

U i T

**NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET**

Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning

Institutt for språk og kultur

Kirkeparken under endring

4 tidsbilder fra Tromsø sentrum – fra 1800-tallet og til i dag.

—

Liv Vik

Masteroppgave i kunsthistorie, KVI-3900 - Mai 2018

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
2	Parken i nord	9
2.1	Parker i historisk perspektiv i Europa og i Norge.....	9
2.2	Parkkultur i nord.....	16
3	Tromsø som kirkested	23
3.1	Første domkirke i Tromsø med kirkegård og kirkebakke	24
4	Etableringen av Kirkeparken 1860 – 1880.....	29
4.1	Kirkeparken til daglig bruk.....	46
4.2	Domkirkeparken i Oslo med Kirkeristen og Stortorget.....	48
5	Monumentale ideer.....	53
5.1	Analyse av Sverre Pedersens byplan av Tromsø sentrum.....	54
5.2	Påvirkning fra Europa.....	58
6	Oppgradering etter krigen	61
6.1	Domkirkeområdet i krigstid.....	61
6.2	Etterkrigstida	62
6.3	Fredning og vern i Domkirkeområdet	76
7	Kirkeparken som byrom – «en blomstrende oase»	79
7.1	Regler, begrensninger og fredning	81
7.2	Utformingen av den nye kirkeplassen.	83
7.3	Den nye parken	91
8	Domkirkeparkens betydning i fire tidsepoker.....	93
	Figurliste.....	97
	Referanseliste	101

Forord

Domkirkeklassen i Tromsø har en helt spesiell betydning for meg. Da jeg som 19-åring kom til byen for første gang i 1967, opplevde jeg en frodig park omgitt av gammel bebyggelse, hus som oste av historie og som ble tatt vare på. Selv vokste jeg opp i Bodø, utbombet etter krigen, med nybygde bolighus som var kopi av hverandre. Trærne var bare busker som vokste om kapp med oss barna. Jeg vil takke de som har tatt vare på Domkirkeområdet i Tromsø opp gjennom tidene, slik at vi som bor i byen kan kjenne tilhørighet til sentrum. En takk også til de som står på for at byen skal være tilgjengelig for alle, selv med gammel bebyggelse.

En spesiell takk til Ingebjørg Hage for inspirerende forelesninger i Nordnorsk arkitekturhistorie, som fikk et godt voksent menneske som meg, til å skjønne at det fortsatt er mye interessant som kan studeres ved UiT. En takk til veilederen min, Elin Haugdal, for positive og konstruktive tilbakemeldinger og som alltid satte av tid til meg, selv i travle stunder. Studiet hadde ikke vært så interessant om ikke medstudentene, unge som seniorer, hadde bidratt i diskusjonene om hverandres masteroppgaver. Takk for støtten! En ekstra takk til min nære medstudent, Ivar, som jeg er gift med. Vi jobber med hver vår masteroppgave, i hver vår ende av huset – sees til frokost, lunsj og middag – og av og til når vi er gått i stå med skrivingen og må ha hjelp av hverandre. Om natten våkner vi til «redigeringsarbeid», som vi ikke husker så mye av neste morgen.

Takk til gode hjelpere i Tromsø kommune, spesielt Tromsø byarkiv og Seksjon for byutvikling. En stor takk til familien Sundstrøm som har latt meg dykke ned i sitt private arkiv. Alle studier koster ekstra, og jeg har vært så heldig å få tildelt midler fra «Professor Oluf Kolsrud og hustru Borghild Kolsruds legat». Jeg håper oppgaven min om Domkirkeparken i Tromsø i fire tidsbilder, er nyttig lesing for legatstyret og at resultatet står i forhold til forventningene deres.

Lykke til med lesingen!

Liv Vik

Tromsø mai, 2018.

1 Innledning

Temaet for oppgaven er kirkeparken, dens idealer, utforming og bruk, fra slutten av 1800-tallet og til i dag. For å belyse dette har jeg satt fokus på én park, kirkeparken tilknyttet Tromsø domkirke, fotografier og planer for kirkeplassen/parken til Tromsø domkirke gjennom 200 år.

I masteroppgaven redegjør jeg for byplaner for Tromsø, fra fire ulike tidsepoker, med avgrensning til områdeplan over Tromsø Domkirke med kirkeplassen/kirkepark med tilstøtende bebyggelse. Jeg innleder med en historisk oversikt over tiden før Domkirka sto ferdig i 1861. Den første epoken jeg beskriver er de første 10-årene etter at nåværende kirke ble bygget der jeg viser til reguleringsplanen fra 1875. Den andre epoken tar utgangspunkt i en byplan fra 1926 som ikke ble realisert. Fra den tredje epoken viser jeg til delplan over Tromsø sentrum fra etterkrigstiden, godkjent i 1957. I den fjerde perioden viser jeg til det endelige utkastet av den nye reviderte kommunedelplanen over Domkirkeparken fra 2018.

For å analysere de tre eldste periodene av Domkirkeområdet, har jeg støttet meg til fotografier, arbeidstegninger, arkivmateriale og annet skriftlig historisk materiale i de nærmeste årene før og etter at reguleringsplanene ble vedtatte. Jeg viser til den historiske utviklingen av hage- og parkkultur i Europa og Sør-Norge og hvilken påvirkning de hagekulturelle strømningene sørfra kan ha hatt for opparbeidelsen av Tromsøs parker og grøntområder. Jeg redegjør for noen av de lokale foregangspersonene som gartnere, hagedyrkere og offentlige og private selskap som har støttet opp under landskaps- og hagedyrkingen i Tromsø i de tidsperiodene jeg skriver om i oppgaven. Jeg viser også til eksempler på mulige ideelle byplanløsninger der jeg presenterer et forslag til byplan for Tromsø av 1926 fra arkitekt Sverre Pedersen.

I den reviderte kommunedelplanen av 2018 over sentrum av Tromsø inngår det blant annet en opprustning av Domkirkeparken med tilstøtende områder. Kirkeparken er en av de få større grøntarealene i sentrum av byen som benyttes flittig av både tilreisende og av byens egen befolkning. Området var nokså nedslitt og kommunen ønsket en renovering av området uten for mye graving. Arbeidet startet våren 2017 med planlagt ferdigstilling sommeren 2018. For innbyggere av Tromsø og særlig for de med interesse for at boliger og bymiljø skal kunne brukes av alle byens innbyggere, kan det være interessant å følge med i utformingen av

Domkirkeparken med omkringliggende gater og fortau og oppjusteringen av byrommet i sentrum som kan fremme handel og sosial aktivitet.

I denne oppgaven vil jeg redegjøre for hvilke idealer som kan ha påvirket utformingen av Domkirkeparken, hvordan området rundt Domkirka har sett ut og hvordan plassen er blitt brukt av byens innbyggere i de tidsperioder jeg omtaler. Jeg berører i liten grad reguleringsplaner eller arkivmateriale etter 1956, da det fins godt dokumentert i Tromsø bys arkiv, både planer, arbeidstegninger og skriftlig materiale over sentrumsområdet, spesielt fra 1970-tallet og til i dag. Jeg har ønsket å finne ut av hva som påvirket utformingen av Domkirkeparken fra den ble etablert og fram til etterkrigstidens Tromsø. Jeg finner få beskrivelser over hvordan Domkirkeparken kan ha sett ut, sammenlignet med dagens detaljerte planutforming ved hjelp av dataverktøy, ved rehabiliteringen av Domkirkeområdet.

Problemstilling

I oppgaven har jeg fokus på Kirkeparken som er under endring, der jeg gir fire tidsbilder over cirka 200 år som starter med Tromsø tidlig på 1800-tallet, med «Gammelkirka» med kirkegård som gir plass til den nye domkirka med park i sentrum av Tromsø.

Hovedspørsmålet jeg belyser i oppgaven er hvordan Domkirkeplassen i Tromsø med kirkepark har endret seg fra tiden kirka ble bygget og til dagens moderne park. For å svare på dette har jeg sett nærmere på hva som kan ha påvirket utformingen av parken i de ulike fasene, både ideologisk og praktisk. Jeg har undersøkt etableringen av den første parken i Tromsø, og om Tromsø var under innflytelse av parkmessige strømninger fra kontinentet og/eller fra Sør-Norge. Et spørsmål har vært om det fantes ildsjeler i landsdelen på 1800-tallet eller andre med hage- og parkkunnskap som kunne utforme Domkirkeparken. I tillegg har jeg undersøkt hvordan Domkirkeparken har vært brukt av byens innbyggere i de ulike fasene, og hvilken betydning Domkirkeplassen med kirkepark hadde for Tromsø by fra Domkirka var ny og fram til etterkrigstiden. Det er et åpent spørsmål hvilken betydning parken vil ha for dagens brukere.

Hovedstrukturen i oppgaven er en inndeling i faser av Domkirkeparkens utvikling. Første fase (1860-80) er etableringen av Domkirkeparken, fra kirkegård til representativ kirkepark. Andre fase (1920-tallet) kan knyttes til monumentale ideer. I tredje fase, etter krigen (1950-tallet), er det en «oppgradering» der Domkirkeparken skulle bli en park for folket, mens fjerde fase (2016-2018) handler om å gjøre Kirkeparken til et moderne byrom.

Begrepsdefinisjoner

Det er nødvendig å gi en kort definisjon av begrepene park, hage, kirkepark, kirkebakke og plass. En *park* kan i følge arkitekt Arne Gunnarsjaa arkitekturleksikon være et

hageanlegg av større format med system av ganger og veier som inndeler vegetasjonen i større og mindre felt av gress, blomsterbed, trær, hekker, busker osv., ofte beriket med naturlige eller kunstige vannløp og/eller bassenger, fontener, paviljonger, skulptur, drivhus o.l., utformet etter ulike prinsipper og stiler; et eksempel er den formelle franske park; et annet den uformelle engelske park.¹

The Penguin Dictionary har et utvidet begrep av park der de tar med både nasjonalpark, parklignende områder som forretningspark, industripark og temapark. Deres definisjon av *park* er:

An enclosed tract of nonagricultural though sometimes pastoral land maintained for hunting or, from early c18 laid out as a landscape garden mainly for recreational and aesthetic enjoyment. The term covers royal, private and public parks and is now also used loosely for areas of preserved wilderness (National parks) and such park-like enclaves as the businesspark, industrial park and theme park.²

Den engelske hagearkitekten Humphry Repton ga i 1816 en definisjon av *hage*, som jeg oppfatter er anvendelig på dagens park: «A piece of ground fenced off from cattle, and appropriated to the use and pleasure of man: it is, or ought to be, cultivated and enriched by art».³

Også *kirkebakke* bør defineres og kan forstås som: «Møteplass utenfor kirker på landet i Norge; sted for kunngjøringer av forskjellig slag.»⁴

Arkitekt Christian Norberg-Schulz beskriver en *plass* som et byrom som er det endelige møtestedet der en opplever å være framme. Plass (place) betyr det samme som sted, og er et

---

¹ Gunnarsjaa 2007 s. 584

² Fleming, J., Honour, H. & Pevsner, N. 1998 (The Penguin Dictionary of Architecture and Landscape Architecture) park

³ Sørensen 2013 s. 10

⁴ Gunnarsjaa 2007 s. 402

sentrum i bebyggelsen, et sted i stedet.⁵ *Plass* kan også defineres som et byrom som er: «mellomrommene, de urbane rekreasjonsområdene og fellesskapets møteplasser til hverdag og fest.»⁶

Oppsummert kan en *park* defineres som et avgrenset grøntområde i en by eller bygd, ofte inngjerdet, til nytte og hygge for innbyggerne, med gangveier, benker, trær, busker og blomster bed, gjerne med statuer, springvann og lignende. Parken kan være utformet i et geometrisk mønster eller som en miniatyr av et landskap.

En *kirkepark* defineres i oppgaven som en park i tilknytning til en kirke, som for eksempel Domkirkeparken i Tromsø som omkranser Domkirka. Parken kan tidligere ha vært brukt til gravplass og enkelte gravstøtter og gravplater kan stå igjen som minner eller skulpturer. Parken for øvrig er inndelt med gangsoner, grøntareal med trær, hekker, blomsterbed og benker. Presteboligen kan ligge i tilknytning til kirkeparken og være inngjerdet med uthus og prestegårdshage.

I Tromsø var presteboligen med fjøs og uthus inngjerdet i sør-østre del av kirkeområdet ned mot Sjøgata. Før salget av presteboligen ved Domkirka i Tromsø i 1862, utgjorde Domkirka og presteboligområdet med omkringliggende grøntareal, et bykvartal omkranset av gater.

I oppgaven skiller jeg mellom Domkirkeparken (kirkeparken) og Domkirkeplassen (kirkeplassen). Domkirkeplassen inkluderer Domkirkeparken og de omkringliggende områder som vei og fortau inn til husvegger og porter. Domkirkeparken er det bearbejdede området rundt Domkirka med grøntareal og gangveier. Før Domkirkeparken ble opparbejdet, på 1880-tallet, benevnes området rundt Domkirka som en kirkebakke.

Kilder og kildekritikk

I masteroppgaven har jeg analysert byplaner over kirkeplassen og kirkeparken som omkranser Tromsø Domkirke fra 1800-tallet i tiden før Domkirka ble bygget fram til 1875, fra etterkrigstid i perioden 1957 og fra 2018. Jeg har også beskrevet og diskutert en byplan fra Tromsø sentrum fra 1926 som ikke ble iverksatt.

---

⁵ Norberg-Schulz 1992 s. 55

⁶ Byrom, Regjeringen 2018

Av arkivarbeid har jeg kontaktet Tromsø byarkiv og Riksarkivet og fant aktuelle kart og byplaner over Domkirkeparken fra 1861 og til i dag i tillegg til referat og korrespondanse fra kommunale etater i Tromsø og fra Tromsø Bys Vel. Jeg har også fått tilgang til et privat arkiv fra tidligere bygartner Rolf Sundstrøm i fem bind over perioden 1946 til 1979, som ikke tidligere har vært studert.

For å få informasjon om den historiske og framtidige/kommende kirkeparken har jeg intervjuet sentrale personer ved Tromsø kommunes byplankontor som har kjennskap til tidligere byplaner og verneplaner i kommunen, som landskapsarkitektene i avdeling for park og vei. Konsulentene ved byplankontoret ga meg lov til å benytte tegningene over Domkirkeparken av 2017/18, utarbeidet av Dronninga landskap AS, i oppgaven. Jeg har kontaktet arkitekt og rådgiver angående kulturminner og bygningsvern/plan i Tromsø kommune som også er medlem av prosjektgruppa for opprusting av Domkirkeparken. Hans kunnskap, tanker og meninger om utformingen av Domkirkeparken har vært av betydning for innholdet i oppgaven.

Av historisk materiale har jeg undersøkt både i europeisk og norsk arkitekturhistorie om byplaner og utvikling av bysentra i forhold til byplasser og kirkas plassering. Jeg har sett på hvordan jeg kunne sammenligne plassering og utforming av Domkirkeparken i forhold til tidens aktuelle tanker om kirkeparker i byer i Europa og i Norge. Arkitekten som tegnet Domkirka, var stadskonduktør Christian H. Grosch som satte sitt preg på kirkearkitektur i Norge i sin tid,⁷ men jeg har ikke funnet litteratur som tilsier at han tegnet kirkeparken i Tromsø eller at han har besøkt byen under planlegging av eller fullføring av Domkirka.

Gamle gravstøtter og minneplater fra tiden før domkirka ble bygd er bevart i deler av kirkeparken. I oppgaven nevner jeg dem som skulpturer/møbler i kirkeparken. Jeg beskriver også de skulpturene som er satt opp til minne og forskjønnelse etter krigen.

Jeg har studert litteratur om europeisk og norsk landskapsarkitektur som spesielt omhandler kirkeparker og byparker og har undersøkt utviklingen i forståelse av bynære grøntområder som har vært siden Domkirka ble bygget og til dagens «grønne lunger» og byens «square».

---

⁷ Seip 2007 s. VII Christian Heinrich Grosch (1801 – 1865) var arkitekt, Stadskonduktør og Statens bygningsinspektør.

Litteratur om lokalhistorie er svært relevant, og det er skrevet flere verk om Tromsø bys historie der jeg fant opplysninger om hvordan kirkebakken og kirkeparken er blitt benyttet opp gjennom årene fra den første kirka ble etablert i Tromsø rundt 1250-tallet som grense mot «hedningene» og den nordligste grensen der den norske kongen kunne kreve inn skatt. Det vil redegjøres for den opprinnelige plassering av kirka med kirkebakken for å kunne se utviklingen av bysentrum med området rundt kirka for å kunne reflektere over bruken av kirkeområdet i de tidsepokene jeg skriver om.

Lover og forskrifter som jeg har benyttet i masteroppgaven, har jeg vist til i de aktuelle kapitlene, som for eksempel gamle kirkelover og lov om handel i kapittel 3 om Tromsø som kirkested før Domkirka ble bygd, og i kapittel 4.2 om Domkirka i Oslo. I Kapittel 5 om monumentale ideer, henviser jeg til bygningsloven og murtvangslovens bestemmelser. I kapitlene 6 (etterkrigstid) og 7 (2017 – 2018) viser jeg til frednings- og vernebestemmelser i tillegg til diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (angående universell utforming).

Jeg har valgt noen relevante gamle fotografi som jeg benytter i oppgaven og de viser både Domkirka og parken inkludert området i nær tilknytning til parken med kirkestuene. Fotografiene er hentet fra Perspektivet museum, fra Tromsø Museum - Universitetsmuseet, fra Tromsø kommunes fotoarkiv, fra litteratur om gamle Tromsø, men også fra dagsavisene iTromsø og Nordlys og egne fotografier. Bildene viser kirkeparken med domkirka og hvordan grøntområdet, gater og fortau var utformet. De viser også husfasader i området og folk i bybildet. Fra den tidligste perioden jeg skriver om, på midten av 1800-tallet, er det tidlig i fotografiets historie og få bilder å finne fra området rundt kirkeparken. Bilder fra det aktuelle området i 10-årene før og etter 1875 har hjulpet til å anskueliggjøre utviklingen og bruken av sentrumsområdet i Tromsø. Perspektivet Museum opplyste at en stor mengde fotografier fra Tromsø fra krigens dager er gått tapt, enten ved brann eller ved makulering. Fotografier over hageanlegg i Europa og Norge, har jeg hentet fra fagbøker.

Jeg har støtt på noen utfordringer ved innhenting av materiale til oppgaven, spesielt gjelder dette planer og opplysninger fra hagearkitekter og gartnere i Tromsø fram til etterkrigstiden. Dette har ført til at jeg har få oversiktstegninger over park- og gate- møbleringen i domkirkeområdet. Jeg fant noe materiale om park, fortau- og veiforbedring i Statsarkivet i tiden 1855 til 1920. Tromsø byarkiv har arkivert parkhold i ulike arkiv alt etter hvilken avdeling parkvesenet eller bygartneren var organisert i til ulike perioder. Byarkivet fikk i

2017 overført tre arkivskap med parksaker som hadde tilhørt bygartner Rolf Sundstrøm Han fikk midlertidig stilling som bygartner etter krigen med fast tilsetning i 1946.⁸

Jeg har gjennomgått to av Sundstrøms arkivskap med tegninger og korrespondanse, sammen med byarkivar. Byarkivaren og jeg fant lite materiale som omhandlet Kirkeparken, men et stort og detaljert materiale av tegninger over Rådhusparken og andre grøntområder og lekeplasser som ble planlagt i Tromsø like etter krigen. Katalogiseringen av Sundstrøms arkiv ble påbegynt i februar 2018, men jeg fikk tilgang gjennom byarkivaren til det materiale vi fant.

Jeg har også fått tilgang til fem utklippbøker fra bygartner Sundstrøms familie, der Sundstrøm samlet fotografier, omtale og noe korrespondanse som angikk hans og parkvesenets arbeid i de årene han var bygartner, fra 1946 til 1979. Bøkene er i privat eie.

Figur 1: Oversiktskart over Tromsø.

Figur 1 er oversiktskartet over Tromsøya som viser beliggenhet i forhold til fastlandet (Tromsdalen) og øyene utenfor. Det blå rektangelet viser sentrum av Tromsø med Domkirka, se forstørret kart på neste side, figur 2. Markeringen av sentrum er satt inn av forfatteren.

---

⁸ Tromsø kommune J.nr. 365 XKA Parkanlegg, Bygartner Rolf Sundstrøm (1919 – 1979).

Figur 2: Tromsø sentrum der Domkirka er markert. Kartene, figur 1 og figur 2, gir en oversikt over beliggenhet for området som beskrives i oppgaven.

2 Parken i nord

I dette kapitlet presenterer jeg et historisk tilbakeblikk på parkutvikling i Europa og i Norge fram til etableringen av Domkirkeparken i Tromsø i siste del av 1800-tallet. Hage- og parkkultur i Nord-Norge er viet spesiell oppmerksomhet, og jeg diskuterer betydning av lokal påvirkning for utformingen av området der Domkirka er det sentrale monumentalbygget omkranset av park, gater og fortau.

2.1 Parker i historisk perspektiv i Europa og i Norge

En av de første hageteoretikerne som skriver om landskapskunst for interesserte havedyrkere i Europa er bl.a. landskapsgartner og hageteoretiker Christian Cay Larenz Hirschfeld som utga boken *Theorie der Gartenkunst* i 1779 der han blant annet skriver om hvordan området i tilknytning til landsbykirker kan forskjønnes. Han mener det enkelt kan lages mindre «forskjønninger» som det er lett å stelle. Mellom boligene i en liten by kan man plante tregrupper eller bærbusker som vil ta seg bra ut i stedet for bare en rekke med hus. Også kirka, som gjerne ligger på en liten høyde, kan ha noen trær omkring seg. Det kan gi ett flott skue på lang avstand med kirketårnet som reiser seg blant det grønne. Ved inngangen til kirka kan man sette en benk under et tre som kaster skygge, og ved å sette opp et lyst gjerde med en flott port som leder inn til kirkedøren, sier det noe om hva som venter innenfor. I følge Hirschfeld er det viktig å binde sammen elementene i et kulturlandskap.⁹

Carl W. Schnitler beskriver i boken «Norske Haver i gammel og ny tid» hvordan europeisk hagekunst også har påvirket utformingen av norske hager. Han nevner at både Roma, Hellas og de store orientalske landene hadde en høyt utviklet hagekunst i oldtiden, men at utforming av hager etter geometriske former ble utviklet i Europa i det 15. og 16. århundre.

Renessansehagen oppstod i Italia tidlig på 1400-tallet og da spesielt i tilknytning til villaene i Firenze og Roma. I Italia betyr villa hele komplekset som består av huset med hage.¹⁰ I en renessansehage består blomsterhagen og urtegården av et rektangulært parterre hvor den ene siden er plassert inntil villaens hagefasade og hvor de andre tre sidene er omgitt av mur med en tett skogvegg bak, en boskett.¹¹ Parterrene er geometrisk utformet i kvadrater, sirkler, diagonaler, ofte med et markert senter. Kunsthistoriker Einar Sørensen definerer parterre som

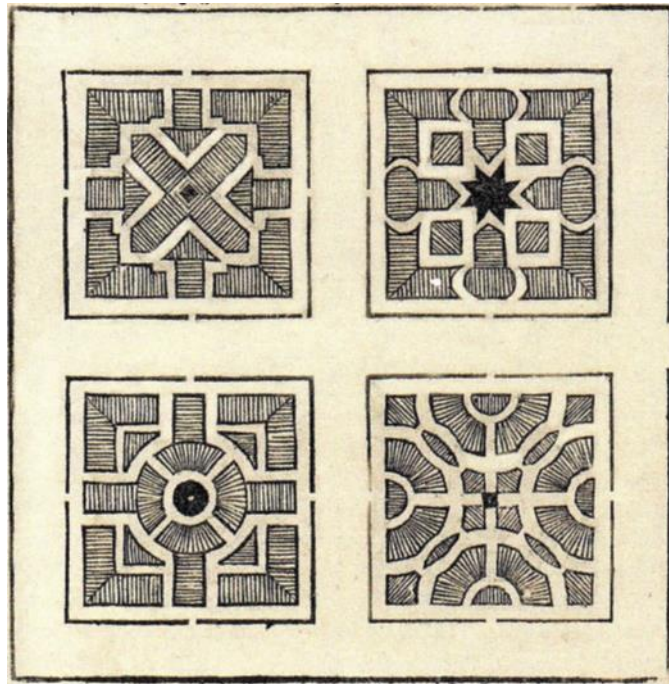
---

⁹ Hirschfeld 1990 s. 215 Christian Cay Larenz Hirschfeld (1742 – 1792)

¹⁰ Schnitler 1916 s. 59ff Carl W. Schnitler (1879 – 1926) var kunsthistoriker og professor

¹¹ Gunnarsjaa 2007 s. 119

«en avgrenset, organisert flate, avledet av det italienske ordet partiri = oppdelt, men par terre betyr også på eller langs bakken». De første parterrene hadde kvadratisk flate med bed formet i spesielle geometriske mønstre med rette vinkler, sirkelbuer og med et markert sentrum. Parterrene var utformet av urter, blomster og eviggrønt med spaserganger som kontrast til det grønne.¹² Kunnskap om renessansehagen spredte seg til Sør-Europa og kom til Norden på 1500-tallet.¹³

Figur 3: Parterre fra Christian Gartners hagebok *Horticultura Danica* (1647).

Figur 3 er gjengitt i Ingebjørg Hages artikkel om Christian Gartner og hagekunsten i Hager mot nord.¹⁴ Den viser et hagemønster med fire parterrer som er oppdelt i geometriske mønstre med kvadrater, trekant, diagonale piler, ovaler og sirkelbuer med sentra som kvadrat, stjerne og sirkel. Spasergangene er holdt i samme størrelse som feltene av blomster og eviggrønne vekster. Barokkhagen er en videreutvikling av renessansehagen omkring år 1580 i Italia. Den er strengere i formen med tydelige symmetriske terrasser, trapper og snorrette alleer. Hagen får tydeligere akser og bevegelse. Det er spesielt ved de store monumentale bygningene at barokke hageanlegg ble etablert. Franskmennene hentet inspirasjon fra

---

¹² Sørensen 2013 s. 18 Einar Sørensen er kunsthistoriker og dr. art. og har skrevet om norsk og europeisk hagekunst i historisk perspektiv.

¹³ Schnitler 1916 s. 99f

¹⁴ Hage, I. i Hage, I., Haugdal, E., Hegstad, S.(red.) 2015 s. 76. Ingebjørg Hage er arkitekt og professor emirata ved Institutt for språk og kultur ved Universitetet i Tromsø, Norges arktiske universitet.

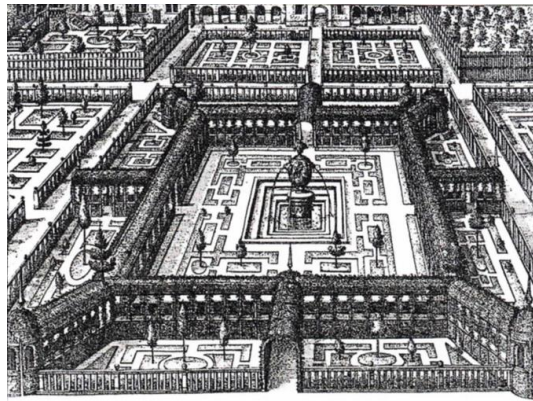

italienske hagekunstnere i utformingen av sine første barokke hageanlegg og videreutviklet hagekunsten til det som ble kalt fransk park. Ved Ludvig 13.s kongelige franske hager ble Jaques Boyceau (ca 1560 – 1633) ansatt som overingeniør. Han satte sitt preg på flere av kongens hageanlegg og skisserte mønstre til hagens parterrer, ofte innviklede med utgangspunkt i slottets interiørdekor. Busker og trær ble formklippet og blomster og gress ble plantet i dekorasjonsmønstre i parterrene,¹⁵ slik som figur 4 er et eksempel på.

Figur 4: Barokkens hagekunst i Frankrike, utkast til et «parterre à compliment» av Mollet (1651).

Mønsteret på figur 4 er dekorativt og minner om et broderimønster. Det er symmetrisk om to akser i 90 graders vinkel på hverandre.¹⁶

Figur 5. Nederlandsk hage i renessansetil med parterrer, løvganger og gitterverk, tegnet av Vredeman de Vries ca. 1570.

---

¹⁵ Sørensen 2013 s. 38ff

¹⁶ Schmitler 1916 bind II s. 14

Figur 5 er en Nederlansk renessansehage.¹⁷ Italiensk og fransk hagekunst spredte seg videre i Europa og den første barokkhagen i Norge ble anlagt i Bergen på midten av 1500-tallet i tilknytning til bispegården. Denne barokkhagen var påvirket av tyske og hollandske hager.¹⁸

Den internasjonale kunnskapsoverføringen av hageutforming skjedde ofte ved at de som reiste på «The Grand Tour» til Italia og Frankrike også reiste til England og tok med seg kunnskap innen de ulike lands kunst, arkitektur og hagearkitektur. Også forfattere av hagelitteratur og handelsreisende har bidratt stort til viten om europeisk hagekunst til sine hjemland. Midt på 1700-tallet utviklet England sine hager som ble til en miniatyr av det landskapet hagen var etablert i. Utgangspunktet var det engelske landgodset som var et miniatyrbilde på det gode samfunnet der fornuften og naturen ble forent til hygge og nytte for eierne og deres bekjente. Utformingen av landskapsparken ble gjort med tanke på å benytte naturen mest mulig slik den var og anlegge gangveier som snodde seg rundt åsene med bruer over bekker og vann. Eksotiske trær og blomster ble plantet i parken. Benker ble satt ut langs promenadeveiene og gjerne ved et utsiktspunkt på en høyde eller ved et vann. Var skogen stor nok, kunne man drive organisert jakt på blant annet fasaner eller rev. Lysthus hørte med til den engelske landskapsparken, likeså minnesteiner og statuer på sokkel.¹⁹ Den engelske landskapsparken tilhørende Bogstad Gård, er et norsk eksempel på landskapspark, som godseier Peder Anker²⁰ anla på slutten av 1780-årene, to tiår etter at han hadde vært på «The Grand Tour» til blant annet Italia, Frankrike, Tyskland, Sverige og England. Figur 6 viser en nyetablert landpark etter engelsk stil med slyngete spaserveier på nedsiden av hovedhuset ned mot vannet. Etter hvert ble det bygget et lysthus på en odde nede ved vannet og det ble anskaffet eksotiske vekster. Peder Anker sendte gartneren sin til England slik at han kunne lære detaljer om de engelske «lystparker» og det engelske jordbruket.²¹

Etter hvert som industrien økte i de store byene og arbeiderstrøk med tett bebyggelse ble etablert, økte behovet for frisk luft og grønne områder. Offentlige landskapsparker, kalt folkeparker, som la til rette for rekreasjon, frisk luft og fysisk aktivitet, ble utviklet og

---

¹⁷ Bruun 2007 s. 32

¹⁸ Bruun 2007 s. 31. f Magne Bruun (1932 -) er professor emeritus i landskapsarkitektur

¹⁹ Laine 2006 s. 34ff Chr. Laine er svensk arkitekt, MSA

²⁰ www.nbl.snl.no Peder Anker (1749 – 1824) var godseier og Norges første statsminister i 1814. Han kjøpte Bogstad Gård i Asker i 1772.

²¹ Laine 2006 s. 36

benyttet både av arbeiderne og borgerne.²² Eksempler på større landskapsparker kan være Hyde Park i London fra 1637²³, Central Park i New York fra 1880²⁴ og i nyere tid har Tromsøs innbyggere fått Folkeparken i Tromsø (utfluktssted på 1800-tallet, Telegrafbukta i mellomkrigstida, Folkeparken etter krigen).

Figur 6. Bogstad gård 1788. Kopi malt av Frederik Kastrud Petersen (1839 – 1903) etter maleri av Erik Paulesen (1749 – 1790), olje på lerret 78,3 cm x 61,4 cm.

Figur 6 er Bogstad gård i 1788.²⁵ Parker i Norge har ingen lang tradisjon, til det har Norge ikke vært så rik som Danmark og Sverige. Det var i første rekke kongsgårdene og gårdene til adelen som etablerte hageanlegg i Norge på 1600-tallet. Etter hvert anla også by-borgerne hager.²⁶ Hagekulturen i Bergen er relevant fordi byen gjennom flere hundre år hadde tette handelsforbindelser til kontinentet gjennom Hansa-kjøpmennene fra Tyskland som førte til at Bergen etablerte sin hagekultur tidlig. Nord-Norge har også en langvarig sjøveis handelsforbindelse med Bergen, og det er sannsynlig at nordlendingene tok med seg hageimpulser fra det de så av hageanlegg langs kysten.

---

²² Laine 2006 s. 38

²³ Hyde Park

²⁴ Central Park

²⁵ Chr. Laine 2006 s. 35

²⁶ Bruun 2007 s. 31 f

En tradisjon som kom fra de nord-tyske byene til Bergen, var bytreet. Det sto et eldgammelt lindetre, en «Prate-bom» (plattysk Bom = Baum = tre) ved Klosterhøyden på 1600-tallet. Den hadde benker under slik at folk kunne sette seg ned og prate med hverandre. Denne skikken var godt kjent fra nord-tyske byer. Bergen hadde en annen pratebom, trolig en bøk, som sto på Bergenhus med utsikt over Byfjorden, se figur 7. Pratebommen var samlingsstedet når skuter var ventet tilbake til byen. Treet blåste ned i en vinterstorm i 1777.²⁷

Utsnitt av figur 7. Pratebommen på Bergenhus.

Figur 7: Håndkolorert kobberstikk fra Bergen 1564 av Hieronymus Schileus, 32,5 cm x 47,5 cm. Bergens Tidende.

²⁷ Blichner, Bruun, Jørgensen 1993 s. 66

Botaniker Dagfinn Moe mener at Pratebommen som bytre ble senere kjent under begrepet tuntre, som fantes i byer og på gårder rundt om i landet.²⁸ Skikken med tuntre har vi også i Nord-Norge, gjerne på større gårder. Prestegården på Alstadhaug er avbildet med en mektig ask som tuntre i Brunvolls bok *Hagen i Nord*.²⁹ Jeg kan ikke se av de tidligste malerier over Tromsø om det sto et tuntre i prestegårdshagen, men det er mulig at landstedene på Tromsøya fikk sine tuntrær som ga skygge og ro og som eierne satt under om sommeren.

Velhavende bergensborgere ønsket midt på 1700-tallet å utforme promenade alleer etter forbilde av de engelske hagers «Pleasure Walks». Byen fikk anlagt Kalfaralléen og Nygårdsalléen med formklippede lindetrær på begge sider av veien. Nygårdsalléen ble hugget ned i 1880, da byadministrasjonen mente den måtte vike for byens utvikling.³⁰

Figur 8: Byparken i Bergen omkring 1879. Fotograf: Knudsen, Blichner, Bruun, Jørgensen 1993.

Figur 8 viser bildet av byparken i Bergen fra ca 1779 viser en grønn «square» etter engelsk-fransk påvirkning.³¹ Kvartalet er rektangulært, markert med trær på linje i lik avstand til hverandre på alle fire sider mot fortauet, på innsiden av et stakittgjerde. Parken har flere

²⁸ Bergens Tidende, 26.11. 2011, Pratebom, artikkel av Dagfinn Moe, professor emeritus i botanikk UiB, det eldste kjente bevarte bilde av Bergen.

²⁹ Brunvoll (red.) 1979 s. 63

³⁰ Blichner, Bruun, Jørgensen 1993 s. 36

³¹ Blichner, Bruun, Jørgensen 1993 s. 67 og Bruun 2007 s. 307

grønne soner med svungne spaserganger av lys grus i uregelmessige felt. Parken er symmetrisk om en midtakse i lengderetningen og i bredderetningen og senter er spesielt markert med en sirkelrund grusplass med benker rundt. Benker er også plassert på plenen ved grusgangen som er trukket et stykke tilbake fra den innerste grusgangen. Parken er til offentlig benyttelse og her kan beboerne og tilreisende nyte parkens skjønnhet med blomster, trær og busker, spasere eller sette seg ned på en benk.

2.2 Parkkultur i nord

Vi må anta at de få hagene og parkene i nord hentet ideer fra Europa og Sør-Norge. Handel mellom Nord-Norge og Bergen hadde pågått i flere hundre år. Fisk ble sendt sørover og nordlendingene tok med seg korn og andre nødvendige handelsvarer nordover i tillegg til kulturelle inntrykk fra storbyen på Vestlandet. Nyheter om kunst, arkitektur og landskapsarkitektur kan ha kommet sjøveien. Det tok noen årtier før kunnskap om hagebruk kom fra Kontinentet til Sør-Norge hvor det ble etablert hagekunst i de rikere områdene av landet. Aristokratiet kunne bearbeide parkene og hagene sine for bruk til sosiale aktiviteter, mens borgerne var opptatt av å dyrke poteter og grønnsaker i kjøkkenhagen.³² Etter hvert kom hagekunnskapen nordover, gjerne med embetsmenn som prester, leger og lensmenn.

Prestegårdshagen

Prestene ble utdannet i København fram til Norge fikk sitt eget Universitet i Oslo i 1811. Utdanningen inneholdt også botanikk, slik at embetsmennene kunne undervise og instruere befolkningen i jordbruk og hagestell på stedene der de ble tilsatt. De fleste nyutdannede prestene fikk ofte sin første jobb i Nord-Norge. Brynhild Mørkved³³ skriver om prestegårdshagen i artikkelen: Prestegården i Nordnorsk hagekultur, i boka: *Hager mot nord*, om prestefruer som underviste konfirmantene i hagebruk. Konfirmasjonsundervisningen foregikk ofte på prestegården der ungdommene ved selvsyn fikk se prestegårdshagen. Både presten og frua var ofte vant med hagestell sørfra og ønsket å utvikle noe tilsvarende der presten fikk kallet sitt. Prestegårdshagen inneholdt både nyttehage med bærbusker, rotgrønnsaker og urter, men også prydhager med blomster og stauder. Prestefruene fikk gjerne sendt frø sørfra av vekster de var vant til og som ble prøvd plantet nordpå. Når folk gikk til kirke, passerte de

---

³² Sørensen 2013 s. 10f

³³ Brynhild Mørkved (f.1943) er botaniker og førsteamanuensis ved Tromsø Museum, UiT.

gjærne prestegården og kunne beundre vekstene i prestegårdshagen. Vanlige folk ønsket å lage sine egne hager etter inspirasjon fra prestegårdshagen.³⁴

Landstedshager på Tromsøya

Figur 9: Ekteparet Karen og Johan Mack sammen med barna i blomsterhagen på Elvebakken. De overtok eiendommen i 1875 etter Johan Macks foreldre, Nanna Sabine og Johan Mack. Foto: Ukjent. Tromsø Museum – Universitetsmuseet.

Av Nils A. Ytrebergs historiske beretninger om Tromsø rundt år 1861, nevner han at krøtter gikk rundt i gatene. Byborgerne hadde fjøs og uthus i bakhagene sine.³⁵ En del kjøpmenn hadde på begynnelsen av 1800-tallet kjøpt seg landsted eller «stykker» oppe på Tromsøya der de hadde utmarksbeite for buskapen. En akvarell av Kristine Colban Aas fra 1823, se figur 11.4, viser dyrkede områder oppe i høyden vest for sentrum og en del skog på toppen av øya. Hun har tegnet inn to godt synlige innhegninger for husdyr, men ingen fjøs, noe som tyder på at fjøsene ble bygget senere. Kirka hadde store eiendommer på øya som kunne selges etter 1830. Borgerne kunne da skaffe seg «stykker» der de bygde sommervillaer og flyttet hagene sine ut av sentrum og opp på øya der det var rikere med plass. Hagebruket blomstret. På slutten av 1800-tallet ble landstedene permanente boliger og eierne anla landskapshager i

---

³⁴ Mørkved 2015a s. 127 ff

³⁵ Ytreberg, N., A. 1962 s. 13

tilknytning til boligen. Stier slynget seg mellom skyggefulle trær og blomsterrike hager, med utsiktsplasser og lysthus, som for eksempel hos Karen og Johan Friedrich Daniel Macks hage på Elvebakken, figur 9. Mor til eieren, Nanna Sabine Mack, var en ivrig hageelsker og nevnes som en av de som trolig har innført Tromsøpalmen som en hagestaude til byen.³⁶ På figur 27 av Domkirkeparken i 1885, ser vi hvordan Tromsøpalmen (*Heracleum*) har fått bre om seg.

Fra kirkegård til representativ kirkepark

De som hadde fagkunnskap nok og landbruksredskap tilgjengelig til å anlegge en park i tilknytning til Domkirka i Tromsø i 1861, var sannsynligvis Troms Landhusholdningsselskap som ble etablert i 1855. De drev grøfting på Tromsøya i 1860 for å opparbeide dyrkbar mark. Selskapet veiledet bønder i jordbruk og krøtterstell og underviste i kompostering for å forbedre dyrkbar jord. De bidro til økt kornproduksjon og til at det ble vanlig å dyrke poteter. Hagebruket hadde liten interesse da det bare var en handelsmann på Senja som solgte hageprodukter, men det fantes mange private hager både i byer og på landet. Selskapet hadde som formål å sende landbrukskyndige personer rundt om i Troms for å oppdatere bønder i landbruk. De ville også fremme hagebruk og planting av busker og trær og ansatte i 1862 hagebrukslærer Ole Andr. Ellefsen.³⁷ Han hadde fått opplæring i hagestell og frukt dyrking ved Romsdal Landbruksskole. Gartner Ellefsen var oppvokst i Bergen og det er høyst sannsynlig at han kjente til hagekulturen i Bergen og på Vestlandet og at han hadde spasert i Byparken i Bergen.

En delegasjon fra Troms med blant annet Ellefsen, deltok på en Londonutstilling i 1882 med kornprøver nordfra.³⁸ Denne reisen viser at det var utveksling av inntrykk og fagkompetanse fra land utenfor Norge. Delegationen fra Tromsø må ha tatt inn over seg landbruks- og hagekulturen på turen, ikke minst må hagene i London ha gjort inntrykk.

Ellefsen reiste rundt i Troms og delte ut frø fra Selskapet og i 1884 foretok gartneren en studiereise til hovedstaden i åtte måneder. Et tilskudd fra Norges Vel førte til forlengelse av studietiden. Under studieoppholdet gikk Ellefsen også i blikkenslagerlære slik at han kunne lage de nødvendige redskap til hagebruk. Ellefsen måtte forpliktet seg til å reise rundt og undervise i hagestell og treplanting i seks måneder hvert år i tre år, siden han hadde fått

---

³⁶ Hegstad, S. 2015 s. 198 Sveinulf Hegstad er historiker og fotoarkivar ved Tromsø Museum, UiT.

³⁷ Ole Andr. Ellefsen står oppført ved folketellingen i Tromsø Prestegjeld og Tromsø Amt i 1865 som gartner, født i Bergen ca. 1837. www.digitalarkivet.no

³⁸ Ytreberg, N., A. 1955 s. 43ff Troms Landbruksselskap gjennom hundre år 1855 – 1955.

midler til studiene. Han etablerte en frø – og planteskole i Tromsø. I 1867 og 1868 var det uår i jordbruket nordpå og fiskeriene var heller ikke gode. Trang økonomi for Landhusholdnings-selskapet førte til at Ellefsen mistet stillingen sin. Det kom bedre tider da sildefisket slo til i årene 1868 til 1875.³⁹ Ut fra beretningen til Ytreberg synes det klart at Landhusholdnings-selskapet og gartner Ole A. Ellefsen har hatt stor betydning for utvikling av hagestellet i Troms og Tromsø i årene fra etablering av Selskapet i 1855 til uåret 1867. Landhusholdnings-selskapet var ganske sikkert med da Domkirkeparken skulle formes og beplantes og Selskapets gartner Ellefsen synes å være den første gartneren som hadde ansvaret for å opparbeide og vedlikeholde parker og grøntområder i byen.

Pioneren i Nordnorsk hagebruk

Det fins lite hagelitteratur fra og om Nord-Norge fram til slutten av 1800-tallet. En av pionerne innen Nordnorsk hagebruk var Severin Ytreberg (1864 – 1947) fra Sunnmøre, som bosatte seg i Tromsø og grunnla Bjørkås gartneri i 1896. Han var utdannet lærer ved Tromsø Seminarium i 1884 og han drev gartneriet ved siden av lærerjobben. Hele familien deltok i arbeidet på gartneriet som ga ekstra inntekter til familien.⁴⁰

Severin Ytreberg hadde drevet hagebruk og undervisning i hagestell i Nord-Norge i 25 år da han fikk støtte av Troms Landbruks-selskap til å ta en studiereise i Nord-Norge. Erfaringene fra reisen dannet grunnlaget for den første hageboka for landsdelen, utgitt i 1921.⁴¹

Severin Ytreberg beskriver hvordan de klimatiske forholdene med den varme Golfstrømmen langs kysten, lange lyse sommerdager og kald mørk vinter med snø og vind innvirket på hagedyrkingen i nord. Selv hadde han prøvd ut hvilke vekster hageeierne burde satse på, både av nyttevekster som bærbusker, rotfrukter, rabarbra og urter, men også trær og busker, stauder og blomsterplanter som var hardføre nok til å tåle det Nordnorske klimaet. Fra gartneriet sitt solgte han både frø, planter, busker og trær og informerte i bruk av ulike hageredskap og forbedring av jordsmonnet. Han holdt foredrag for interesserte hagedyrkere og hadde skoleundervisning i hagestell for ungdommen.⁴²

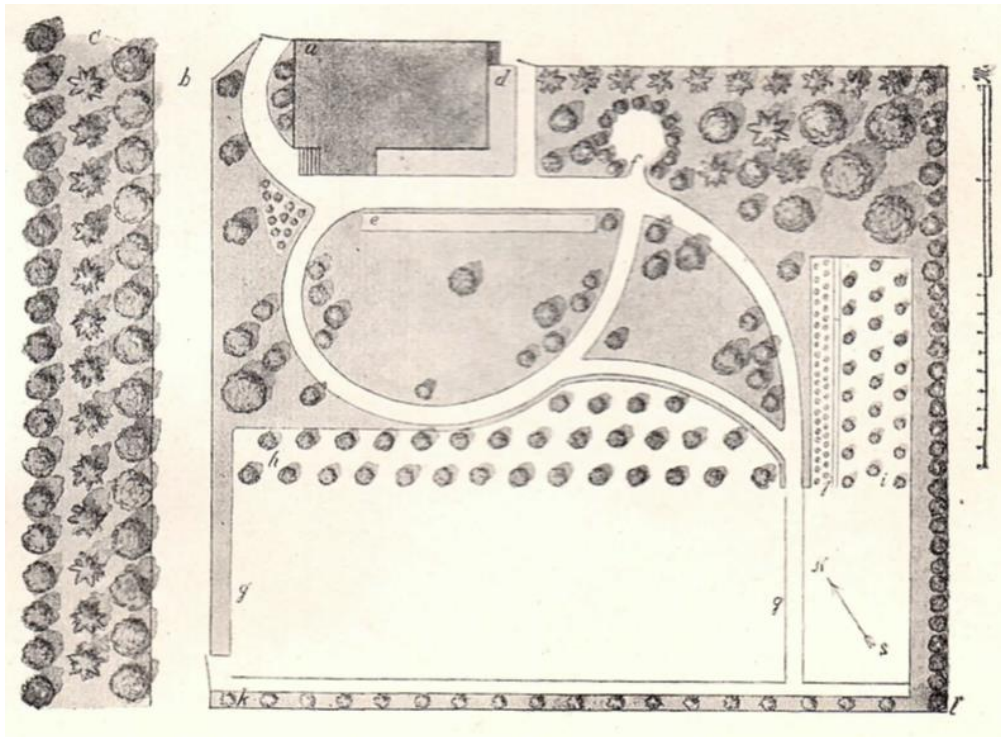
³⁹ Ytreberg, N., A. 1955 s. 49

⁴⁰ Mørkved 2015b s. 285 ff Severin Ytreberg – Nordnorsk hagebruks far i Hager mot nord.

⁴¹ Ytreberg, Sev. 1921 s. 3f

⁴² Ytreberg, Sev. 1921 s. 28 f

Et eksempel på hvordan en prydhage i Nord-Norge bør planlegges for å utnytte terreng, beplantning og ta hensyn til klimaet, presenterer Severin Ytreberg på side 42 i hageboka.

Figur 10: Beplantningsforslag til prydhage i Nord-Norge ved Severin Ytreberg.

Beskrivelse av figur 10: Hvordan hagen er plassert nord-syd er spesielt viktig for å fange opp de varme solstrålene i sydhellingen, mener Ytreberg. Huset (a) bør skjerme for kald nordavind i tillegg til leplanting (c). Bed av sommerblomster (d) er plantet langs husveggen sørlige hjørne. En stauderabatt (e) er plassert langs veien på sørsiden av huset og sitteplasser eller lysthus (f) hører med og er plassert sørøst for huset. Kjøkkenhagen (g – g) er markert med det lyse feltet i sørvest. Bærbuskene (h) står i overkant av kjøkkenhagen og danner en levegg. Bringebærbusker (i) og jordbærplanter (j) trives i den Nordnorske hagen. Rabarbra (k) er plantet som et levende gjerde i sørvest. Ytreberg mener at denne hagen bør ligge på nordsiden av en fjord for å få mest mulig solvarme og at kjøkkenhagen er plassert slik at det er lett å bruke hesteredskap i bearbeidelsen av den.⁴³

Ytreberg anbefaler at prydhagen legges inntil huset slik at den kan beskues innenfra. Han nevner flere faktorer som hører med til en prydhage som veier, gressplen, blomsterbed, trær og busker i tillegg til sitteplasser og lysthus. Prydhagen kan også ha steinrøyser av den steinen

⁴³ Ytreberg. Sev. 1921 s. 41f

som er ryddet på området. Større hager kan ha utsiktsplasser og vannløp eller tjern og der kan lages trappeganger og terrasser. Han nevner at hagestilen man velger for hagen sin er avhengig av størrelsen på hagen: små hager kan ha en symmetrisk stil med rette linjer og buer, mens en større hage der terrenget er ujevnt, har friere former, en landskapsstil.⁴⁴ Severin Ytreberg var spesielt opptatt av hvordan kjøkkenhagen og prydhagen opparbeides og tas vare på. Hagedyrkerne må vite vindretningen på den kalde vinden om sommeren, slik at leplanting og levegger kan plasseres slik at de verner planter og busker mot vinden og gir de gode vekstmuligheter, slik som han viser i figur 10.⁴⁵

Severin Ytrebergs kunnskap, erfaring og veiledning innen hagebruk, ble satt pris på og han mottok flere utmerkelser for sitt arbeid.⁴⁶ Boken hans om «Hagebok for Nord-Norge» fantes i mange hjem i landsdelen og var godt brukt.⁴⁷ Severin Ytreberg må ha inspirert hageinteresserte i Nord-Norge på begynnelsen av 1900-tallet, noen ti-år etter at Domkirkeparken var etablert. Det er nærliggende å tro at først Tromsø Bys Vel benyttet Bjørkås Gartneri fram til 1919 da de overlot ansvaret til parknemda i Tromsø kommune og siden at kommunen kjøpte sine planter og hageredskap fra det eneste gartneriet som eksisterte i Tromsø på den tiden.

Selv om Tromsø lå langt mot nord, fikk befolkningen impulser fra Europa og det sørlige Norge gjennom reiser eller gjennom embetsfolk og reisende som kom sørfra. Det fantes ildsjeler som ønsket å utvikle hage- og parkkulturen i Nord-Norge og som påvirket utviklingen av Domkirkeparken i Tromsø. Prestefruene hadde sett bearbejdede hager sørpå og underviste ungdommen i grønnsakdyrking og hagestell. Troms Landhusholdningsselskap drev med opplysningsvirksomhet om dyrehold og korn – og potetdyrking, men var også de som ansatte den første gartneren i Tromsø i 1862, som fikk ansvaret for opprustning av Domkirkeparken og andre grøntområder, Ole Andr. Ellefsen fra Bergen. Den som regnes som pioneren i Nordnorsk hagebruk, er Severin Ytreberg fra Sunnmøre, som ble lærer i Tromsø og som ivret for hagebruk hele livet. Han underviste i hagebruk og etablerte i 1896 Bjørkås Gartneri. Boka han utga i 1921, Hagebok for Nord-Norge, var å finne i mange hjem nordpå og har vært til stor nytte i dyrking av grønnsaker, bærbusker, blomster og trær.

---

⁴⁴ Ytreberg. Sev. 1921 s. 43ff

⁴⁵ Ytreberg. Sev. 1921 s. 34ff

⁴⁶ Mørkved 2015b s. 307

⁴⁷ Mørkved 2015b s. 311

3 Tromsø som kirkested

Første gang Troms (Trums) nevnes i historien, er i forbindelse med den eldste kirka på Tromsøya som ble bygd ca år 1250, som var den nordligste kristne kirka i verden. Troms-kirka skulle markere grenser for norsk nasjonalitet, suverenitet og vesteuropeisk kristendom. Året 1252 synes å være et viktig år for Håkon Håkonssons kristnings- og forsvarsverk mot «hedningene» her nord. Den første kirka var sannsynligvis en enkel stavkirketype. Kirka fikk status som valfartkirke kalt «Sankta- Maria-kirka like ved hedningene». Byen var avgrenset med Skansen (festningen) i nord og kirka i sør. Tromsø begynte å vokse langs sjøen mellom disse to hovedbyggene og byen hadde i 1806 ca 80 innbyggere, se figur 11.3.⁴⁸

Maleriet av Gebhardt, figur 11, viser at kirka lå godt synlig fra sjøen og kirkegjengere kom også fra bygdene rundt Tromsø med båt som de la til ved bukten nedenfor kirka, nedenfor dagens Saga-hotell.⁴⁹ Vi ser kirkestuene i bukten ved Smørtorget, markedet som fikk navnet sitt på grunn av handel som oppstod spontant i kirkehelgene. Kirkestuene ble senere flyttet litt lengre sør ved Nerstranda, slik figur 11 nr. 1, 2 og 3 viser. Dette var små hus for overnatting for tilreisende fra distriktene rundt Tromsø som skulle til messe.⁵⁰

Kirkebakken var fra gammel kristen tid bygdas samlingspunkt. Folk kom sammen til messesøndag, ikke bare for å overvære gudstjenesten, men også for å treffe slekt og venner og for å drive handel. Ikke bare kirka, men også området rundt kirka var et viktig møtested. Byer hadde gjerne plassert torget i tilknytning til kirka, men på bygdene var kirkebakken folks møteplass. Kirkegården lå ofte inntil kirka og kirkegjengerne besøkte gjerne gravene til familiemedlemmene sine på messesøndag. Forhandlinger og varesalg foregikk på plassen utenfor kirkegårdsgjerdet. Kirkebakken hadde en offisiell funksjon ved at lensmannen kunne lese opp offisielle kunngjøringer og presten kunne komme med lysninger som han mente ikke kunne berettes fra prekestolen. Først i 1920 ble lysning fra kirkebakken forbudt ved lov. Gapestokken sto ofte på kirkebakken, men var lite i bruk etter år 1800. Avstraffelse ved bruk av gapestokk var som oftest ved lovbrudd, usømmelighet og ved å ha forstyrret gudstjenesten.

---

⁴⁸ Ytreberg, N., A. 1952 s. 3ff Se illustrasjonen av Gebhardt maleri, figur 11.

⁴⁹ Borch 1986 s. 13

⁵⁰ Ytreberg, N., A. 1952 s. 13

Bruk av gapestokk ble forbudt ved lov i 1848.⁵¹ På kirkebakken i Tromsø skal det også ha stått en gapestokk.

En ny kirke i Tromsø ble innviet i 1711 og den ble plassert på nåværende Richard Withs plass (nærmere sjøen). Dette var en langkirke av tre som senere fikk to korsarmer og et tårn på midten. Gammelkirka hadde muligens stått inne på kirkegården omtrent der nåværende domkirke er plassert.⁵²

I 1803 ble nok en ny kirke innviet og den var oppført nærmere Storgata enn dagens Domkirke. Tømmeret til kirka kom fra Målselv og den var bygget som en korskirke og fikk senere tilbygget sakristi og frittstående tårn. Da byen fikk behov for større kirke, ble korskirka plassert utenfor bygrensa, nord for dagens Fylkesbygg, den gang i Tromsøysund kommune, se Dues kart av 1813. Deretter ble den flyttet til der den står i dag, som Elverhøy kirke.⁵³

3.1 Første domkirke i Tromsø med kirkegård og kirkebakke

I perioden 1814 til 1850 fikk Tromsø preg av å være embetsby. Nordlandene og Finnmarken var utskilt som egne bispedømmer i 1803. Kirka fikk status som domkirke da den første biskopen bosatte seg i Tromsø i 1834. Denne første domkirka ble etter hvert for liten og planlegging av ny domkirke ble påbegynt. Byen fikk på denne tiden en bedre regulering og vannverk og brannvesen ble etablert.⁵⁴

Figur 11 på neste side er et fotografi av et maleri i seksjoner som viser utviklingen av Tromsø som kirkested og by, der den første delen viser Tromsø ca. 1680, den andre viser Tromsø som by i 1794, av den tredje delen ser vi byen i 1806, den fjerde delen er fra 1823, den femte delen viser byen i 1835 og av den sjette delen ser vi Tromsø i 1878.

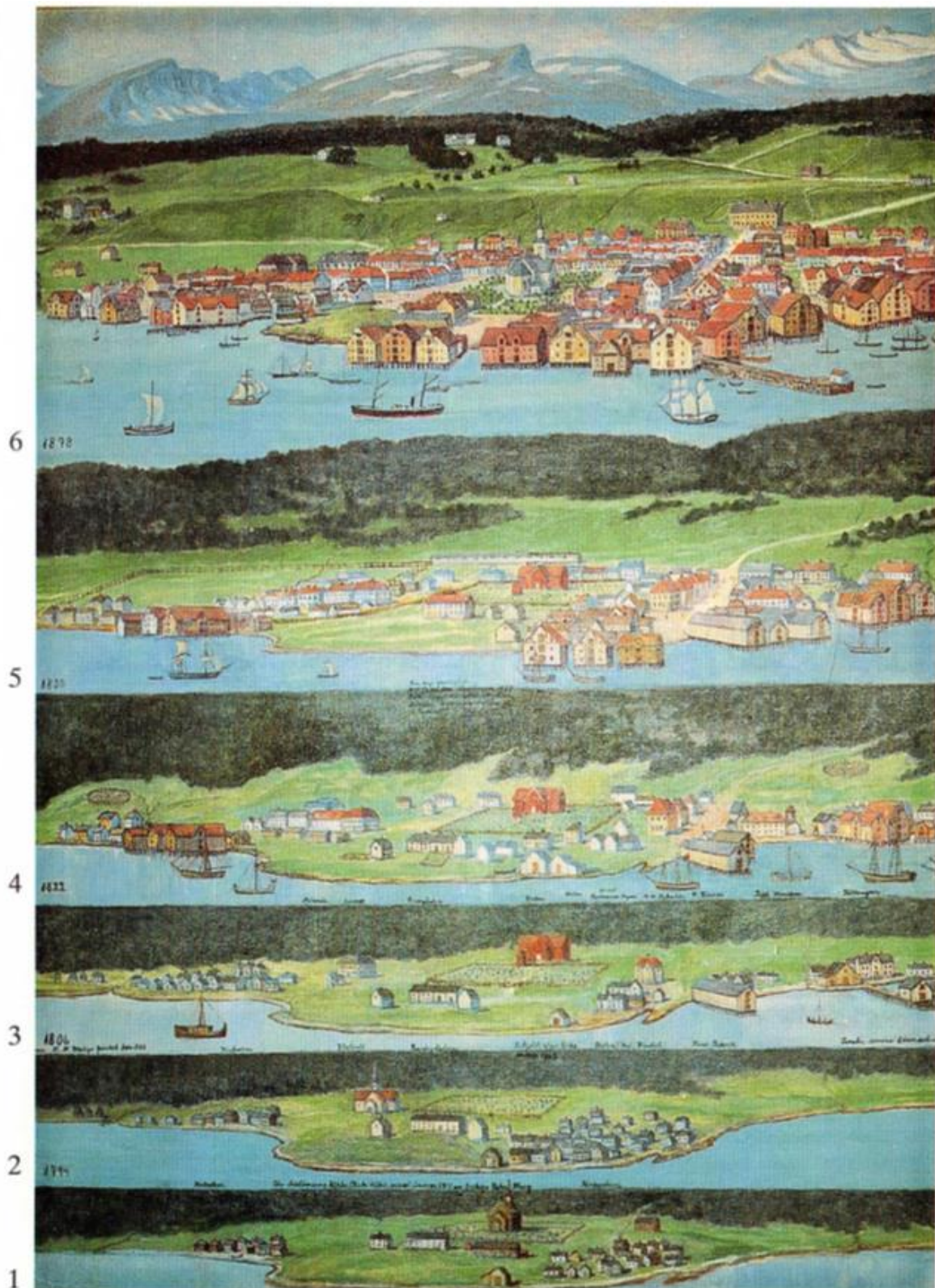
⁵¹ Hosar 1998 s. 20

⁵² Borch 1986 s. 8

⁵³ Borch 1986 s. 14

⁵⁴ Hegstad 1997 s. 54 f

Utviklingen av Tromsø som kirkested og by.

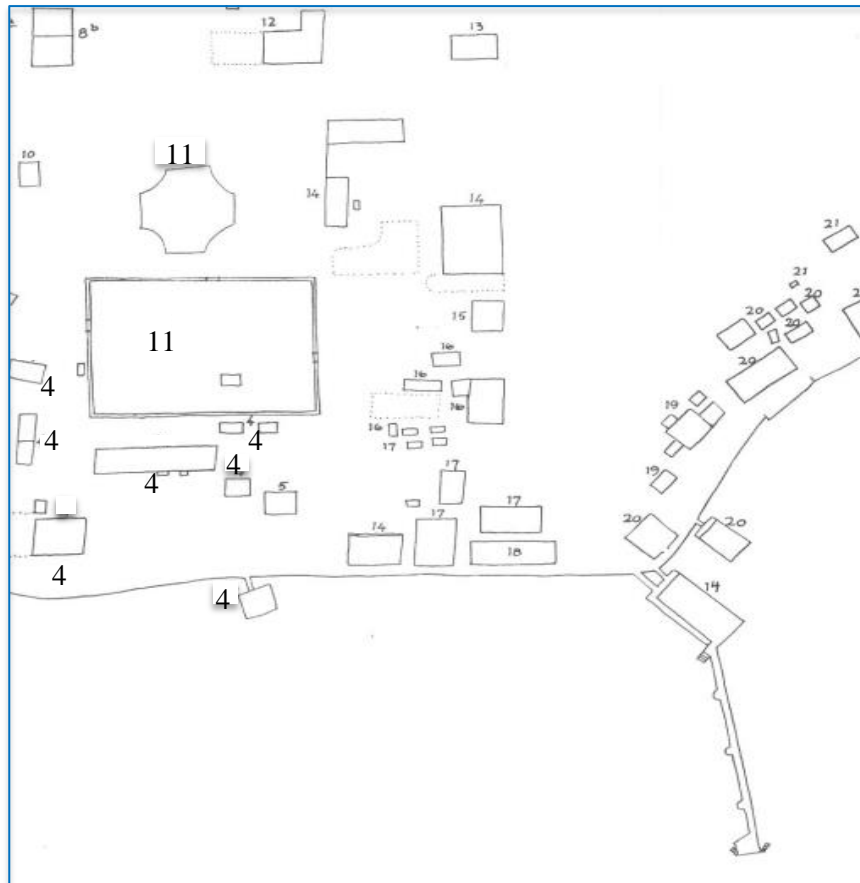

Figur 11. Maleri av Karl Rudolf Gebhardt (1903 – 1990), Tromsø bymuseum - utviklingen av Tromsø som kirkested og by. Borch 1986 s. 13.

Beskrivelse av figur 11:

1. Tenkt situasjon i 1680, med den eldre kirka, prestegården og ene del kirkestuer.
2. I 1794 fikk Tromsø bystatus, men var ennå bare et lite strandsted. Vi ser kirka fra 1711, prestegården og kirkestuene samt noen hus på Nerstranda.
3. Byen i 1806, etter tegning av Lorentz G. Schancke (1786 – 1879). Vi ser den nye kirka og noen flere byhus og et par brygger. Byen hadde da bare 80 innbyggere.
4. I 1823 har byen vokst en del, men ennå er det god plass i sentrum. Etter en akvarell av Kristine Aas (1791 – 1838).
5. Byen i 1835, etter et litografi av Prahl (1798 – 1883). Nå tegner det seg en konsentrert småby, der den rødmalte kirka dominerer sentrum.
6. Tromsø i 1878, etter et samtidig litografi. Nå er den nye domkirka ferdig og dominerer sentrum. Ellers markerer alle bryggene seg. Ennå er alle hus bygget i tre.⁵⁵

Kart over Domkirkeplassen 1813:

Figur 12: Utsnitt av kopi av Skanckes kart av 1813. Kartet viser kirka med kirkegård (11) og bygningene som tilhørte kirka (4). Vedlegg i N., A. Ytreberg 1946.

---

⁵⁵ Borch 1986 s. 13

Kartet på figur 12 viser ikke inntegnede gater, men det kan synes som det går en gate i nord-sørretning foran kirka i vest og langs sjøen ved kirkestuer og pakkhus er det antydning til en gate som slynger seg langs sjøen. Kirke og bykirkegård er godt synlig.

Figur 13. Utsnitt av marineløytnant Dues kart av 1837. Kirkas enklave og bygrensa er trukket med tykk strek. Vedlegg i N., A. Ytreberg 1946.

Marineløytnant Dues kart viser Kirkas enklave. Enklaven varte fra 1788 til 1842. Grensen for enklaven vises ved den tykke streken som er tegnet rundt kirka og som ligger i området fra Storgata, her kalt Strand Gaden, sør-østover avgrenset til Kirkegata, her kalt Søndre Kierke Stræde, nord-østover dagens Bankgate, her markert med en strek og avgrensning i øst ned til sjøen. I 1842 ble den daværende presteboligen og kirkas grunn lagt inn under byen.⁵⁶

Den første gata i Tromsø buktet seg etter formen på stranden der bryggene og kirkestuene var plassert, slik bygd og by langs sjøen etablerte sine første gater. Deretter hentet man inspirasjon fra gatenettet i de større byene sørpå med påvirkning fra Kontinentet og gatenettet ble et rutenett med den rette Storgata som hovedgate, men fremdeles med det mer organiske

⁵⁶ Helland, A. 1899 del 2 s. 4

gateløp ned mot sjøen.⁵⁷ Parallelt med Storgata kom senere Grønnegata og Vestregata i nord-sørlig retning. Byen var regulert i et rutenett med tverrgater i rett vinkel på Storgata. Domkirkekvartalets grense var Storgata i vest, Kirkegata i sør, Bankgata i nord og Strandgata som buktet seg i øst mot sjøen. Kjøpmenn bygde husene og butikkene langs øvre del av Storgata i nord-byen, der husene var mer påkostet og gjerne større enn i sør-byen. Håndverkerne og noen kjøpmenn holdt til lengre sør i byen, rundt Domkirka, ifølge opptegnelsen av huseiere av Skanckes kart av 1813 og bykartet av 1876. Kjøpmennene hadde bryggene sine på nedsiden av kirka og gravplassen, med gavlene vendt mot sjøen, se figur 11. Det må ha vært livlig trafikk av kjerrer med varer til og fra bryggene og opp gjennom byen. Flere kjøpmannshus og embetsmannsgårder ble bygget i empirestil og byen hadde en sterk økonomisk vekst i 1850-årene. I 1855 hadde byen nærmere 3000 innbyggere.⁵⁸ Fra 1861 ble det tillatt å frakte tømmer fra Nord-Russland til Nord-Norge og mange av husene i Tromsø ble bygget av russetømmer. Byen vokste og folketallet steg fra 3000 i 1855 til 4073 i 1865.⁵⁹

Den første domkirka var plassert opp mot Storgata og ifølge Skanckes kart av 1813 og Dues kart av 1837, er det lite plass til park rundt kirka. Byens kirkegård opptar et større inngjerdet areal på østsiden av kirka. Gebhardts maleri, figur 11, kan gi inntrykk av at kirkegården omkranser kirka. Før 1839 ble de døde fra Balsfjorden og Malangen gravlagt på bykirkegården, da befolkningen i disse bygdene sognet til Tromsø som kirkested.⁶⁰ Men kirkegården ble for liten og det ble etablert en avlastningskirkegård sørover utenfor bygrensen, til Tromsøysund kommune, på Straanden, nedenfor dagens Fylkesbygg og nedenfor der den gamle domkirka ble flyttet, før den endte opp på Elverhøy.⁶¹ Grunnforholdene til den nye kirkegården var fuktige og lite egnet som gravplass. Kirkegården ble på nytt flyttet til et sted lengre oppe på Tromsøya hvor grunnen var tørrere enn ved sjøen. Dette skjedde i 1853. Noen få graver ble igjen på nordsiden av domkirka og fremstår i dag som minnesmonument over en eldre kirkegård. Ny kirke ble planlagt og sto ferdig i 1861.

---

⁵⁷ Hage og Bakke 1988 s. 70f

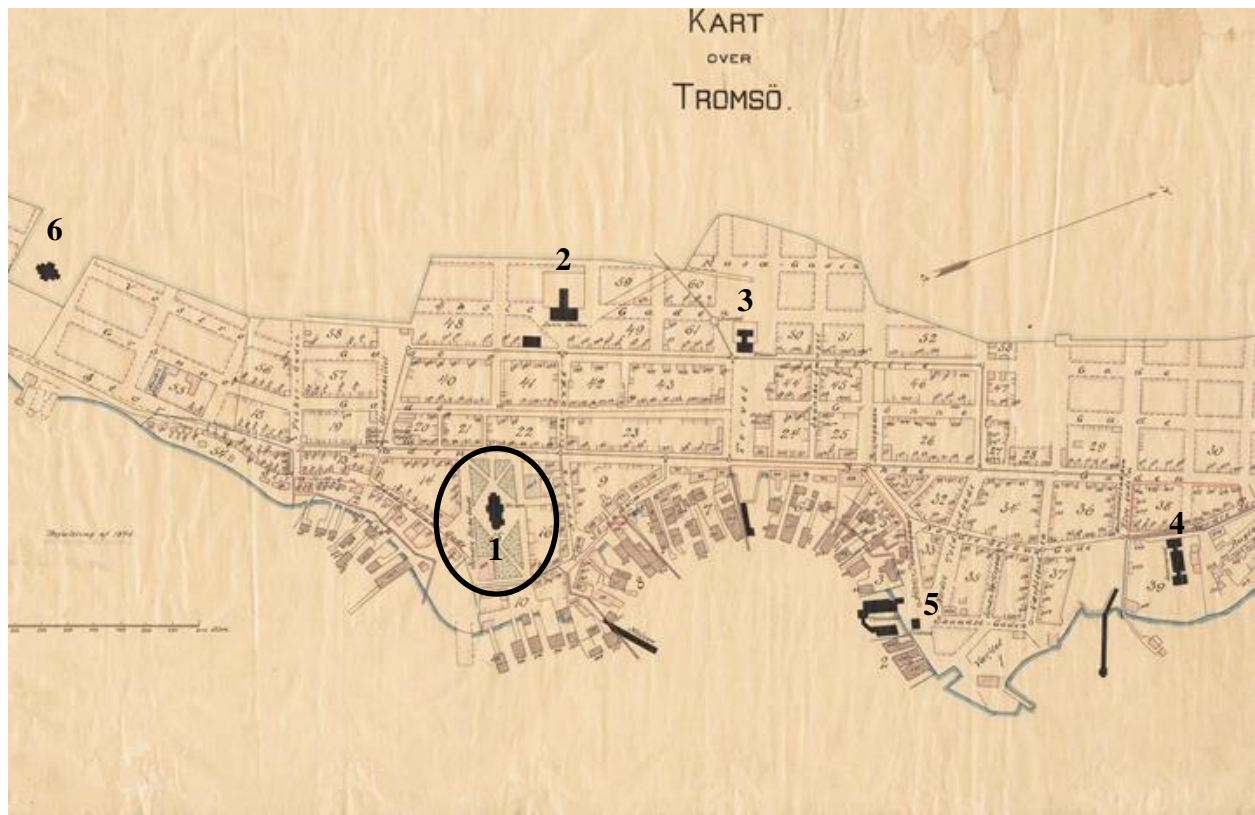
⁵⁸ Ytreberg, N., A. 1952 s. 40

⁵⁹ Ytreberg, N., A. 1952 s. 42

⁶⁰ Andresen 1994 s. 97

⁶¹ Borch 1986 s. 14

4 Etableringen av Kirkeparken 1860 – 1880

Figur 14: Reguleringsplan for Tromsø 1875. Tromsø kommunes arkiv 1794 – 1969.

Nr. 1: Domkirka, nr. 2: Latinskolen, nr. 3: Rådhuset, nr. 4: Seminaret (Lærerskolen), nr. 5: Skansen med Tollbod og Skipsverft, nr. 6: Gammelkirka. Ring rundt Domkirkeklassen og nummerering av sentrale bygninger er tegnet inn av Liv Vik.

På 1800-tallet fikk Tromsø sine første byplaner, slik vi kan kjenne byplaner i dag hvor gater, plasser og hus er inntegnet i fugleperspektiv, som f.eks. byplanen av 1875. Med utgangspunkt i reguleringsplanen av 1875, fotografier fra tidsrommet ca 1860 til 1880 og skriftlig historisk materiale fra samme tidsrom, presenterer jeg Domkirkeklassen inspirert av arkitekt Thomas Thiis-Evensens metode for byomsregistrering.⁶²

Domkirkeparkens plassering i byen

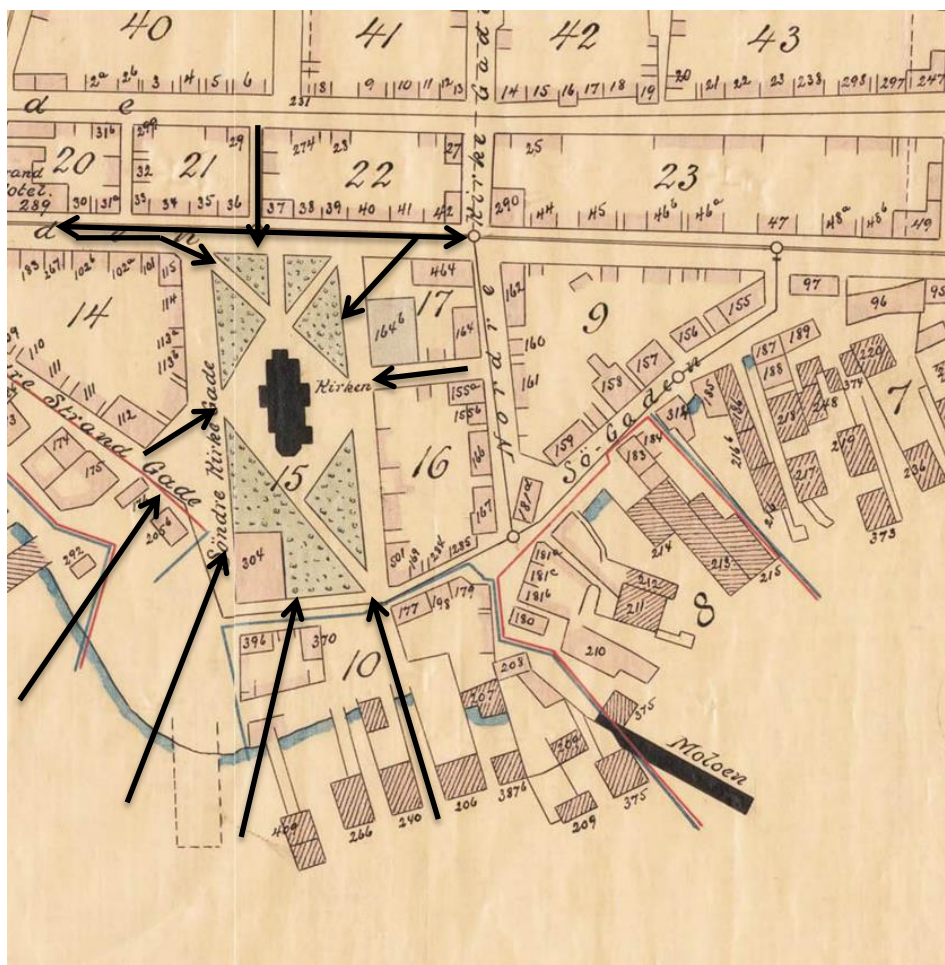
I 1867 ligger den nye Domkirka med kirkeklass godt synlig i byen på en høyde opp fra sjøsiden. Selv om byen har vokst, er det ingen hus i nærheten som rager høyere enn kirka og

---

⁶² Thiis-Evensen 1992 s.145ff

stenger for utsikten til Domkirkeplassen, jfr. figur 16 og figur 11, Gebhards maleri del 6 av Tromsø i 1878, sett fra sjøsiden.

Tromsø fikk bystatus i 1794 hvor Kirka og Skansen med Tollboden var hovedinstitusjonene i byen og der bebyggelsen vokste fram langs bukten mellom dem. Byen vokste sakte fram til det ble etablert flere offentlige institusjoner som Latinskolen, Seminaret og Tromsø Skipsverft i 1848 i tillegg til Tromsø Sparebank i 1836 og Norges Bank i 1852.⁶³ Tromsø, som landet for øvrig, opplevde en økonomisk vekst i tiden etter Krimkrigen. Byen hadde driftige folk i administrasjonen med bl.a. rektor Steen som ordfører da bystyret gjorde vedtak om å bygge ny kirke i 1855.

Figur 15: Delplan over sentrum av Tromsø med Domkirkeplassen 1875. Siktlinjer med retningspiler for innsyn til Domkirkeplassen er tegnet av Liv Vik.

⁶³ Hage og Bakke 1988 s. 69

Reguleringskartet over Tromsø fra 1875 viser Domkirka med kirkepark sentralt plassert ved byens hovedgate, Storgata. De øvrige signalbyggene markerer ytterpunktene av byen. Latinskolen markerer enden av Fredrik Langes gate (Nordre Kirke Gade), som går vinkelrett på Storgata fra sjøen og oppover fra sentrum av byen. Tromsø Seminarium (Gamle Lærerskolen) markerer den østligste grensen av byen, mens Rådhuset ligger sentralt opp fra bukten ved enden av Rådhusallmenningen. Tromsø Skipsverft ligger ved Skansen og Tollboden øst for bukten. Gammelkirka er flyttet sørover på øya, utenfor bygrensa. Alle signalbyggene ligger godt synlig i forhold til hverandre og markerer Tromsø som by.

Figur 16: Tromsø sett fra Strandskillet, med Vestregata som den øverste bebygde gate, 1867 Foto: J. A. Friis, Tromsø Museum – Universitetsmuseet og Andresen 1994 s. 121.

Gateløpene

Gateløpene preges av kvartalsmønsteret med rette gater, bortsett fra Sjøgata som bukte seg lang sjøen. De to hovedgatene Storgata og Grønnegata løper parallelt gjennom sentrum av Tromsø. Kirkegata, Bankgata og Fredrik Langes gate går vinkelrett på Storgata og Grønnegata. Der er en gjennomgang, et smug (Lehnesmåttet), som forbinder Grønnegata med Storgata litt sør i rett linje av kirkas gangvei til hovedinngangen.

Figur 17: Storgata sett nordover, 1865. De første bilder fra Tromsø. Foto: Ukjent. Eilertsen 1978 s. 4.

Figur 17, et fotografi tatt i 1865, viser Storgata sett nordover. I den nordlige enden skimter vi Storgatbakken og bildet tyder på at opprusting av gater og fortau ikke er kommet i gang i nordre del av Storgata. På et annet bilde av Storgata i 1865, bilde nr. 18, fotografert sør for Kirkeparken, er fortau avgrenset fra veien med steinsatte rennesteiner og gata er i ferd med å bli makadamisert.⁶⁴ Arbeidet med gata ser ut til å være i oppstartfasen, da stein og sand ligger i hauger og gjør ferdsel vanskelig framkommelig både for gående og arbeidskjerrer.

De to bildene fra 1865 av Storgata, figur 17 og figur 18, viser husrekken på oversiden av gata, gavl mot gavl, med høye treporter inn til gårdsrommene innenfor. Hus og porter danner en sammenhengende byvegg langs Storgata, bare avbrutt av trappene som hører til husene. Fortauet er med på å forsterke den lange linjen nord-syd i Storgata. Figur 18 og figur 19 viser steinsatt rennestein som strekker seg som en rett linje langs oversiden av Storgata.

---

⁶⁴ Makadam 2018. Makadam er en betegnelse på et veidekke av pukkstein og fuktig sand som bindemiddel.

Figur 18: Storgata sett nordover, 1865. Vi ser Storgata 48 nærmest med høy port. Gata er i ferd med å bli makadamisert. Vi ser Giæverfjøsena med hage på nordsiden av kirkeparken, trukket inn fra Storgata. Foto: Ukjent. Tromsø museum – Universitetsmuseet.

Figur 19: Storgata sett sørover fra Fr. Langesgt. Fotograf: Ukjent (1875). Tjoringspåle for hest på fortauet utenfor kirka. Tromsø kommunes fotoarkiv.

Fortauet på østsiden av Storgata, forbi Kirkeparken, markerer lengden på gate og fortau, avbrutt av Kirkeparken med gangvei inn til kirkas hovedtrapp, slik figur 19, et fotografi fra 1875 viser. Kirkeparken er godt synlig fra Fr. Langes gate/Storgata, der det er en åpen plass

foran Giæverfjøsena på nordvestsiden av parken. Huset på hjørnet Storgata – Kirkegata (Søndre Kirke Gade), har avkuttet hjørne over begge etasjene, slik at Storgata åpner opp og markerer en plass om man kommer sørfra.

Figur 20: Richard Withs plass i 1883. Foto: Ukjent. Tromsø kommunes fotoarkiv.

Midt i Kirkegata er det en trekantet åpen plass (senere Richard Withs plass) som gir godt innsyn til Kirkeparken fra sør. Ned mot sjøen er det mindre bebyggelse av pakkhus og kirkestuer som i liten grad stenger for siktlinjen til Kirkeplassen.

Figur 21: Bankgata 5, ny bygning ca 1900, Tidligere skole fra 1817, en toetasjes trebygning med torvtak. Tromsø kommunes fotoarkiv.

Bygningene i Bankgata har ulike markeringer av veggflater og vindushøyder. På bildet ser vi at hjørnehuset har avkuttet hjørne for inngangspartiet og gjør at ferdsel lettere kan foregå på

gatene utenfor og det åpner for utsikt til parken. Legg spesielt merke til håndkjerra, som var vanlig for varetransport. Byen fikk gatelys i sentrum i 1898.⁶⁵ Bildet er tatt etter at byen fikk oppført lyktestolper, det vil si at bildet er tatt etter 1898.

På 1880-tallet var det stor religiøs aktivitet og det ble etablert flere dissentermenigheter. Det var viktig for statsmakten å markere seg med den nye høyeste nygotiske domkirka på den mest synbare plassen i byen. Også sosiale organisasjoner ble dannet og gjorde en stor innsats i samfunnet, som for eksempel avholdsorganisasjoner og Selskabet for Tromsø Bys Vel. Ved 50-årsmarkeringen av Tromsø Bys Vel skriver redaktøren for jubileumboka om Vellet, Carl Moursund, om bakgrunnen for etableringen av Tromsø Bys Vel og hva de hadde utrettet av tiltak for byen:

«Saa kom i 1870 Holmboe-Wickstrøms store, i alle væsentlige trekk korrekte bybillede og klarlagde ubarmhjærtig og helt oversiktlig, hvorledes Tromsøboere havde forsyndet sig mot sin by og forsømt at «fli» den på skikkelig vis. Det fantes ikke et tre i sentrum av byen som kunne pynte opp i alt det grå, bortsett fra de få oldertrær ved Kirka undtat.»⁶⁶

Det fantes ikke fortau i byen og ikke skikkelig veiforbindelse på selve Tromsøya, utenom sentrum og et stykke sørover fra sentrum. Det var flere åpne plasser i byen som kunne forskjønnes, blant annet den åpne plassen omkring Domkirka.⁶⁷

En av de viktigste oppgaver for Selskabet for Tromsø Bys Vel, som ble dannet i 1881, var opprustingen av alle byens parker og grøntområder. Vellet sørget også for bedre dekke på byens «trottoarer» (fortau) i sentrum, der de som før var av plank, ble erstattet med steinheller mot kjøpmannsgårdene nord i Storgata og de mindre kjøpmanns- og håndverksgårdene i den søndre delen. Det var mye trafikk med hest og vogn (vognmannsferdsel) og håndkjerrer og gatene var nedslitte og sølete, noe steinleggingen av hovedgata skulle forbedre.⁶⁸

Monumentalbygget

Monumentalbygget i sentrum var Domkirka. Siden den gamle kirka var blitt for liten for Tromsøs befolkning, måtte en ny kirke planlegges. Kommunen fikk tilsendt tegninger

---

⁶⁵ Ytreberg, N., A. 1952 s. 49

⁶⁶ Morsund 1931 s.7

⁶⁷ Morsund 1931 s.7f

⁶⁸ Morsund 1931 s.15f

Figur 22: Tromsø Domkirke ca 1870. Foto: Ukjent. Tromsø Museum – Universitetsmuseet.

fra arkitekt Wilhelm Nordan i 1885, men bystyret forkastet forslaget siden byen ønsket seg en langkirke og ikke en korskirke, slik som tegningene fra Nordan viste.⁶⁹ Nordan mente det var umulig å bygge en langkirke av tre som skulle romme 900 til 1000 sitteplasser. Byens innbyggere ønsket seg en lys og åpen langkirke, der alle kunne se og høre presten godt. Det ble diskutert om man skulle bygge en steinkirke, noe som ble vurdert som for dyrt. Kommunen tok også kontakt med arkitekt Christian Henrik Grosch, men også de første tegningene hans ble nedstemt, siden tegningene viste en kirke med lengde 56 alen, bredde 22 alen og med korte tømrete korsarmer.⁷⁰

Bystyret godtok et nytt forslag fra Grosch uten korsarmer men der langveggene var støttet utvendig med strebepillarer. Lysåpningene viste høyreiste nygotiske vinduer, som kom til å slippe inn mye lys. Lengden på kirka var tegnet til 49 alen og bredden var økt til 23,5 alen. Kirka hadde plass til 985 sitteplasser. Forslaget ble vedtatt av bystyret og arbeidet ble satt i gang under ledelse av byggmester D. G. Evjen og murmester Nils Olsen.⁷¹

Arkitekt Grosch fikk mange oppdrag som kirkearkitekt og trengte ikke selv alltid å være tilstede for å inspisere byggingen, dersom det var erfarne byggmestere som påtok seg ansvaret for byggearbeidet, slik som i Tromsø. Det var bare ved de større og mer påkostede prosjektene han deltok i ved å være personlig tilstede.⁷² Grosch og Nordan har nok visst at et stort kirkebygg i tre bød på utfordringer, som for eksempel at taket kunne kollapse dersom veggene ikke var sterke nok til å bære tyngden av taket slik at omfattende reparasjoner måtte til for at kirka kunne stå gjennom flere århundrer. Bystyret hadde valgt å bygge ei kirke i tre, med maksimal størrelse av det som var mulig. Ei steinkirke var vurdert til å være for kostbar selv om den ville vært sterkere i konstruksjonen.

Domkirka er ei langkirke, men sett utenfra kan det virke som om Domkirka er ei korskirke, se figur 20, men korsarmene har ingen sitteplasser. De er forganger og trapperom. Korsarmene avstiver de lange tømmerveggene.⁷³ Det er seks høyreiste vinduer på hver sidevegg, tre på hver side av korsarmene med sideinngang til kirka. På taket over mønet på hvert av overbyggene til kirkeinngangene, er det plassert et mønespir i form av et kors. Koret er formet

---

⁶⁹ Ytreberg, N., A. 1946 s. 516

⁷⁰ Ytreberg, N., A. 1946 s. 516, www.snl.no, 1 alen i 1829 = 62,748 cm

⁷¹ Ytreberg, N., A. 1946 s. 516, 49 alen er 30,75 meter og 23,5 alen er 14,75 meter

⁷² Seip 2007 s. 219ff

⁷³ Seip 2007 s. 267

som en halv oktagon med et lavere tak enn kirka. Både kortaket og kirketaket er skiferlagt. Koret har egen inngang fra nord og har tre høyreiste korvindu med et mindre over inngangen til sakristiet. Begge sideinngangene har et smalt vindu på hver side av døra og et rundt (oktagon) sprossevindu over døra. Hovedinngangen består av ei trapp med fem hellebelagte trappetrinn som fører opp til ei høy dobbeltdør.

Våren 1861 ble gammelkirka revet for å gi plass til nykirkas tårnhus med hovedinngang og våpenhus. Grunnflata er kvadratisk med tårnet i trapper oppover og ender i et slankt spir kledd i kobber med en kule og med en metallvimpel med årstallet 1861 helt øverst. Tårnet sto ferdig i 1862 og kirka fikk utvendig bekledning samme år som tårnet var bygget. Klokka fra det gamle rådhuset har fått plass i tårnet, med nye tallskiver på alle fire sidene.⁷⁴ Kirka ble malt okergul med lysere gulhvitt listverk rundt vundueene og vundussprossene, med grått listverk som markerer vindusomrammingen, hjørner og strebepillarer. Kirkefasaden med hovedinngang ligger mot vest, mot Storgata, som er byens hovedgate og som hadde mest trafikk i Tromsø på den tiden da nykirka kunne tas i bruk.

Grunnen Tromsø by er etablert på er delvis fjell av glimmerskifer med kalksteinsinndelinger som vi kan se ved Rambergan nord i byen et stykke oppe i høyden fra sentrum. For en stor del er husene i den eldste bydelen, nede ved sjøen, bygget på et skjellag, delvis blåleire, delvis sand og delvis sand og stein. Skjellaget med løse avleiringer fins langs Bispegata i nord og langsetter Grønnegata i en høyde av 11 meter over havet. Det dannes fukt på bygningsstruktur som ligger på eller går ned i bakken i den nedre bydelen. Fukten trenger inn og blir etter hvert en ulempe for husenes bunnsviller og kjellere.⁷⁵

Ved restaureringer av Domkirka ble det funnet råte i bunnsvill og grunnen under kirka hadde gitt noe etter, da fundamentet for veggene ikke har vært stabilt nok.⁷⁶ Blandingen av sand, stein, skjell og blåleire i tillegg til regnvann eller snøslaps, førte til at belastning av folk, krøtter og kjøretøy gjorde gater og fortau gjørmete og vanskelig å ferdes på. Etter som byen vokste, ble det påkrevet at gatene og fortauene fikk fast dekke.

---

⁷⁴ Borch 1986 s. 11f

⁷⁵ Helland 1899 s. 19f

⁷⁶ Borch 1986 s. 30

Bygninger tilknyttet kirkeparken

Figur 23: Den gamle presteboligen var blitt brennevinsutsalg. (ca 1900) Tromsø kommunes fotoarkiv.

Figur 23 viser presteboligen som var flyttet fra Storsteinen i Tromsdalen og til Kirkegata da den eldste presteboligen måtte rives. Kirkeparken ligger til venstre der vi skimter et fortaushjørne. Mellom kirkeparken og inngangen til den gamle presteboligen er det anlagt en vei, i følge bildet av ca. 1900. Etter oppløsningen av sognefellesskapet, ble prestegårdsbygningen i 1862 solgt på offentlig auksjon. Kommunen var kjøper av prestegården og av «Prestegårdshagen». Kommunen solgte presteboligen videre, men beholdt Prostneset som åpen plass som kunne benyttes av alle.⁷⁷ Dette grøntarealet er også i dag en viktig plass ned mot sjøen og åpner opp for å kunne se kirka fra Hurtigrutekaia.

Bankgata 13, kalt Stengården, ligger nord for Domkirkeparken, se figur 24. Bankgata 13 var Tromsøs første bolighus i mur bygget i 1880 for familien Johs. Giæver. Huset er i nyklassisk stil i to etasjer med høy kjelleretasje og loftsetasje. Huset er mest kjent fordi her bodde familien Fabricius med datteren Sara, bedre kjent som forfatteren Cora Sandel. Hun bodde i huset fra 1893 til hun reiste til Christiania i 1897. Cora Sandel skriver om Kranes Konditori (1946), som lå i kjelleren til Sparebankbygget som ble oppført på begynnelsen av 1900-tallet (omtales som et monumentalbygg i neste kapittel av oppgaven). Under andre verdenskrig ble Bankgata 13 omtalt som Gestapohuset, siden det var i dette bygget SS hadde sitt hovedkvarter i Tromsø under krigen.⁷⁸

---

⁷⁷ Andresen 1994 s. 140ff

⁷⁸ Bankgata 13: Interaktivt kart for Kirkegata, Bankgata og Kaigata.

Figur 24: Bankgata 13, Stengården, var Tromsøs første bolighus i mur bygd i 1880 og eid av Johs. Giæver, og Dalsbøkiosken til venstre i forgrunnen fra 1902. Foto Th. Øien. Eilertsen 1978 s. 166.

Bankgata 7 ligger ved Kirkeparkens nordøstre hjørne. Norges Bank flyttet inn i ett av byens første murhus i 1877. Bygget er i nyklassisk stil over to etasjer med loft. Inngangen er plassert midt på bygget med to buete vindu på hver side i første etasje. Innvendig er interiøret klassisk inspirert med greske søyler. Huset må ha sett imponerende ut da det ble bygget med kirkeparken foran seg. Nå ligger huset i skyggen av høyere bygg (bl.a. Televerksbygget) og inneholder en kinarestaurant.⁷⁹

Dalsbøkiosken, se figur 24, sto på hjørnet av Storgata og Kirkegata fra 1902 og til den ble flyttet over Kirkegata til kirkas fortau da Tromsø Sparebank bygde på tomten. Kiosken var byens første kiosk og sto på kirkas fortau til den ble flyttet til Straumshella på Kvaløya i 1961. der sto den utsatt til og ble hentet tilbake til sentrum og plassert på Prostneset ved Hurtigrutekaia i 2000. Kiosken er en åttekantet bygning der nederste delen består av trerammer. Det er glass mellom stenderne som avsluttes med dragehoder opp mot det pagodelignende taket. Kiosken har hatt en sentral plassering i bybildet fram til flyttingen i 1961.⁸⁰

Parken

Av delplanen over området rundt domkirka, ser vi at det er tegnet inn gangvei fra Storgata i 90 graders vinkel til kirketrappa. Det er trukket opp stier diagonalt fra hjørnene av kirkeparken og til hovedinngangen. Deler av den gamle gravlunden på nordsiden av kirka er

⁷⁹ Bankgata 7 2018 Interaktivt kart.

⁸⁰ Dalsbøkiosken 2018 Interaktivt kart og Arkitektguiden for Nord-Norge og Svalbard.

bevart. Bjørketrær er plantet som allé på sidene av gangveiene, men de var i 1870 ikke større enn busker, slik det vises på bildet fra 1870 av Domkirka med park, figur 22. Domprostgården med fjøs og uthus danner det sørøstre hjørnet av Domkirkekvartalet og ligger ned mot Strandgata. Ytreberg skriver om kirka og kirkeparken: «En skildring fra 1872 sier at kirka lå smukt til på en åpen plass, men denne var skjemet av forpjuskede trær med brukne grener og et forfallent stakitt.»⁸¹

Figur 25: Nordre Kirkegate (Bankgata) med en del av Kirkegata som ble opparbeidet i 1890. «Badet» ble oppført i 1893. Foto: Jørgen Wickstrøm, Tromsø. R. Eilertsen 1978 s. 91.

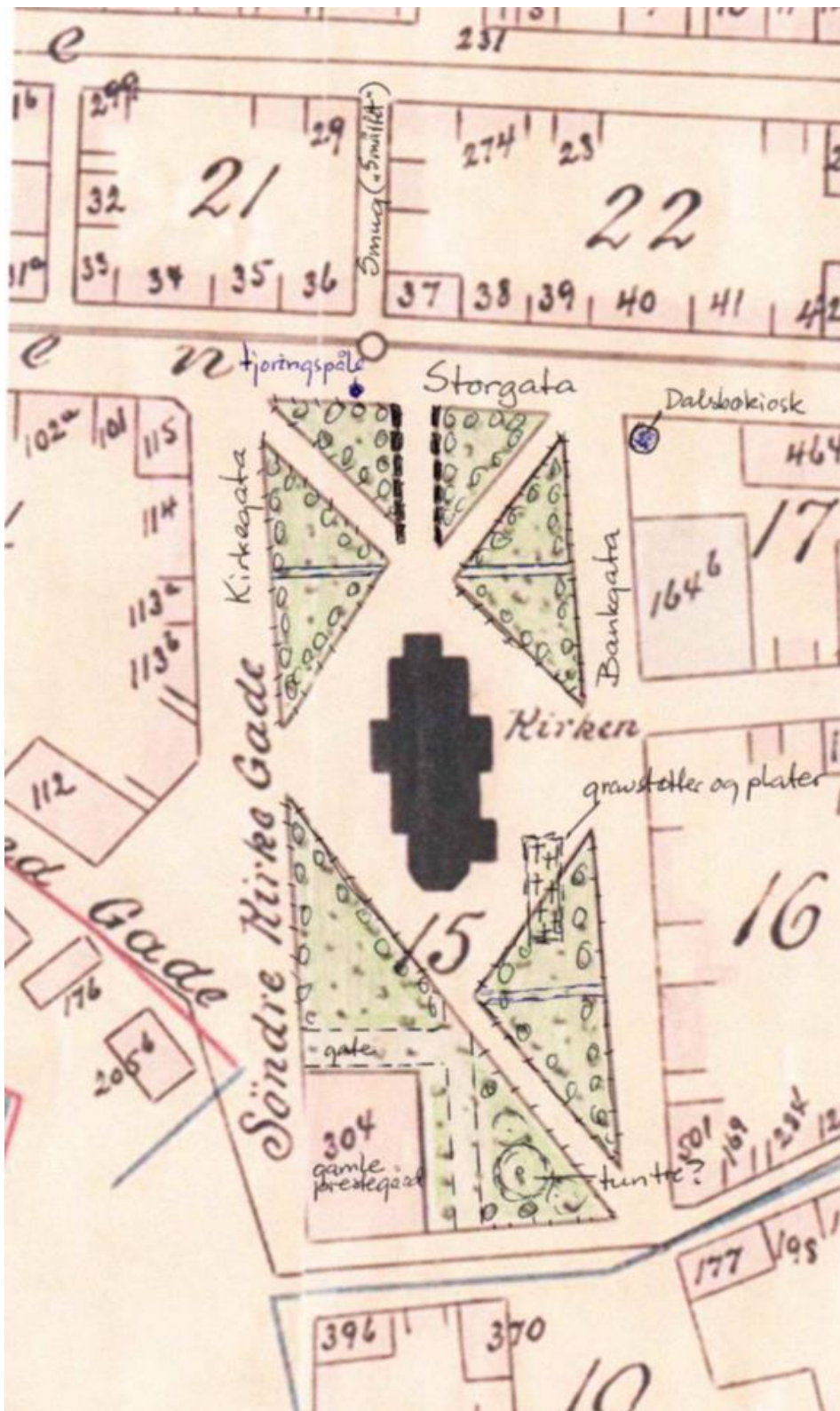
De diagonale gangveiene på figur 25 ser velbrukte ut der folk har tråkket opp egne stier ved siden av de opprinnelige. Parken er dekket av gress og muligens ugress i tillegg til bjørkebusker.

På de tidligste fotografiene av Domkirka vises et lavt tre gjerde som er satt opp ved siden av gangveiene inne på kirkeklassen. Dette kan være satt opp for å holde folk og fe unna grøntområdene. På slutten av 1800-tallet var det vanlig at krøtterne gikk nokså fritt omkring og innbyggerne satte opp gjerder rundt hagene sine for å holde dyra unna.

---

⁸¹ Ytreberg, N., A. 1962 s. 34

Domkirkeklassen, plankart over Tromsø sentrum av 1875.

Figur 26: Plankart av 1875, Domkirkeparken med påtegninger av forfatteren. Påle til tjoring av hest ved Storgata, benker ved kirkas hovedinngang, trær i rader bak lavt gjerde, inngjerdet gravplass nordøst for sakristiet, stiplet (påtenkt) vei mellom gamle prestegård og parken. Mulig tunte i nordøst.

Figur: 27 Kirkeparken med en blanding av bjørk og Heracleum, ca 1885. N., A. Ytreberg 1962 s. 35.

Videre skriver Ytreberg: «I 1885 satte Vellet ny innhegning om «Kirkeplassen» som ennå var temmelig overgrodd med en blanding av bjørk og Heracleum. Først i 1888 ble det ryddet og plantet mer planmessig her, og Kirkeparken sto ferdig med pyntelige gjerder og pene benker.»⁸²

Figur 28: Bankgata 11, kjøpt av Tromsø Privatbank i 1918. Tromsø bad til høyre. Mulig et tunte til høyre, inngjerdet. Gatelys er montert. Gatelys ble montert i sentrum av Tromsø i 1898. N., A. Ytreberg 1962 s. 49.

---

⁸² Ytreberg, N., A. 1962 s. 34

Beplantning

Etter 50 år (i 1931) hevdet Tromsø Bys Vel at de hadde forskjønnet byen med treplanting og parkanlegg flere steder i sentrum, blant annet Kirkeparken: «Trærne og det grønne teppe, som nu dekker de forrige nøkne flekker og «luker», er en fryd og hvile for øiet, de er til pryd for omgivelsene og hæver disses verdi baade estetisk og reelt.»

De største anleggene var Kirkeparken, administrasjonsparken, park utenfor Rådhuset og Nytorvanlegget: «Disse er ogsaa saa vakre og smakfulde, at enhver by vilde være glad ved aa ha maken.» Etter at parkanleggene var fullførte, overlot Tromsø Bys Vel tilsynet av dem til en kommunal parkkomite i 1919.⁸³

Severin Ytreberg skriver om hardføre planter og busker som kunne trives i Nord-Norge i sin Hagebok for Nord-Norge, som utkom i 1921, deriblant stauder som ble satt ut i kirkeparken: «Ved sin hårdførhet, sin villighet og sin uendelige rikdom på farver er stemorsblomsten uomtvistelig Nord-Norges beste hageblomst. I vårt svale klima og herlige nattlys oppnår den da ogsaa en størrelse og skjønnhet som neppe noget annet sted i verden.»⁸⁴ Videre sier han: «Spirea s. ariæfolia med hvite blomster, er nettopp plantet i Tromsø bypark, vet ennå ikke hvordan den klarer seg så langt nord. Hagevenner i Troms kaller den for Bjarkøyspirea, er nylig plantet i Byparken og flere steder i Troms, er riktig vakker og synes å ville stå godt, blomstrer sent.»⁸⁵ Det er vanskelig å se av fotografiene hvilke tretyper som er plantet i parken, om det er andre trær enn bjørk, men den er hardfør og trives godt i Nord-Norge.

Møblering og monumenter

Det er satt opp benker på begge sider av veien inn til hovedinngangspartiet til kirka ifølge Ytreberg. Det er uvisst hvor mange benker som er plassert ut. En tjøringspåle for hest skimtes på figur 19 på fortauet mot Storgata like utenfor kirkeplassen. En lignende tjøringspåle er plassert utenfor Bankgata 11, i venstre hjørne på figur 28, og en er plassert utenfor Grand Hotel, figur 29.

---

⁸³ Morsund 1931 s.11

⁸⁴ Ytreberg, S. 1921 s.148

⁸⁵ Ytreberg, S. 1921 s.104. Severin Ytreberg var lærer og etablerte Bjørkås gartneri i Tromsø.

Figur 29: Grand Hotell ca 1880. Storgata sett nordover. Tjoringspåle for hest på hjørnet.
Fotograf: Jørgen Wickstrøm. Tromsø Museum - Universitetsmuseet.

Figur 30: Gravsteiner på nordøstsiden av kirka. Tromsø Forretningsbankbygget i bakgrunnen, revet 1969. Foto: Vilhelm Riksheim, Perspektivet Museums arkiv, iTromsø 06.04. 2018.

Bykirkegården ble flytte i 1835 til området nedenfor dagens Fylkesbygg.⁸⁶ Grunnen var fuktig og ikke egnet til gravsted og måtte i 1853 flyttes lengre opp på øya, nord for Kirkegårdsveien. Sju gravsteder står som monumenter ved siden av Domkirkas inngang til sakristiet. De siste som ble gravlagt utenfor Domkirka var biskop Gislesen og frue, som døde henholdsvis i 1860 og i 1859. Gravskikken på 1700- og 1800-tallet var at de beste grav-plassene var nærmest kirka og forbeholdt geistlige og bemidlede personer.⁸⁷ I Tromsø har også gravstedene til to små gutter fått stå igjen som monumenter i parken.⁸⁸

4.1 Kirkeparken til daglig bruk

Figur 31: Storgata med Kirkeparken til høyre ca 1880. Ukjent fotograf. Tromsø Museum - Universitetsmuseet.

På bildet over ser vi mange barn som er ute og leker i byens hovedgate. Det er ikke mye trafikk å være engstelig for, en og annen kjerre eller hest med vogn som drar forbi i sitt ærend til kjøpmennene eller håndverkerne med varene sine. Bilder fra Storgata fra 1865 viser at gater og fortau kan være ganske gjørmete og det kan være vanskelig å gå tørrskodd utendørs. Beboerne i Storgata kan komme seg til kirka tørrskodd etter at Storgata og fortauene i

---

⁸⁶ Andresen 1994 s. 97

⁸⁷ Gervin s. 117f

⁸⁸ Hegstad 1992 s. 23

området ble steinsatt. Verre var det nok for folk som kom i hopetall sjøveien opp fra fjæra eller fra kirkestuene. De måtte trække seg vei gjennom gjørmete terreng. Det må ha vært stor forskjell på fattig og rik, som igjen avgjorde hvor du bodde i byen på 1800-tallet.

All handel skjedde sjøveien og varene ble fraktet på håndkjerrer eller med hest og vogn opp til forretningene og verkstedene langs Storgata. Kirka lå sentralt til i sentrum av der handelen pågikk, og selv om det ikke har foregått handel i kirketiden, så har det nok vært høyløst kjøpslåing for øvrig. Nils A. Ytreberg beskriver levende gatelivet i Tromsø utenfor den nye domkirka der ungdommer sprang rundt og skralte og ikke respekterte søndagsfreden: «En søndag i 1862 hadde en flokk gategutter samlet seg på trottoaret vis á vis kirka – halvvoxne karer av «byens hesligste og mest slyngelaktige rase»- drev fram og tilbake, skralte og sang gateviser. Politiet var «som vanlig» ikke til stede.»⁸⁹

På søndag ettermiddag var tiden da arbeidsfolk hadde fri og kunne treffes på i byen. Russere og samer og mange av tjenestejentene og håndverkssvennene gikk omkring i grupper, mens kjøpmennene gjerne oppholdt seg på landstedene sine oppe på øya eller var på kontorene sine. Midt på 1800-tallet var det stor rangsforskjell der kjøpmenn og embetsmenn med familier sto øverst på rangstigen. Håndverkerne var som gruppe betraktet på sosialt nivå med arbeiderne.⁹⁰ Kirkeparken lå sentralt til for spaserturer til og fra stranden og sentrum og bilder viser stier i parken som er tråkket opp på kryss og tvers utover de promenadeveiene som opprinnelig var etablert i parken. Kanskje var det bedre å gå på gress enn på gjørmete fortau. En bearbeidet park var en ny opplevelse for de fleste innbyggerne på slutten av 1800-tallet. Kanskje ikke alle som benyttet parken visste hvordan de skulle ta vare på den, men den ble flittig brukt, både av kirkegjengere fra overklassen og de som bodde i kummerligere kår langs stranden.

Når kveldene ble mørke, var der ikke noe gatelys før i 1898 som kunne opplyse sentrum. Området rundt kirka har vært dunkelt belyst noe som til tider kan ha ført til lyssky handel. At det hadde ligget en kirkegård i sentrum av byen, kan også ha ført til at overtroiske personer så både skrømt og «dauinger» i sentrum i skumringen. Kirkegården var «de dødes sted» og det kunne være farlig å ferdes der.⁹¹ Jeg ser for meg at det har vært eldsllys som kom ut fra vinduene i boligene rundt kirka, som har gitt fra seg et svakt lysskjær slik at folk som var ute, kunne orientere seg i sentrum på kvelds- og nattestid.

---

⁸⁹ Ytreberg, N., A. 1946 s. 41

⁹⁰ Andresen 1994 s. 124f

⁹¹ Amundsen 1993 s. 88f

4.2 Domkirkeparken i Oslo med Kirkeristen og Stortorget

Figur 32: Gate og møbleringsplan for Oslo sentrum etter arkitekt Thomas Thiis-Evensens prinsipper. Sirkel rundt Kirkeristen og Domkirka med park og torv er markert med en sirkel av Liv Vik.⁹²

Hovedstadens Domkirke kan stå som et ideal for hvordan en sentral kirke blir plassert i forhold til andre signalbygg i en større by. Kommuneadministrasjonen i Tromsø ville bygge en monumental kirke, så stor og staselig det lot seg gjøre ut fra økonomi og med en sentral plassering i byen. Kanskje har de hentet inspirasjon fra hovedstaden der Oslo Domkirke skulle renoveres og det omkringliggende området skulle utvikles i samme tidsrom som Tromsø skulle bygge ny kirke. I Oslo ligger Domkirka sentralt plassert i byen med monumentalbygg langs rette akser. Domkirkeområdet ligger i den østre utkanten av byen, men har ikke en fullt så mektig plassering som slottet som ligger i enden av Hovedgata Carl Johans gate, som en fondvegg. Viktige bygg som Stortinget, Universitetet og Nasjonalteateret ligger inntil hovedgata. Rådhuset er markert i rett vinkel til Karl Johans gate og er godt synlig fra sjøsiden. Ved den østre enden av hovedgata ligger jernbanen, et viktig trafikknutepunkt.

---

⁹² Thiis-Evensen 1992 s. 335

Domkirka har beholdt det store torget foran hovedinngangen, slik Camillo Sitte⁹³ var opptatt av. Han mente at byer burde bevare byrom inntil sentralbygg som blant annet kirker, selv om byen ekspanderte raskt og trengte sentrale tomter til ny bebyggelse.⁹⁴

Domkirka i Oslo, Vår Frelses kirke, var på 1800-tallet godt synlig på en bakketopp opp fra sjøen i et område med myr og beitemark for sauer og kyr,⁹⁵ slik også Tromsø Domkirke var plassert. Torget fikk sin plassering sentralt foran kirka og både brannvakt og byvekter etablerte seg der. Dersom det ble oppdaget brann i byen, skulle kirkeklokkene ringe, slik det var vanlig på 1800-tallet at kirkeklokkene ble benyttet for å varsle byens borgere om brann. På slutten av 1700-tallet kom kaffen og teen til Christiania og de første caféene etablerte seg ved torget.⁹⁶

Rundt kirka var det gravplass fram til 1805 da det ble forbudt med begravelse i tettbygde strøk. Kirka hadde gravplass både i krypten under kirka og på gravlunden utenfor. Velstående familier som for eksempel Anker og Collet hadde på 1700-tallet egne gravkapell på kirkegården og i krypten. På kirkegården var gravplassen nærmest kirka mest attraktiv og gjerne forbeholdt prester og folk fra overklassen. Men gravene måtte flyttes og brannvakta overtok ett av kapellene til sprøytehus og resten ble til lager og arbeidsrom for kirka.⁹⁷ Tildeling av gravplass i Tromsø var tilnærmet lik skikken i Oslo, men Tromsøborgere var ikke like velstående som overklassen i Oslo, slik at ved Domkirka i Tromsø var gravstedene enklere utformet.

Omkring år 1850 var folketallet innenfor Christianias bygrense på 29 000 personer. Det var stor aktivitet rundt kirka hele døgnet med handel av ulikt slag. De første gasslyktene i byen ble satt opp ved kirka for å opplyse området om kveldene og gjøre det tryggere å ferdes i.⁹⁸ Det ble satt opp slakterboder rundt muren til kirka og det ble bygget skur som ble plassert på torget for salg av kjøttvarer. Kirka ønsket at den høylydte handelen ikke skulle foregå omkring kirkeveggene og besluttet at siden kirka trengte sterkt til renovering, kunne kirka

---

⁹³ Camillo Sitte var arkitekt og urbanteoretiker. Camillo Sittes ideer om arkitektur og byplanlegging er nøyere beskrevet i kapittel 5: Monumentale ideer, underkapittel 5.2: Påvirkning fra Europa.

⁹⁴ Sitte 1982 s. 111ff

⁹⁵ Gervin 1997 s. 97ff

⁹⁶ Gervin 1997 s. 120ff

⁹⁷ Gervin 1997 s. 139ff

⁹⁸ Gervin 1997 s. 144

også bidra til å oppruste området rundt kirka.⁹⁹ Også i Tromsø var det mye uro og høylydt kjøpslåing rundt kirka, men Oslo som storby, måtte sette inn tiltak for å få bukt med alt bråket. Kirkegården var omgitt av en høy mur med porter og siden det var beitemark utenfor, var det montert ferister i kirkegårdsportene for å holde buskapen utenfor. I Tromsø satte Tromsø Vel og handelsstanden opp gjerder for å holde buskapen ute. Feristen i Oslo ga navnet sitt til bygningen som i dag omkranser halve bakre del av kirka og som vi kjenner under navnet Kirkeristen.¹⁰⁰

Figur 33: Til venstre: Kirkeristen i Oslo med Domkirka i bakgrunnen. Til høyre: Kirkeparken bak Domkirka i Oslo, et stille byrom. Foto: Liv Vik 2018.

Ombyggingen av Domkirka til nygotisk stil, ble utført av arkitekten Alexis de Chateauneuf. Arkitekt Chr. A. Grosch, som tegnet Tromsø Domkirke, leverte også inn tegninger til restaureringen av Oslo Domkirke, men Chateauneuf var mer positiv til å benytte de mulighetene som var i bygget og fikk oppdraget.¹⁰¹ Arkitekt Grosch fikk oppdraget med utformingen av Basarhallene og Brannvakta rundt kirkemuren på baksiden av Domkirka i 1840. Den store teglsteinsbygningen ble oppført i flere etapper. Første del skulle forskjønne hovedgata (Karl Johans Gate) med Brannvakt og basarene med arkader. Anlegget ble utvidet med boder også for grønnsaker og sto ferdig i 1858.¹⁰² Kirka med basarhallene utgjorde en monumental enhet i bybildet og basarhallene tok vekk mye av støyen fra handelen rundt kirka.

---

⁹⁹ Gervin 1997 s. 141ff

¹⁰⁰ Kirkeristen 2018

¹⁰¹ Gervin 1997 s. 127

¹⁰² Seip 2007 s. 183

På Stortorget foran Domkirka, står en statue av kong Christian IV på sokkel med front mot kirka. I Tromsø er det ikke plassert noen kongelig statue foran Domkirka, men her er det plassert andre statuer i parken. Plassen mellom Domkirka i Oslo og Kirkeristen består av en liten åpen plass med store trær som kaster skygge. Der er blomsterbed med tulipaner om våren, statuer, springvann og sitteplasser for spisesteder. Gulvet i plassen er brusteinsbelagt i midten med blomster-rabatter mot arkadene til indre del av Kirkeristen. I Tromsø kan parkområdet på baksiden av kirka virke som et stille rom, men er ennå ikke tilrettelagt for publikum. Oslo har beholdt ett gravsted som minne om at her engang var en kirkegård rundt Domkirka, graven til prest Nicolai Lumholtz som døde i 1819. Graven er inngjerdet, som hindrer tråkk fra brukerne av parken. I Tromsø er ikke gravmonumentene i Domkirkeparken inngjerdet og det kan være problematisk å passere gravene for å benytte nordre del av parken. Domkirkeparken i Oslo er et stille byrom i det ellers så støyende sentrum. Domkirka med kirkepark, handelsbodene i Kirkeristen som omkranser Domkirkas bakre del og Stortorget med en majestetisk statue i front av kirka, virker som en stor enhet i bybildet, sentralt plassert i forhold til hovedgate og andre signalbygg.

En oppsummering av Tromsø Domkirkeparks utvikling i årene 1860 til 1880 viser en etableringsfase som gikk over flere tiår. Selv om noen innbyggere var bereiste og kjent med parkkulturen fra Europa og Sør-Norge, var bearbejdet parker et nytt innslag i bybildet i Tromsø. Landstedene oppe på øya hadde opparbejdet hager på midten av 1800-tallet, både kjøkkenhager og prydhager. Troms Landhusholdningsselskap var opptatt av at befolkningen skulle opplæres i krøttestell og korn- og potetdyrking, heller enn parkbeplantning. Den første gartneren i Selskapet, Ole Andr. Ellefsen, ble ansatt og fikk ansvar for opparbejding av Domkirkeparken og andre grøntområder. Kirka og kirkeplassen lå på en høyde og vistes godt i landskapet for alle sjøfarende langs leia. Aktiviteten var stor rundt kirkeplassen og Domkirkeparken ble brukt som gjennomgangsåre. Snarveier satte sitt preg på plenene i den nyetablerte parken slik at parterrene ble utflytende i de geometriske mønstrene. Gater og fortau fikk etter hvert fast dekke, slik at området rundt kirkeparken var godt framkommelig etter at Tromsø Bys Vel foretok opprusting av sentrumsområdet. Kirka var det sentrale bygget i byen. Den var stor og ny, verdig en by som ønsket å markere seg. Pioneren innen hagedyrking, Severin Ytreberg, bisto med opplysningsvirksomhet for å få opp interessen for blomster- og parkkultur. Kanskje har Tromsø sett til Oslo for å bygge et godt byrom rundt kirka, da embetsmenn og handelsmenn hadde god kjennskap til hovedstadens storhet.

5 Monumentale ideer

I dette kapitlet viser jeg arkitekt Sverre Pedersens vinnerutkast til byplan for Tromsø av 1922 – 1926, og diskuterer hans forslag til løsninger i sentrum av byen, spesielt i området rundt Domkirka. Jeg drøfter ulike retninger innen arkitekturen som kan ha påvirket Pedersen i hans arbeid med planen for Tromsø.

Før andre verdenskrig var det utarbeidet flere forslag til ny byplan for Tromsø. I 1922 inviterte Tromsø kommune tre arkitekter til å delta i en byplankonkurranse, der deltakerne fikk en liste over viktige punkter de måtte forholde seg til i forslaget til byplan. En av de inviterte arkitektene var professor Sverre Pedersen (1882 – 1971).¹⁰³ Pedersen var kjent for sin store kapasitet som byplanlegger og satte sitt preg på over 100 norske byer og tettsteder fra 1910 og fram til på 1960-tallet.¹⁰⁴

Viktige punkter i konkurranseprogrammet som jeg gjengir her, var blant annet:

1. Arkitekten må ta hensyn til byens silhuett, sett fra ulike sider slik at bebyggelsen får en tiltalende form.
2. a) Industristrøk plasseres nord på øya
b) Jernbanestasjon plasseres ved nordre sjeté med bruforbindelse til fastlandet
3. Det skal være plass til offentlige bygninger som: Rådhus, kirke, brannstasjon, teater, bibliotek, torghall, svømmehall, fylkesmannsbolig, justis- og statsarkivbygning, seminarium, også til murbebyggelse og tilstrekkelig antall gater og parkstrimler til beskyttelse mot ildebrann.
4. Gatenettet blir greit så de estetiske krav blir oppfylt, plasser som naturlig er tiltalende bør ikke forandres eller forstyrres.

Videre står det at planen bør ta sikte på å frambringe sunne og gode forhold både for boliger og arbeidslokaler. Angående gatebredde så måtte bygningslovens og murtvangslovens bestemmelser følges slik at den vanlige gata måtte være 12 meter bred og gate med

---

¹⁰³ «Program for konkurranse om byplan for Tromsø 1922» TK 1741

¹⁰⁴ Bergsgard 1982 s.336 Sverre Pedersen (1882 – 1971) var arkitekt og professor i arkitektur og byregulering. Han var kjent for å ha tegnet over 100 byplaner, spesielt planer for gjenreisningsbyer etter krigen. Han var opptatt av sosial boligbygging og for hagebyplanlegging.

sporveistrafikk måtte ha en bredde på 16 meter. Havneplanen med kaianlegg var en egen viktig del av konkurranseutkastet, siden Tromsø er avhengig av sjøveis trafikk.¹⁰⁵

I anmerkningen til programmet for byplanen, gir administrasjonen i kommunen viktige opplysninger om hvordan de mente Tromsø kunne utvides og eventuelt hvilke områder som kunne rives, som for eksempel at småhusbebyggelsen på Nerstranda forutsetter de kan saneres. Arkitektene må tegne inn nok plass til snørydding, spesielt i forretningsstrøket i Storgata, men også på grunn av økende trafikk. Administrasjonen påpekte den bratte stigningen på veien fra sentrum og opp til Kongsbakken, som det burde finnes en bedre løsning på. De pekte på at byens vekst var sterkest i vest og i sør og tenkte seg en vesentlig utvidelse av byen i disse strøkene. Industristrøket legges i vesentlig grad nord på øya. Prestvannet vest for byen skulle nedlegges som vannreservoar, og det burde overveies å anlegge park med tilhørende hus og lekeplasser i tillegg til villastrøk omkring parken.¹⁰⁶

5.1 Analyse av Sverre Pedersens byplan av Tromsø sentrum

Sverre Pedersens forslag til plassering av offentlige bygg, bærer preg av barokkens arkitektur med lange siktlinjer mellom monumentalbyggene som plasseres som vegger i enden av siktlinjen. Større bygg plassert symmetrisk om aksene langs alléer med trær og statuer.

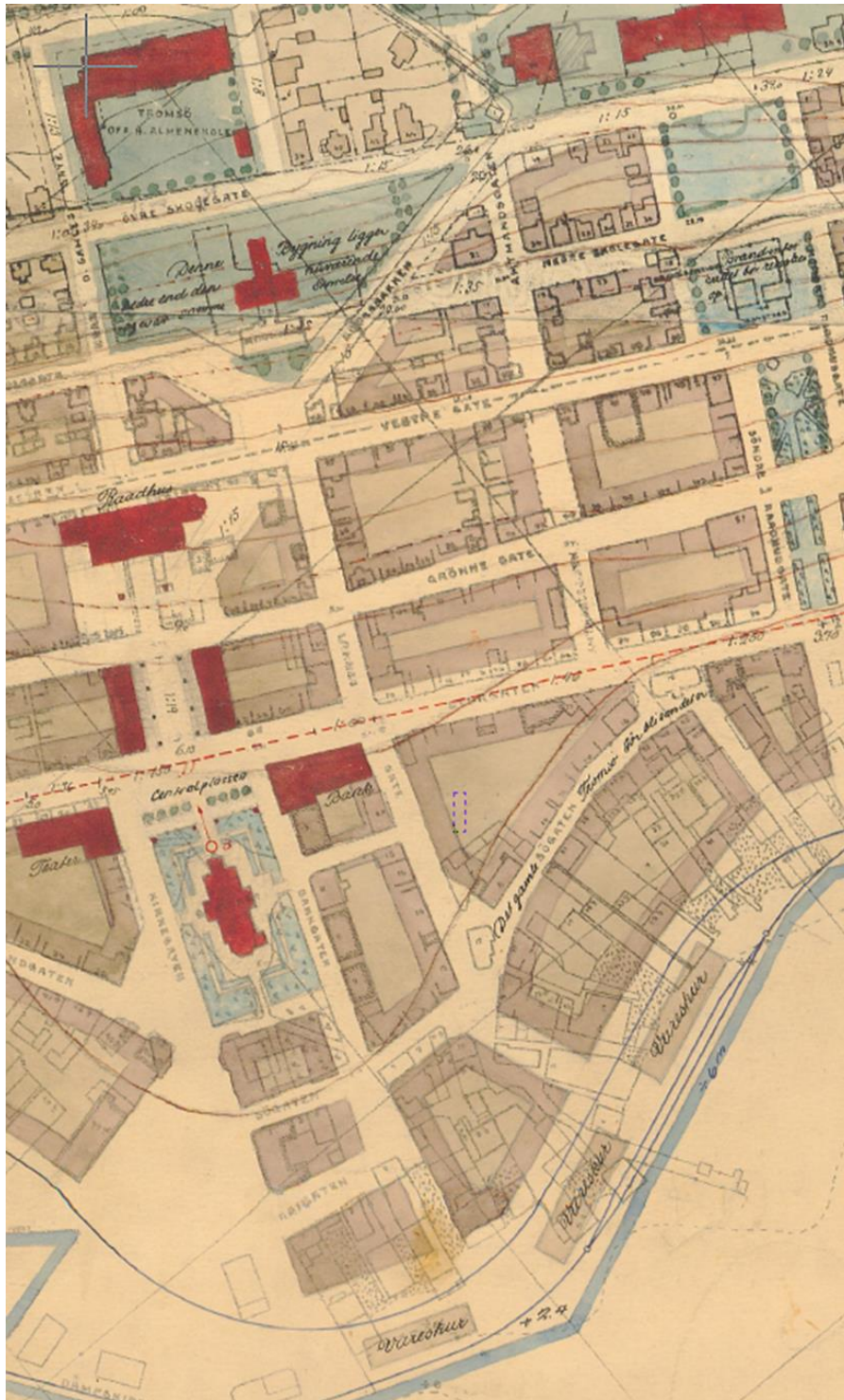
Strategisk plassering av offentlige bygninger

Sverre Pedersen har plassert flere sentrale bygg med god sikt i forhold til hverandre. Plassen foran Domkirka er tegnet inn som en sentral byplass, Centralplassen, trukket inn fra hovedgata. Kirka er markert som byens hovedbygg med to offentlige bygg på begge flanker ved siden av Centralplassen, nærmest hovedgata. Bygget mot nord er Tromsø Sparebank, der den ligger i dag, og et nytt bygg, Teateret, som er markert like stort som bankbygget, plassert på søndre flanke mot Storgata. Bebyggelsen på oversiden av Storgata midt imot kirka, er foreslått revet og gir plass til en ny gate som går vinkelrett på Storgata opp til et nytt Rådhus. De to markerte offentlige bygningene på hver side av tverrgata mellom Storgata og Grønnegata, er ikke nevnt på kartet hvilke bygg dette er, men de har lik tyngde på hver sin side av veien.

---

¹⁰⁵ J.nr. TK 1741 s. 2f «Program for konkurranse om byplan for Tromsø 1922». Dundërović 2006 s. 42f

¹⁰⁶ J.nr. TK 1741 s. 9 «Program for konkurranse om byplan for Tromsø 1922».

Figur 34: Sverre Pedersens forslag til byplan av 1922. Tromsø kommunes arkiv.
 Fargekoder til Sverre Pedersens forslag til byplan over Tromsø: Offentlige bygg = karmin, tettbebyggelse = fiolett, industri = gult, parker og beplantning = grønt, vann = blått med blå kant, jernbanespor = blå linjer, sporveisspor = røde strekede linjer, påskrift = sort.¹⁰⁷

¹⁰⁷ J.nr.TK 1741 «Program for konkurranse om byplan for Tromsø 1922».

Latinskolen danner enden av Fr. Langesgate og Tromsø Gymnas (Kongsbakken) ligger på høyden over Latinskolen. Folkeskolene er inntegnet mot nord på samme høyde som Tromsø Gymnas.

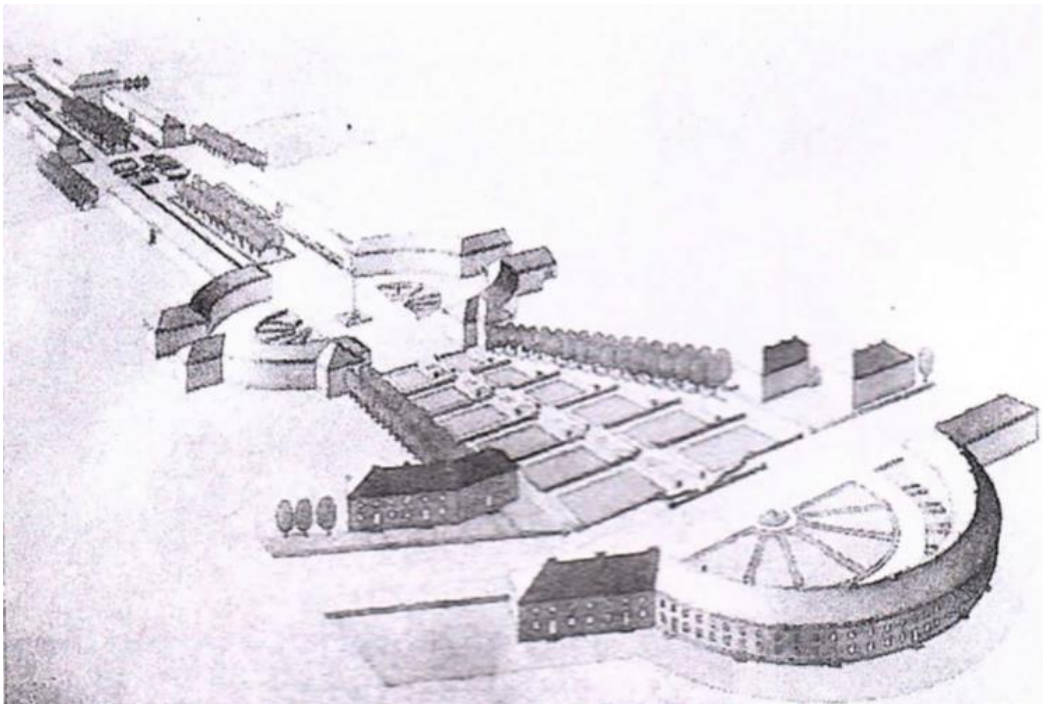

Figur 35: Detalj av Sverre Pedersens utkast til byplan for Tromsø. Tromsø byarkiv. Vegen fra Storgata til Grønnegata er markert med en stigning på 1:19, mens vegen fra nordsiden av Rådhuset oppover Fr. Langesgate er lagt litt om, men har en stigning på 1:15.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Stigningsforhold 1:19 betyr at for å stige 1 meter opp i terrenget, må det horisontale målet være 19 meter. Lengden på veien blir da ca 20 meter.

Kommunikasjon forbi Centralplassen.

Langs Storgata er det tegnet inn en rød stiplet strek som betyr at det er planlagt en sporveisbane (trikk) i byen. For å få bredde på 16 m i Storgata, er det tegnet inn sanering av husene sørover på østsiden av Storgata. Langs sjøen foreslås det revet mange av de gamle bryggene for å bygge en ny kaifront med nye varekur. Langs Sjøgata på bykartet har Sverre Pedersen skrevet: «Det gamle Tromsø bør stå som det er».

Figur 36: Sverre Pedersens arkitektoniske behandling av dalsenkning i Tromsø. Bergsgard 1982 s. 338

Beplantning og monument

Avenyen, eller den nye gata opp til Rådhuset, har markeringer som kan se ut som trær eller statuer i alléformasjon. Foran kirka er det markert fire søyler eller statuer på rekke, symmetrisk om vegen inn til kirkas hovedinngang. Ved Rådhuset er det laget plass til beplantning og to statuer symmetrisk plassert foran hovedinngangen. Det er tegnet inn parkanlegg både rundt Kongsbakken med trær plantet mot øst (bysiden) og mot nord, og rundt Latinskolen i Kongsparken med trær som markerer området i nord og i syd med to større trær i front foran inngangen. Parkanlegg er også markert rundt Gyldenborg skoler (folkeskolene) hvorav den ene skolen er plassert som en vegg, en avslutning på en grønn parkallmenning

som strekker seg fra sjøen og opp til skolen (nåværende Rådhusallmenning). Allmenningen med grøntanlegg og allé går i etapper ned mot sjøen. Et eksempel på hvordan Sverre Pedersen tenker seg å utnytte terrenget i byen, er vist i figur 36. Det kommer ikke fram av tegningen hvilken allmenning som vises.

Kirkeparken

Ser vi nærmere på Kirkeparken, er den tegnet inn i fire ganske like parterrer rundt to midtakser i rett vinkel til hverandre. Den østre delen (mot sjøen) er avdelt fra Kirkeparken med en eller muligens to bygninger med veg markert mellom bygningene og Kirkeparken. Parterrene har tilnærmet L-form symmetrisk slik at den lengste streken ligger ut mot Kirkegata og Bankgata, og kortenden av L-en avslutter Kirkeparken ned mot den nye veien på østsiden av kirka og opp mot Storgata. Det er tegnet fire gangveier inn til en grusbelaagt plass rundt kirka. En av gangveiene fører til hovedinngangen til kirka, en til hver av sideinngangene og en midt bak kirkebygget. På grøntområdet er det markert en shingelgang parallelt med L-en i hvert av parterrene. Trær er markert plantet i hele grøntområdet rundt kirka, men kartet er ikke detaljert nok til å vise annen beplantning. Sverre Pedersen forslag til kirkepark minner om en symmetrisk barokkhage, men kan også minne om hollandsk renessansehage med betydelig enklere detaljer enn på figur 4 og figur 5.

5.2 Påvirkning fra Europa

Tromsø hadde på 1920-tallet flere industribedrifter som Skipsverftet og Macks ølbryggeri og byen gikk fra å være en by preget av handel på slutten av 1800-tallet til å bli en industri- og serviceby. Folketallet vokste og byen trengte planer for ekspansjon for å legge til rette for industribygg og boliger til arbeidere og øvrige beboere. Kommunikasjonsformene endret byene og der man før kom fram med båt, ble det bygget veier og bilen skulle overta transport av varer og folk. Innbyggertallet i Tromsø var i 1920 passert 10 000.¹⁰⁹

På 1800-tallet hentet norske arkitekter og byplanleggere mye av sin kunnskap fra sine kollegaer i Europa gjennom studier, studiereiser og Verdensutstillinger. Plasser og grøntområder i tilknytning til offentlige bygg ble en viktig del av byplanleggingen, spesielt etter framvekst av industri og ekspansjon i utbyggingen av byer med fabrikker og

---

¹⁰⁹ Svendsen 2008 s. 344f

arbeiderstrøk. Fabrikkeierne og byens ledere så det som en oppgave for dem å planlegge grøntarealer hvor allmennheten kunne puste ren luft, se på vakre blomster og drive fysisk fostring. Med Funksjonalismen ble tanken om offentlig bruk av Folkeparken, byens plasser og grøntområder sterk.¹¹⁰

En av de ledende arkitektene i Europa som gjorde byplanlegging til et fag, var Camillo Sitte fra Østerrike. Sentralt i Wien er flere bygg tegnet av ulike arkitekter i ulike byggestil plassert like ved hverandre, som om arkitektene har konkurrert om å få mest mulig oppmerksomhet for sitt bygg. Byggene står som ulike formete byggeklosser uten å forholde seg til hverandre. Det burde vært en regissør som kunne styre byplanleggingen slik at byggene sto i stil med hverandre, mente Camillo Sitte.¹¹¹ Sitte dro på studiereise til de største byene i Europa for å se hvordan større bygg, som kirker, var plassert i forhold til byens plasser og gater. Han mente at det var mulig å gjøre byrommet mer harmonisk og å gi monumentalbygget et hovedfokus, ut fra hvordan man plasserte andre bygg, grøntareal, gjerder, beplantning, fontener og skulpturer i tilknytning til det sentrale bygget. Han undret seg over hvorfor byadministrasjonen ikke hadde en overordnet plan for hvor de ville plassere byggene, også i forhold til hverandre. Han mente at det ene bygget utkonkurrerte det andre i stil og omfang. De store byggene i en by harmonerte ikke med hverandre og de åpne plassene i byen var ikke gjennomtenkt plassert slik at de ga en opplevelse av å høre til et bygg eller å gi befolkningen en grønn «lunge». Storbyene ekspanderte ut av den gamle bykjernen samtidig som det ble en fortetting av nye bygg i sentrum der gamle bygg måtte vike plassen.¹¹²

Arkitekt Sverre Pedersen var påvirket av Camillo Sittes ideer om byplanlegging og tilpasset kvartalene til byens terreng for å få en helhet i byplanleggingen, se figur 36. Gatene fulgte landskapet samtidig som han planla byutformingen ut fra barokkens akser og symmetri.¹¹³ Pedersen var påvirket av funksjonalismen der det var viktig for innbyggerne å ha nok lys, frisk luft og grønne byrom eller parkområder tilgjengelig. Han var opptatt av at omgivelsene ga et samspill mellom bebyggelse og landskap. I Nord-Norge mente han det var spesielt viktig å ta hensyn til at folk fikk nok sollys.¹¹⁴

---

¹¹⁰ Norberg-Schulz 1992

¹¹¹ Sitte 1982 s. 20ff

¹¹² Sitte 1982 s. 111ff

¹¹³ Svendsen 2008 s. 351ff

¹¹⁴ Svendsen 2008 s. 373

6 Oppgradering etter krigen

I dette kapitlet innleder jeg med en kort oppdatering av befolkningsvekst og byutvikling i Tromsø i 1940 – 50-årene. Jeg gir deretter en stemningsrapport fra Domkirkeområdet fra krigsdagene høsten 1944 fram til våren 1945 for å belyse den store belastningen Domkirka, Kirkeparken og Tromsøs befolkning var utsatt for. Bygartneren hadde en utfordrende jobb med å oppruste grøntområdene i byen, slik jeg beskriver arbeidet hans ut fra avisartikler i tillegg til offentlig og privat arkivmateriale. Jeg gir en oversikt over hvordan Domkirkeparken kan ha sett ut på 1950-tallet og hvordan innbyggerne benyttet parken. På 1970-tallet kom det lover for vern av bygg, områder og kulturminner og avslutningsvis beskriver jeg vern av området i og rundt Domkirkeparken.

I 1940 hadde byen 11 000 innbyggere og regner vi med de øvrige bebodde delene av Tromsøya utenfor bygrensa, var folketallet på ca 15 000 innbyggere. Byen var nedslitt etter krigen, men var spart for bombing, i motsetning til slik de fleste Nordnorske byer ble ødelagt under krigen.¹¹⁵ Tromsø hadde fått nytt sykehus, men andre verdenskrig satte en midlertidig stopper for planer om opprustning av byen og bygging av offentlige bygg som tinghus, brannstasjon, lærerskole og fengsel. Tromsø Museum planla nybygging og ny kraftstasjon sto ferdig i 1953. Kommunikasjonsbygg- og anlegg som ny dampskipskai, flyplass, nytt fergeleie og ny bygning til telegraf ble planlagt på begynnelsen av 1950-tallet. Hotell og større forretningsbygg kom opp i sentrum av byen. Byggeaktiviteten var stor både av offentlige bygg og private boliger.¹¹⁶

Ved tvangsevakueringen av Nord-Troms og Finnmark, ble Domkirka rekvirert til bolig for flyktningene. Både kirka og parken fikk stor belastning.¹¹⁷

6.1 Domkirkeområdet i krigstid

For å belyse hvor nedslitt Tromsø var etter krigen, vil jeg presentere noen beretninger om Domkirka og området rundt.

---

¹¹⁵ Ytreberg, N., A. 1952 s. 57ff

¹¹⁶ Ytreberg, N., A. 1952 s. 56ff

¹¹⁷ Borch 1986 s. 24f

Under andre verdenskrig hadde Domkirka en spesiell historie. Nord-Norge var fritt de to første månedene etter 9. april, men det var stor usikkerhet for framtida og ekstra mange par giftet seg siden mennene ble utkalt til militærtjeneste. Det må ha vært mye folk ansamlet både i og foran kirka for å følge brudeparene i denne spesielle situasjonen med både glede, men også uro for framtiden. Byen ble okkupert og tyske soldater marsjerte i gatene. Okkupasjonsmakten avsatte biskopene i 1942, senere også prestene og de innsatte sine egne NS-prester. Kirkelivet dabbet av, men ved tvangsevakueringen av Finnmark og Nord-Troms ble Tromsø første stasjon i transporten av flyktninger sørover. Flyktningene ble fordelt der det var mulig å finne rom til dem, og familiene bodde flere på samme rom. Kirka ble en sentral plass for flyktninge-transporten. Kirkebenkene ble satt sammen to og to og familier hadde sin adresse etter nummer på kirkebenkene. Hele kirka ble brukt til overnatting og det daglige liv. Tromsø fikk snart en fordobling av innbyggertallet. På det tidspunktet byen hadde flest innbyggere, var det 10 000 evakuerte mennesker i tillegg til 6 000 ekstra tyske soldater som var tvunget ut fra Finland. Mange ville inn i Domkirka, men ble avvist siden der ikke var plass til flere. Vakholdet i kirkedøra besto av en norsk og en tysk vakt og det hendte de måtte sende bud på Feltgendarmeriet som måtte skyte skremmeskudd for å få ro og orden. Det sies at gulvet og linoleumsbelegget i kirka var så nedslitt at vaskevannet forsvant mellom sprekkene. I frihetsåret ble Domkirka så populær at det måtte settes opp flere gudstjenester enkelte kirkesøndager.¹¹⁸ Det må ha vært stor aktivitet til og fra kirka, men også stor belastning på utendørs arealer.

6.2 Etterkrigstida

Tromsø Helseråd påla kommunen i 1955 å gjøre omfattende forbedringer, da det var helsefarlig å oppholde seg i kirka. De poengterte at gulvbelegget var nedslitt og sprukket og det dannet seg muggsopp og råte i og under hele gulvbelegget. I tillegg var det en råtten lukt som fylte hele kirka.¹¹⁹

Tromsø kommune vurderte i 1956 at Domkirka var så nedslitt etter krigen at de enten måtte bygge ny kirke eller foreta en omfattende restaurering av kirka. For å vurdere denne saken, var Riksantikvaren på befaring sammen med en restaureringskomité med ordfører Robertsen som formann og arkitekt Arent Amundsen som den som skulle utføre oppdraget ved en

---

¹¹⁸ Borch 1986 s. 26

¹¹⁹ Statsarkivet, Tromsø Sokneprestembete/domprostembete TK B 59

restaurering. Et kostnadsoverslag viste at restaurering ville bli svært dyr, men et nybygg ville bli enda dyrere. Skadeomfanget viste seg også tydelig utvendig på Domkirka: Taket var «sadelkjeikt», veggene sto i synlig bue, noe som også var påvist ved grafisk måling. Komiteen påpekte at de mektige pipene på taket sammen med den tykke skifersteinen i tillegg til snømengden om vinteren, hadde trykket på tak og vegger, som hadde gitt etter.¹²⁰

Restaureringen besto i rivning av pipene og lettere skifer ble plassert som taktekking. Kirka fikk da en annen reisning. Inngangsdøren som var ualminnelig høy, ble avkortet. Innvendig ble det bl.a. lagt nytt gulv og det ble montert Eswa-varme. Omfattende malearbeid av kirka innvendig, skjedde etter råd fra Riksantikvaren. Utvendig ble kirka malt og hele restaureringsarbeidet pågikk sommeren 1957, med gjenåpning av Domkirka 7. desember 1958 ved biskop Alf Wiig.¹²¹

Parken

De få grøntområdene i byen var nedtråkket og ødelagte etter krigen og vikarierende bygartner Rolf Sundstrøm fikk i oppdrag å sette i gang med umiddelbar restaurering av parkene og i tillegg å legge fram en femårsplan for videre utvikling av parker og grøntområder på hele Tromsøya, hvorav Folkeparken var viktig for innbyggernes helse og rekreasjon.¹²²

Høsten 1945 satte Rolf Sundstrøm opp et kostnadsoverslag «for gjenreisning av parkene i Tromsø by». De parkene som er nevnt er: Amundsens plass, Kirkeparken, Rådhusparken øvre del, Rådhusparken nedre del, Administrasjonsbygningens park, Nansenplass, Grønnanlegg ved Folkeskolen, Grønnanlegg Bispegata., Grønnanlegg Nordre Tollbugt. Den største utgiftsposten var Kirkeparken med: Lønninger kr 3540,-, Planter, frø, gjødsel m.m.: kr 700,-, Kjøring og jord: kr 2000,-, Trematerial og impregnering: kr. 400,-.¹²³ Justert etter konsumprisindeksen på 21.6¹²⁴, vil for eksempel utgifter til kjøring og jord tilsvare 43 200 kroner i 2018. Ett lass jord koster i dag i underkant av 1000 kroner, og da framgår det av kostnadsoverslaget til Sundstrøm at parkene trengte kraftig reovering.

---

¹²⁰ Statsarkivet TK B 59

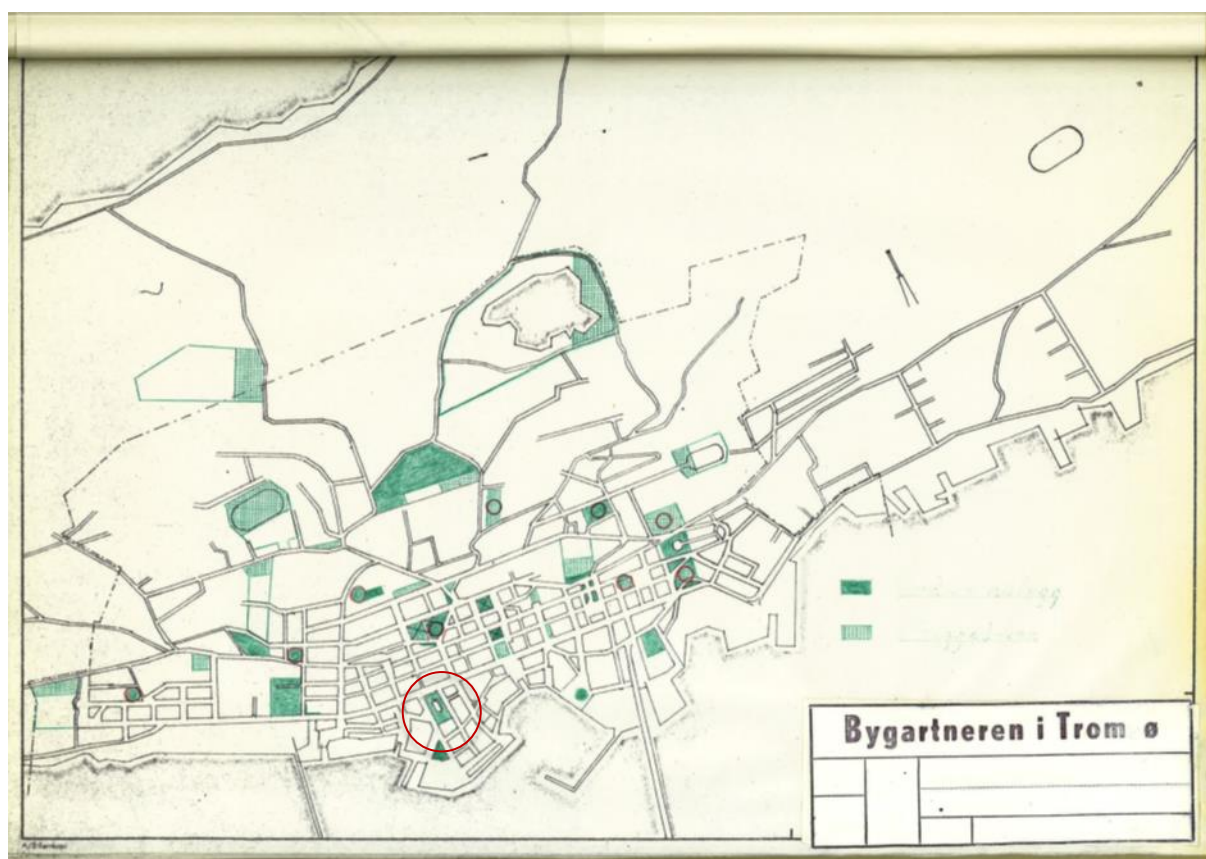
¹²¹ Statsarkivet TK B 59

¹²² Statsarkivet TK 2921 Parknemdas møteprotokoll

¹²³ Tromsø kommunes arkiv 365 XKA Parkanlegg

¹²⁴ Konsumprisindeks 2018. En krone i 1945 har en verdi på 21,6 kr i 2018.

I 1946 la bygartneren fram en plan for parkvesenets arbeid i en femårsperiode, se figur 34, og ba administrasjonen i Tromsø kommune om lov til å benytte landssvikfanger til dette nødvendige parkarbeidet, spesielt med utbygging av Folke-parken.¹²⁵ Tromsøavisene skrev om parkfornyingen i byen og intervjuet bygartneren ved flere anledninger. Våronna i parkene var i gang (1946) og bygartneren uttalte at det var viktig at byens parker ble forrest mulig gjort i stand etter krigens store slitasje.

Figur 37: Bygartnerens grøntplan med ferdige anlegg (helgrønt) og 1.bygetrinn (skravert grønt). Opprinnelig målestokk: 1/10000 Tegning datert 16/12-1957, nr. III av V.¹²⁶ Domkirkeparken er markert med rød sirkel av Liv Vik.

Han hadde tolv mann i virksomhet og det var en stor jobb som skulle gjøres, først og fremst kaiområdet, deretter Kirkeparken og Fr. Nansenplass. Da han ble intervjuet, holdt de på med Roald Amundsen statuen ned mot kaiområdet. Det var vansker med å skaffe jord til å etterfylle på parkområdene, dessuten var det vanskelig å få tak i parkkyndig arbeidskraft. Parksjefen hadde en oppfordring til publikum, og da spesielt ungdommen, om å bestrebe seg

¹²⁵ Statsarkivet TK 2921.

¹²⁶ Tromsø kommunes arkiv 1794 – 1963, S7-70.

på å opptre med forsiktighet slik at parkarbeidet ikke var forgjeves. Han uttalte: «Vi vil alle at parkene skal bli i orden igjen!»¹²⁷

Bygartner Sundstrøm holdt foredrag for byens politikere, humanitære organisasjoner og byens innbyggere der han drev gartneropplysningsvirksomhet og ivret for gjenoppbygging og utvidelse av grøntarealer, parker og offentlige lekeplasser. Han hevdet at det var liten parkpolitisk tenkning rundt århundreskiftet (år 1900), men at han beundret den politiske ledelsen i Tromsø som hadde satt av tilstrekkelig med fritt område, som for eksempel rundt Domkirka og også flere andre steder i byen. Fem års okkupasjon med rasering av byens parker og plasser gjorde at 90 % av parkene var helt ødelagte, og at arbeidet med grøntanlegg måtte starte forfra igjen. Tromsø hadde en krigsskade på grøntanlegg på ca. kr. 30 000,-, men mye hadde parkvesenet klart å gjenreise i 1946 og resten skulle fullføres i 1947. Tromsø hadde i 1946 parkanlegg som utgjorde 18 000 m², eller 1,8 m² pr. innbygger dersom byen regnes å ha 10 000 innbyggere. Ønsket parkmessig størrelse var minimum 25 m² pr innbygger, mente Sundstrøm. Tromsø virket som en innestengt og uhygienisk by etter krigen og innbyggerne måtte ikke se på grøntarealer og parker som luksus, men som et samfunnsgode. Ved å avsette nok frie arealer, som et nett av parkårer som forgrener seg over hele byen, skulle dette føre til bedre trivsel og god folkehelse. Dette var noe politikerne burde satse på.¹²⁸

Beplantning

Høsten 1946 fikk Tromsø en gave fra Holland på 5000 tulipanløk som ble plantet i Kirkeparken og de øvrige parker i byen. Sundstrøm uttalte: «Det kunne bli lenge til byen ville oppleve maken til blomsterflor som han forventet til våren, så nå var det viktig at ingen tråkket i bedene hans, selv om de så svarte og tomme ut, for de gjemte på en skatt.»¹²⁹

Parkvesenet etablerte gartneri på Austadjordet ved Mellomveien for selv å kunne dyrke vekstene de skulle sette ut i byens parker. De trengte også bedre arbeidsforhold og i 1955 ble Parkvesenets nye bygg på Mellomveien ferdigstilt. Bygget var på 900 m² i tre etasjer med kontorer, garasjer, arbeidsrom og leiligheter.¹³⁰ Den eneste beplantningsplanen over

---

¹²⁷ Sundstrøm 1946 - 1955

¹²⁸ Sundstrøm 1946 - 1955

¹²⁹ Sundstrøm 1946 - 1955

¹³⁰ Sundstrøm 1946 - 1955

Domkirkeparken i etterkrigsperioden jeg fant i arkivene, var et sentrumskart over parken der ulike typer løkplanter er notert, se figur 39. Bygartneren og arbeiderne hans kan ha funnet at en slik bruk av bykart var hensiktsmessig for å samkjøre arbeidet. Av kartet framgår det at det skal plantes tulipan, botaniske og tidligtulipan i parterrets trekant mot Storgata i nord, pene påske- og pinseliljer i store grupper i parterret mot Storgata i sør. Eller nevnes: «grupperes i store grupper, tulipan, Mendel + Darwin» i nordre del av parken.

Gater

Reguleringskartet av 1957 viser inntegnet en endring av Sjøgata som krysser Domkirkeparken på baksiden av kirkebygget og gjennom Richard Withs plass mot Strandgata. Gateendringen ble ikke realisert. Storgata er fortsatt hovedgata på oversiden/vestsiden av kirka og gateløpene går fortsatt rettvisklet nord-sør og øst-vest. Gatelyktene som nå er satt opp på fortauet på østsiden av Storgata er med og forsterker den lange linjen Storgata markerer i sentrum. Gatene i Tromsø sentrum har hatt stor belastning i krigsårene av biltransport både av soldater og krigsmateriell i tillegg til de tusenvis av evakuerte som var innom byen for å sendes videre sørover. Det er forståelig at både gater og fortau trengte restaurering etter krigens påkjenninger.

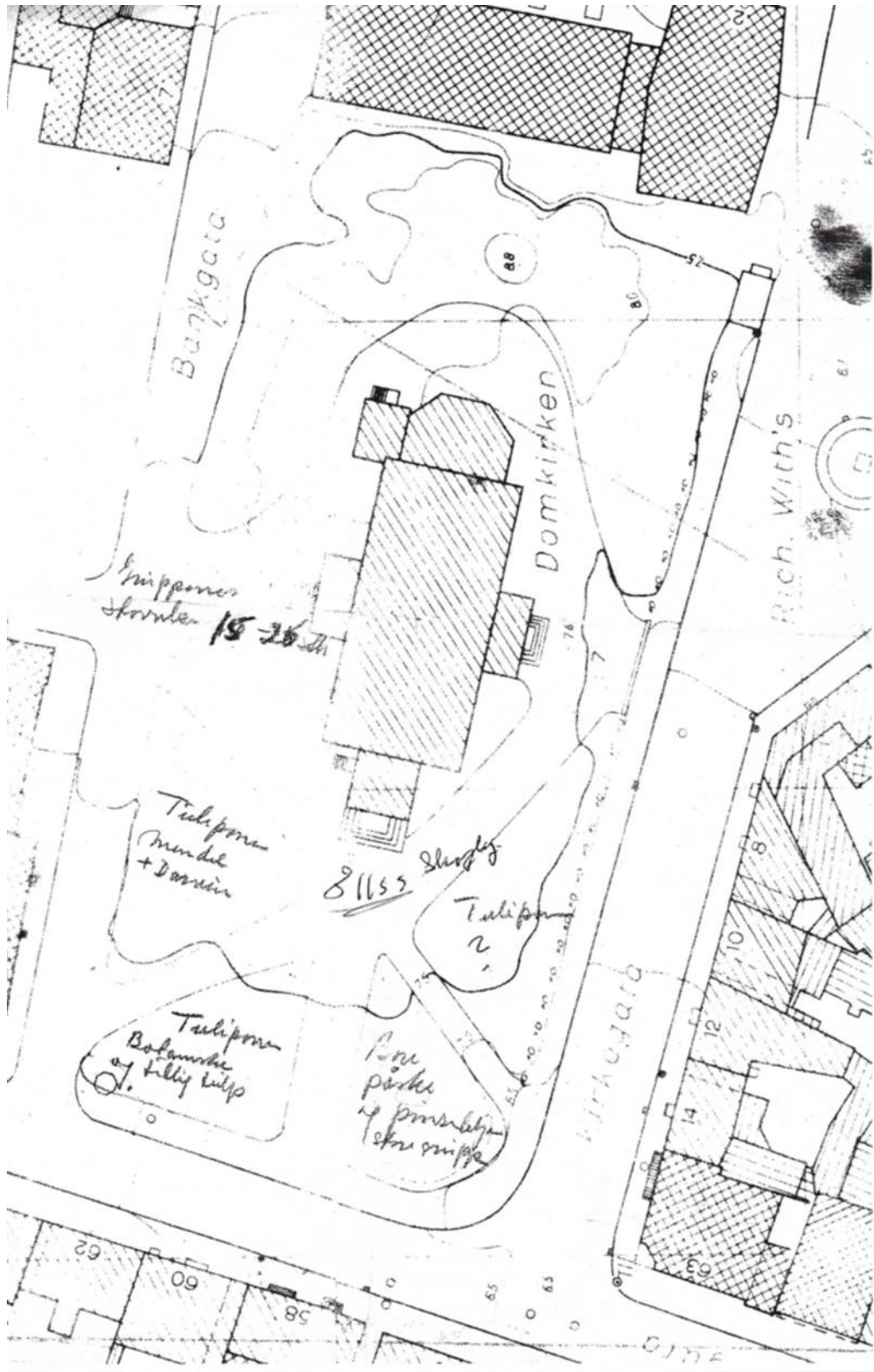
I 1953 mens byggingen av Telegrafan pågikk, ble deler av Domkirkeparken mot byggetomt og mot Bankgata benyttet til lagringsplass for materialer og arbeidsbrakker. I 1957 ble det bygget fortau langs Bankgata mot kirkeparken fra kirkas nordre inngang til Telegrafbygget. Parken ble avskåret med et par meters bredde og det ble satt opp forstøtningsmur med avgrensing mot kjørebane.¹³¹ På bakgrunn av økende biltrafikk i årene etter krigen, ble det viktig å ta hensyn til fotgjengerne.

Siden slutten på 1800-tallet er det kommet opp noen nye bygg i sentrum like ved Domkirka. De første bygningene i mur ble satt opp rundt 1880, hvorav Johs. Giæver bygde sin bolig i Bankgata 13. To signalbygg reduserer utsikt til Domkirkeparken. Det ene er Tromsø Sparebankbygget som reduserer innsyn fra Fredrik Langes Gate og det andre er Televerksbygget som står som en fondvegg i enden av Domkirkeparken mot øst.

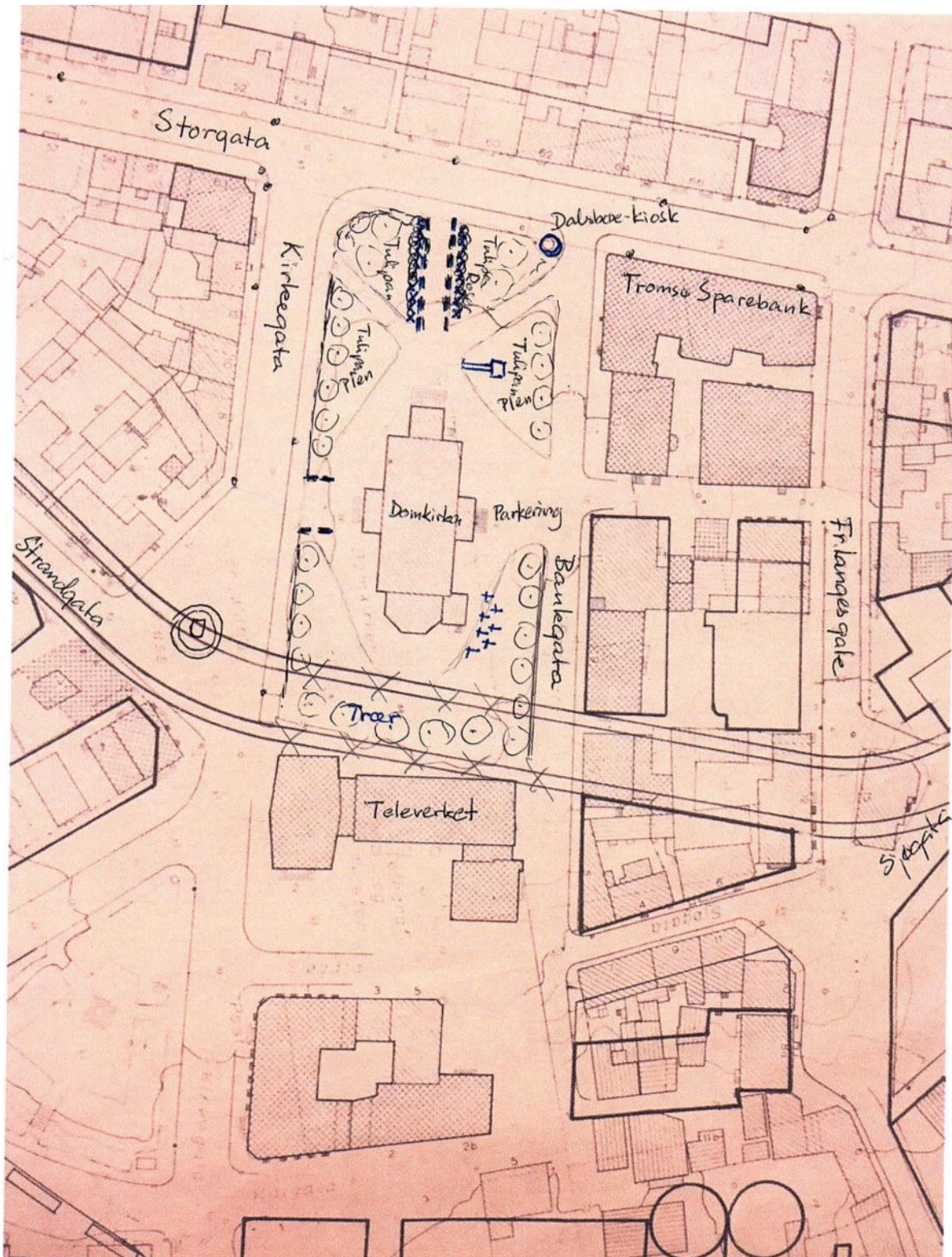
---

¹³¹ Statsarkivet TK B 195 kode 531 Kultur.

Figur 38: Beplantning i Domkirkeparken ca 1960. Bygartnerens arbeidskart. Kirkeparken bestod av 4.170 m² plen, 1100 m² grus og veger, 30 m² blomster og 40 m² rosebed, til sammen 5340 m² parkareal. Tromsø kommunes arkiv 1794 – 1963, S7-70.

Figur 39: Reguleringskart av 1957, Tromsø kommunes arkiv S2-64 Gatnavn, beplantning og møblering i Domkirkeparken er påtegnet av Liv Vik.

Monumentalbygg

Tromsø Sparebank – Sparebank1 Nord-Norges hoved filial – ligger sentralt plassert med front mot Storgata nord for Kirkeparken, figur 40. Banken dekker ca. et halvt kvartal mellom Bankgata og Fredrik Langes Gate. Arkitekt for bygget var Henrik Nissen¹³² og ansvarlig entreprenør var Theodor Amundsen. Bygget ble oppført i to byggetrinn og ble påbegynt i 1910 og hele bygget sto ferdig i 1915. Bygget er oppført i jugendstil, er trefløyet der midtre fløy danner inngangspartiet og er forhøyet med en svungen gavl. Banken er i tre etasjer med en fjerde etasje inn under mansardtaket som er dekket med kobberplater. Bygget har en høy, markert granittsokkeletasje, er et murbygg og malt i rød-brun farge. En tannsnittbord avslutter fasaden opp mot gesimsen og hjørnene på bygget er avrundet.¹³³ Bygget kalles «Rødbanken».

Figur 40: 17. mai i mellomkrigstiden. Tromsø Sparebank i bakgrunnen. Tromsø Museum – Universitetsmuseet.

Murhuset til høyre for Tromsø Sparebank er Stengården/Giævergården, der Gestapo hadde sitt hovedkvarter i Tromsø under andre verdenskrig. Det andre monumentalbygget i området er Televerksbygget i Sjøgata 2. Arkitekt for bygget var Nils Holter.¹³⁴

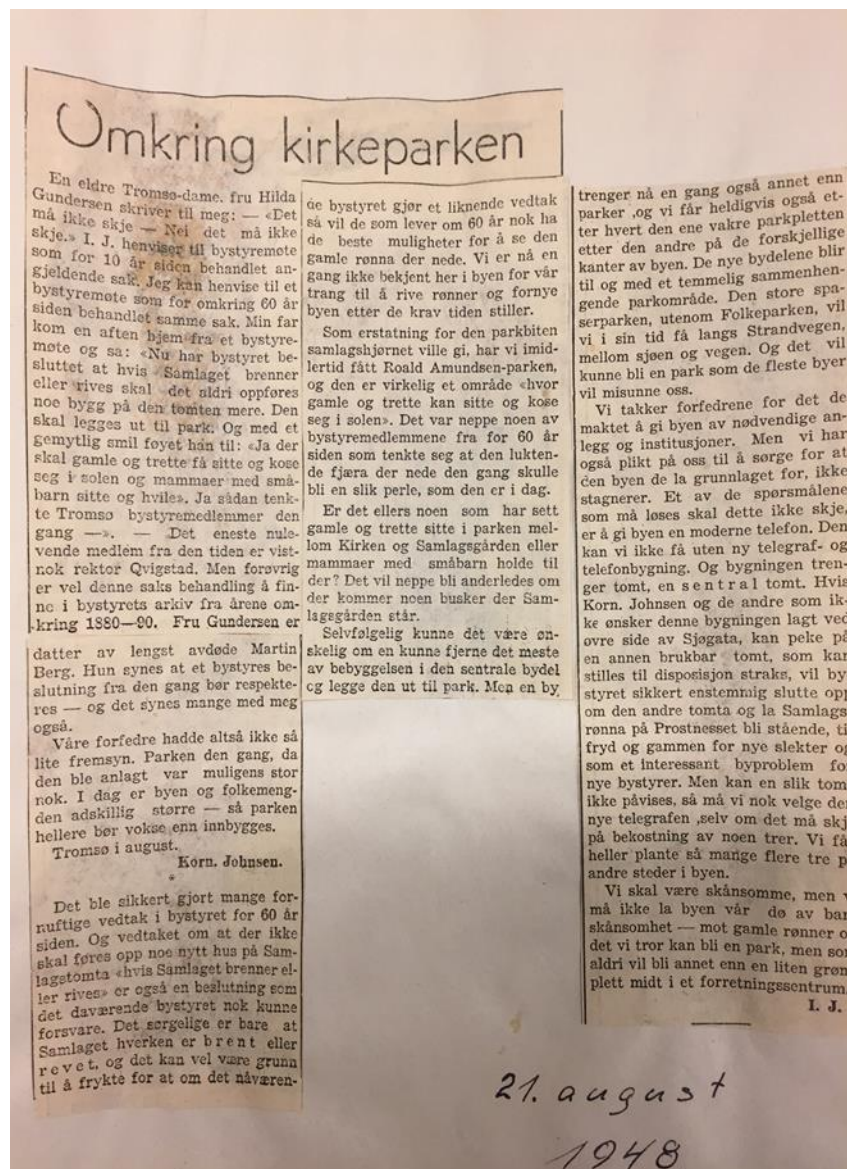
¹³² Arkitekt Henrik Nissen (1848-1915) nbl.snl.no

¹³³ Arkitektguiden for Nord-Norge og Svalbard.

¹³⁴ Arkitekt Nils Holter (1899-1995) tegnet flere av Norges telegrafbygg og mediebygg og var assistent hos arkitekt Sverre Pedersen ved NTH i tiden 1922-26.

Da det ble besluttet at Televerket skulle bygge på tomta inntil østsiden av Domkirkeparken, var det store diskusjoner i dagsavisene og det ble sendt inn mer enn 20 protestskriv til kommuneadministrasjonen mot bygging av Telegrafbygget inntil kirkeparken i øst. Ett av brevene til ordføreren mot oppføring av Telegrafbygget på den sentrale plassen i sentrum, var skrevet av formannen i Parknemda, Severin Ytreberg, som støttet seg på en uttalelse fra bygartner Rolf Sundstrøm der de la fram et motforslag til tomt for telegrafkontor.¹³⁵

Jeg viser til et avisutklipp av 21. august 1948, ett innlegg mot byggingen og ett innlegg for.

Figur 41: Avisutklipp ang. bygging av Televerksbygget. Tromsø kommunes arkiv 1794 – 1963.

¹³⁵ Statsarkivet TK B195 kode 531Kultur.

Figur 41 viser innlegget fra «en eldre Tromsø-dame», Hilda Gundersen, som minner om en 60 år gammel sak i Tromsø bystyre, der medlemmene vedtok at dersom Samlagsbygningen (den gamle prestegården) brant, skulle tomten legges ut til park. Hun mente byen heller trengte mer parkområde enn at Domkirkeparken skulle innebygges. Innlegget fra I. J. mente derimot at byen trengte noe annet enn parker og at man måtte velge å bygge en Telegrafbygning på bekostning av noen trær. Byen trengte en sentral plass til Telegrafene og man måtte ikke la byen stagnere i utviklingen.

Jeg gir her en beskrivelse av Telegrafbygningen på figur 42. Telegrafbygningen er en murbygning inndelt i tre bygningskropper som ligger vinkelrett på hverandre. Hoveddelen er i 5 etasjer (nærmest på bildet) der fire etasjer har mursteins bekledding med en femte etasje trukket tilbake, med svakt spisset tak. Bygningskroppen som sees til venstre på bildet, er på fire etasjer og strekker seg langs østre del av Kirkeparken og sperrer for innsyn fra sjøsiden. Den tredje delen har fire etasjer og ligger mot Bankgata og Sjøgata. Bygningen har markerte vindusband i alle fire etasjene og ei vertikal rekke av større vinduer mot Kirkegata. Televerksbygget endret byrommet ved Kirkeparken. Aksene gjennom Domkirkeparken mot sjøen ble brutt og stenger for inn- og utsyn til parken fra øst.

Figur 42: Telegrafbygningen, nybygd i 1956. Foto: Liv Vik (2018).

Det er gått 70 år siden Televerkbygningen var planlagt og i mellomtiden har utviklingen innen telekommunikasjon gått så langt at det er ca. 20 år siden Televerksbygningen ble overflødig til det bruk den var tiltenkt.

Monumenter

I 1946 ble bysten av organist og komponist Adolf Thomsen avduket, figur 43. Bysten er i bronse og står på en sokkel av rød granitt med versestrofer innfelt nede på sokkelen. Bysten er plassert i nordre del av parken med front mot kirka og den er laget av maler og billedhugger Trygve Thorsen. Adolf Thomsen var organist i domkirka og hadde stor innflytelse på sang- og musikklivet i Tromsø på slutten av 1800-tallet. Han skrev blant annet melodien til «Barndomsminner fra Nordland» med tekst av Elias Blix.¹³⁶

Figur 43: Adolf Thomsens byste. Foto og år: Ukjent. Tromsø Museum – Universitetsmuseet.

Rundt sokkelen er det plantet sommerblomster og en hellelagt gangvei leder fram til statua fra gangveien til kirkas hovedinngang. «Rødbanken» skimtes i bakgrunnen.

---

¹³⁶ Borch 1986 s. 32f, Byste av Adolf Thomsen (1852 – 1903) er laget av Trygve Thorsen (1892 – 1965).

Figur 44: Richard Withs plass ved Tromsø Domkirke. Fotograf: Kjell Fjørtoft. Tromsø Museum – Universitetsmuseet.

Richard Withs plass, figur 44, ligger i veikrysset Kirkegata/Strandgata, en trekantet plass sør for Domkirkeplassen. I 1929 ble det reist en bautastein med relieff over Richard With, mannen som startet hurtigrutefarten. Relieffet er utført av Trygve Thorsen og steinarbeidet av Anton Sjølin. Bautasteinen erstattet Minebøssa som sto på plassen siden 1920.¹³⁷ Rundt bautasteinen er det plantet blomster i et steinkantet sirkelrundt bed som forskjøner området.

Midlertidige byggverk

Figur 45: Mai 1945, Mitraljøsestilling. Foto: Erling Bangsund, Tromsø museum – Universitetsmuseet.

---

¹³⁷ Richard With levde fra 1846 til 1930. Minebøssa var ei innsamlingsbøsse til nødhjelp for sjøfolk fra første verdenskrig.

Under krigen bygget nazistene bunkerser og skytterstillinger i byen. På hjørnet av Kirkeparken mot Storgata i sør, var det oppført ei mitraljøsestilling i armert betong, slik figur 45 viser. Mitraljøsestillingen ble fjernet i oppryddinga etter krigen.

Bruken av Domkirkeparken

Figur 46 viser en solfylt dag i Kirkeparken. Minst seks benker er plassert ut på hver side av gangveien midt foran kirka og folk nyter sommeren. På grøntområdet på baksiden av benkene er det plantet en rad av blomster, kanskje rosenbusker. Det kan skimtes også benker plassert ut på sørsiden av parken ved fortausovergangen til Saga Hotell, trolig for å utnytte de varme solplassene i parken.

Figur 46: Kirkeparken og Saga Hotell i bakgrunnen. Fotograf: Helge O. Larsen. Tromsø Museum - Universitetsmuseet.

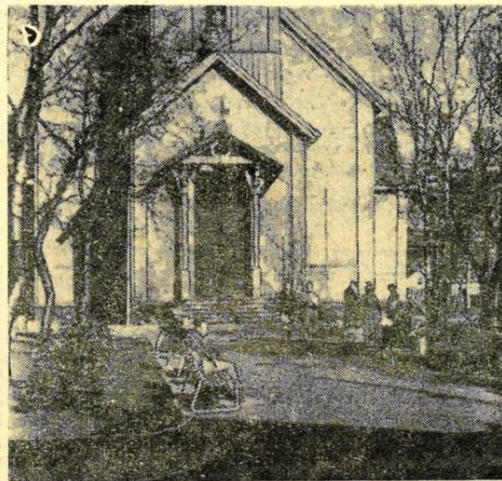
Det virker som om brukerne av parken tar seg tid til å sette seg ned og nyte solvarmen. Benkene står vendt mot hverandre langs gangveien til kirka og det er ikke lengre avstand mellom personene på den ene siden enn at de godt kan høre hva naboene midt imot sier. Gangveien er ikke bredere enn at foreldre som triller barnevogn kan slippe forbi inn til kirketrappa. Bygartneren oppfordret ungdommen til å ta godt vare på parken, og på 1950-tallet kan det tenkes at ønsket ble fulgt. Under siste del av krigen derimot, har det vært så stor

trafikk av folk i området rundt kirka, at plenene var nedtråkket, ifølge bygartneren. Biltrafikken økte utover på 1950-tallet og Storgata var ei viktig trafikkåre. Støyen og eksosen fra bilene må etter hvert ha blitt sjenerende for trafikantene. Selve parken må ha virket som en grønn lunge i bymiljøet. Avisutklippet i Nordlys av 13. juli 1953, figur 47, forteller om at byens folk benytter parken og har lært å sette pris på friluftsområder i byen. Flere grøntområder var under etablering for å dekke folks behov for frisk luft og naturomgivelser, som i Domkirkeparken.¹³⁸

Nødvendig med flere bruksparker i byen

Parkene hyppig benyttet i godværet

Kirkeparken er et yndet oppholdssted i godværet og vakker er den med sine gamle trær og vakre blomsterbed. (Foto: Sjetun.)

Parkene i Tromsø er nå kommet i sentrum for borgernes friluftstrang, og etter det bygartner Sundstrøm kan fortelle ser det ut til at folk nå har lært seg å stelle pent med dem. Det kan jo virke en smule hårreisende når bygartneren får rapport om at ei dame driver og klipper av trærne i en av byens parker, og fortsetter, til tross for at hun blir tilsnakket av

folk. Men stort sett er parkkulturen bra i Tromsø.

— For tia pågår det et ganske stort parkarbeid rundt om i byen, forteller bygartner Sundstrøm — og i slike godværsdager som vi har hatt i det siste, vil vedlikeholdsarbeidet alltid øke, mer enn på regnværsdager. Skriverplassen regner vi med å gjøre ferdig innen utgangen av det budsjettåret vi nå er inne i. Gravlund holder vi også på å gjøre i parkmessig stand, og det har også pågått en del parkarbeid i Nedre Elvebakken, på lekeplassen der.

Det vi nå mangler her i byen er flere bruksparker, hvor barna kan boltre seg fritt, også på plenene. Det er da nødvendig at vi tilpasser arealene etter folkemengden, slik at en park ikke blir overbefolket, sier bygartneren. Vårt ønske er derfor å få flere friluftsområder her i byen.

Folkeparken må utbygges mere

Planer om forstøtningsmur ute i badevannet

Folkeparken i Tromsø har vært svært populær på badedagene i sommer, og den er også blitt god å ty til for folk som gjerne vil bruke ettermiddagen ute i sola. — Det er ikke ivil

Figur 47: Nordlys, 13.juli 1953.

¹³⁸ Nordlys 1953.

De grønne områdene kan sees på som symbol for sivilisasjon og under en krig eller okkupasjon er det parker og beplantning som må vike. Etter en krig har befolkningen behov for å oppholde seg fritt i byen og det blir viktig å oppruste parker og grøntarealer. Funksjonalismens idealer gjorde seg sterkt gjeldende i etterkrigstiden, noe bygartneren ga uttrykk for i foredrag og avisintervju, i tråd med le Corbusiers visjoner om framtidsbyer med frisk luft, tilgang til sol og grønne områder. Grøntområder skulle framfor alt ha en sosial funksjon og offentlige parker og friområder skulle være et samfunnsgode og forebygging mot den moderne sivilisasjonens mange skyggesider.¹³⁹ Et ønske om gode sanitære forhold, frisk luft og fysisk aktivitet var viktig i hverdagen. Et parkområde var viktig for kommunens administrasjon å reetablere slik at befolkningen kunne benytte friarealet og et øyeblikk komme vekk fra sine nedslitte hus og bakgårder.

På slutten av 1970-tallet ble de første interesseorganisasjoner for funksjonshemmedes rettigheter etablert. I Tromsø arrangerte Tromsø Handikapforening (Norges Handikapforbund avdeling Tromsø) en befaring i sentrum av byen for å kartlegge hvor det var mulig for bevegelseshemmede personer å komme inn på butikker, kafeer og offentlige bygninger. Å forsere fortauskanter kunne være problematisk med rullestol eller rullator. Domkirka hadde steintrapper ved alle tre inngangene for publikum og butikkene i Storgata og Kirkegata hadde trapp inn til bygningene. For bevegelseshemmede personer var bruken av området begrenset til Kirkeparken og fortauene i området eller så måtte de be om hjelp for å kunne forsere inngangspartiene.

6.3 Fredning og vern i Domkirkeområdet

Ved opprusting av Domkirkeområdet er det interessant å vite om den gamle trehus-bebyggelsen blir tatt vare på av Tromsø kommune. I følge rådgiveren for kulturminner og bygningsvern i Tromsø, er området rundt Domkirkeparken av spesiell historisk interesse siden middelalderkirkegården har ligget i området siden midten av 1200-tallet. Riksantikvaren opprettet SEFRAK-registeret (Sekretariatet for registrering av faste kulturminner) på 1970-tallet for at kommunene kunne registrere alle faste kulturminner som var eldre enn fra år 1900. I Nord-Troms og Finnmark ble grensen satt til 1945, på grunn av nedbrenningen i siste

---

¹³⁹ Bruun 1992 s. 152. Le Corbusier (1887 – 1965) var sveitsisk-fransk arkitekt og byplanlegger og pioner innen moderne arkitektur. snl.no.

del av andre verdenskrig. I Tromsø ble det gjort registreringer på slutten av 1970-tallet og i begynnelsen av 1990-tallet.¹⁴⁰

Riksantikvaren har ulike begrep for fredning etter kulturminneloven: vedtaksfredet, forskriftsfredet og listeført. Begrepet listeført brukes som oftest på kirker fra før 1850, men også en del kirker bygget etter 1850 er listeførte, slik som Tromsø Domkirke. Det vil si at alle inngrep/endringer av listeførte kirker skal avklares med Riksantikvaren. Reguleringsplanen for Tromsø av 1973 var den første planen som hadde vern som spesielt formål. Planlegger var arkitekt Petter Bakke og området med verneverdige bygninger omfattet bebyggelsen på oversiden av Domkirkeparken, fra Fredrik Langes gate og sørover til Grand Hotell, med unntak av en bygning, nåværende Egon restaurant. Bygningene var bevaringsverdige av miljømessig og antikvarisk betydning og omfattet store deler av sentrum.¹⁴¹

Den første verneplanen for Tromsø sentrum var ferdig utarbeidet i 1979, men den ble ikke vedtatt. Imidlertid ble den lagt til grunn for videre utredninger og ble tatt med i Sentrumsplanen av 2008. Verneplanen omfattet verneverdige bygninger som blant annet Domkirka, Tromsø Sparebank og Stengården (Gestapobygningen). Verneverdige fasademiljøer omfattet fasader på bygninger i Storgata, vest for Domkirka og langs Kirkegata. Verneverdige bygnings- og gårdsmiljøer omfattet området i Kirkegata sør for Domkirka, se figur 48.

Figur 48: Utsnitt av kart fra utredningen «Tromsø sentrum. Bevaring av bygningsmiljø i bysenteret.» Plan 504/521 av 23.05.1979.

¹⁴⁰ Steenstrup intervju 2017

¹⁴¹ Steenstrup intervju 2017

Interessant er det å merke seg at både Tromsø Sparebank og Stengården ved siden av banken, har samme bevaringskategori som Domkirka: verneverdige bygninger, bevares i sitt eksisterende miljø.

Kommunens administrasjon har på bakgrunn av reguleringsplanen med bevarings- og verneplanen av Domkirka og området rundt parken forpliktet seg til at den gamle bebyggelsen ikke skal saneres, men bli bevart for ettertiden.¹⁴²

Etterkrigstida var ei tid for «oppgradering» av Kirkeparken etter flere år med okkupasjon og stor belastning på alle grøntområdene i Tromsø. Bygartner Sundstrøm og hans folk gjorde en stor innsats for å reparere og forskjønne parker og byplasser slik at innbyggerne kunne føle friheten ved å bevege seg utendørs sammen med venner i frisk luft og grønne omgivelser. Funksjonalismens tanker var gjeldende i tiden etter krigen og byens beboere ønsket seg parker hvor de kunne spasere, drive fysisk fostring og føle renhet i luft og omgivelser. Domkirkeparken ble i etterkrigstiden en brukspark for befolkningen i Tromsø. Kommunen bevilget penger til gjenoppbygging av parker og grønne områder i byen og kirkeparken var den sentrale parken som ble prioritert.

For at befolkningen skulle verne om blomstene og plenen i kirkeparken, drev bygartneren opplysningsvirksomhet om hagestell og beplantning. I mange hjem fantes Severin Ytrebergs hagebok som også bidro til interesse for egen hage og forståelse for parkkultur.

Rundt Domkirkeparken var det kommet opp noen monumentalbygg som gjorde parken mer innebygd enn da parken var ny. Sparebankbygget konkurrerte i størrelse med Domkirka og reduserte innsyn fra Fr. Langesgate. Televerksbygget står som en vegg på østsiden av parken og stenger for aksene gjennom parken mot sjøen.

Arbeidet med vern av bygninger og fasader i områder rundt Domkirkeplassen er påbegynt og brukerorganisasjoner etableres og ønsker å påvirke utforming av byrom og adkomst til offentlige bygninger.

---

¹⁴² Steenstrup intervju 2017

7 Kirkeparken som byrom – «en blomstrende oase»

Tromsø kommune har et ønske om å reetablere sentrum, slik at det blir attraktivt å oppholde seg der for byens befolkning og tilreisende, og at byens forretninger og utelivsbransje i sentrum har levelige vilkår. Oppgraderingen av Domkirkeparken og området rundt ble prosjektert i 2015 og 2016 og restaureringsarbeidet ble påbegynt i 2017 og skal være gjennomført i 2018.¹⁴³ Dette kapitlet gir en oversikt over hvordan oppbyggingen av det nye byrommet med Domkirkeparken var planlagt og hvordan området framstår våren 2018. Det har vært utfordringer i gjennomføring av arbeidet i parken på grunn av at området er fredet, noe som har gitt økte kostnader for kommunen som oppdragsgiver, men som også har innvirket på adkomstmulighet til hovedinngangen til kirka for personer med bevegelsesvansker. Tromsø har behov for en sentrumsrenovering med tanke om at Domkirkeparken kan bli en del av et moderne byrom. Etter renoveringen vil kanskje parken fungere som en oase.

For å vise Tromsø bys vekst etter krigen, gir jeg en kort oversikt over byutviklingen. I 1970 bodde det nærmere 30 000 innbyggere i byen, men etter at Universitetet etablerte seg i 1968 har byen økt innbyggertallet til ca. 75 600 (jan. 2018). Ved byutvidelsen i 1964 ble nabo-kommunene Tromsøysund, Hillesøy og Ullsfjord slått sammen med Tromsø. Tromsø er den mest folkerike kommunen i Nord-Norge og er et administrasjonssentrum i nord. Utviklingen i kommunikasjonstjenester har ført til enklere transport av folk og varer. Hurtigruten har daglige anløp av byen. Flyplassen åpnet i 1964, bru mellom Tromsøya og fastlandet åpnet i 1960 og bru til Kvaløya i 1974. For å lette den økende biltrafikken til og fra fastlandssiden, ble undersjøisk tunell bygget i 1994. En tunell gjennom øya fra sentrum til flyplassen, ble åpnet i 1988. Flere store statlige og fylkeskommunale institusjoner etablerte seg i Tromsø. Mye av handelen er flyttet ut av bysentrum og til en stor handelspark på Langnes ved flyplassen. Det er ikke gitt at tromsøfolk drar til byen for å gjøre innkjøp, gå på kafé eller sitte på en benk i sola og se på folkelivet, hvis de bor langt utenfor sentrum av byen. Ved byens 200-årsjubileum i 1994, ga kommunen byen vannbåren varme i fortauene i Storgata som gave til byens borgere som et forsøk på å gjøre sentrum mer levende og bedre tilgjengelig for handel og sosiale aktiviteter også vinterstid.¹⁴⁴

---

¹⁴³ Jordheim intervju 2017

¹⁴⁴ Jubileumsgave til Tromsø 1994

Byen har mange kulturarenaer og festivaler som tiltrekker seg besøkende hele året. Flere større hotell er bygget i sentrum på bakgrunn av økt turisme og konferansevirksomhet og Tromsø er blitt en internasjonal by der det kan høres tungemål fra hele verden når man ferdes i sentrum. Bebyggelsen i sentrum preges av at Tromsø har hatt en markant byggevirksomhet etter krigen og oppbygging etter bybranner som blant annet bybrannen i sentrum i 1969.¹⁴⁵

Samarbeidspartnere i Sentrumsløftet

Ifølge Tromsø kommunes prosjektleder for opprusting av Domkirkeområdet i 2017, har det vært mange instanser å forholde seg til i planleggingsfasen blant annet ingeniørbedrifter, kulturminnekonsulenter, anleggsgartnere, landskapsarkitekter (Dronninga Landskap AS som fikk oppdraget av kommunen til å utarbeide tegninger over området og planleggingskart for de ulike konsulentenes fagområder). Tromsø kommune engasjerte konsulentfirmaet WSP-group Norge (byggeteknisk konsultentselskap) som fikk oppdraget for gjennomføring av prosjektet.¹⁴⁶ Ett år etter kunne kommunens konsulent i 2018 fortelle at kommunen hadde overtatt det fulle ansvaret for gjennomføring av arbeidet med Domkirkeparken. Andre viktige samarbeidspartnere har blant annet vært tomteeier av Kirkeparken som er Opplysningsvesenets fond. Tromsø kommune fikk i januar 2017 overdratt tomte for 2 år, mens restaureringsarbeidene pågår og deretter skal tomte tilhøre Den norske kirke. Gårdeierne i området rundt Kirkeparken skal bidra med opprustning av sine fortau og uteateal. Underveis i prosjektet har kommunen hatt kontakt med publikum gjennom allmøter, Facebook sider, avisinnlegg og debatter for at brukerne av sentrumsområdet kunne påvirke utformingen av sentrumsområdet.¹⁴⁷

Mål og rammer

I prosjektplanen for Storgata og Kirkeparken står det om mål og rammer for planene som kommunens administrasjon har kalt Sentrumsplanen og Sentrumsløftet. Sentrumsplanen har som målsetning at « Byrommene i sentrum – allmenningene, plassene og parkene skal sikre behovet for rekreasjon og byliv med fokus på lys, solforhold, klima og støy» og konkluderer med at «Kirkeparken har behov for opparbeiding/opprustning». I Sentrumsløftet påpeker kommuneadministrasjonen at de ser viktigheten av å oppruste sentrum for å styrke

---

¹⁴⁵ Bybrannen i Tromsø 1969

¹⁴⁶ Jordheim intervju 2017

¹⁴⁷ Jordheim intervju 2017

handelsmiljøet. Dette mener de kan skje ved en forlengelse av gågata sørover Storgata som igjen vil gi bedre bruk av grønne og blå parker.¹⁴⁸ Tromsø kommune stadfester i Sentrumsplanen at de paskmessige grønne kvalitetene i Kirkeparken med eksisterende parkareal, skal videreutvikles.¹⁴⁹

7.1 Regler, begrensninger og fredning

Overordnede føringer for arbeidet med Kirkeparkområdet er Europeiske landskapskonvensjonen av 1. mars 2004, som Miljødirektoratet har oppfølgingsansvar for. Landskapskonvensjonen har til formål: «å verne, forvalte og planlegge landskap og å organisere europeisk samarbeid på disse områdene.» Et viktig mål for konvensjonen er at lokalsamfunnet medvirker i planleggingen, vern og forvaltning av landskapet (som for eksempel Domkirkeparken) og deltar i folkemøter der fagfolk, byråkrater og politikere diskuterer planen for det aktuelle området som skal utvikles eller bearbeides.¹⁵⁰

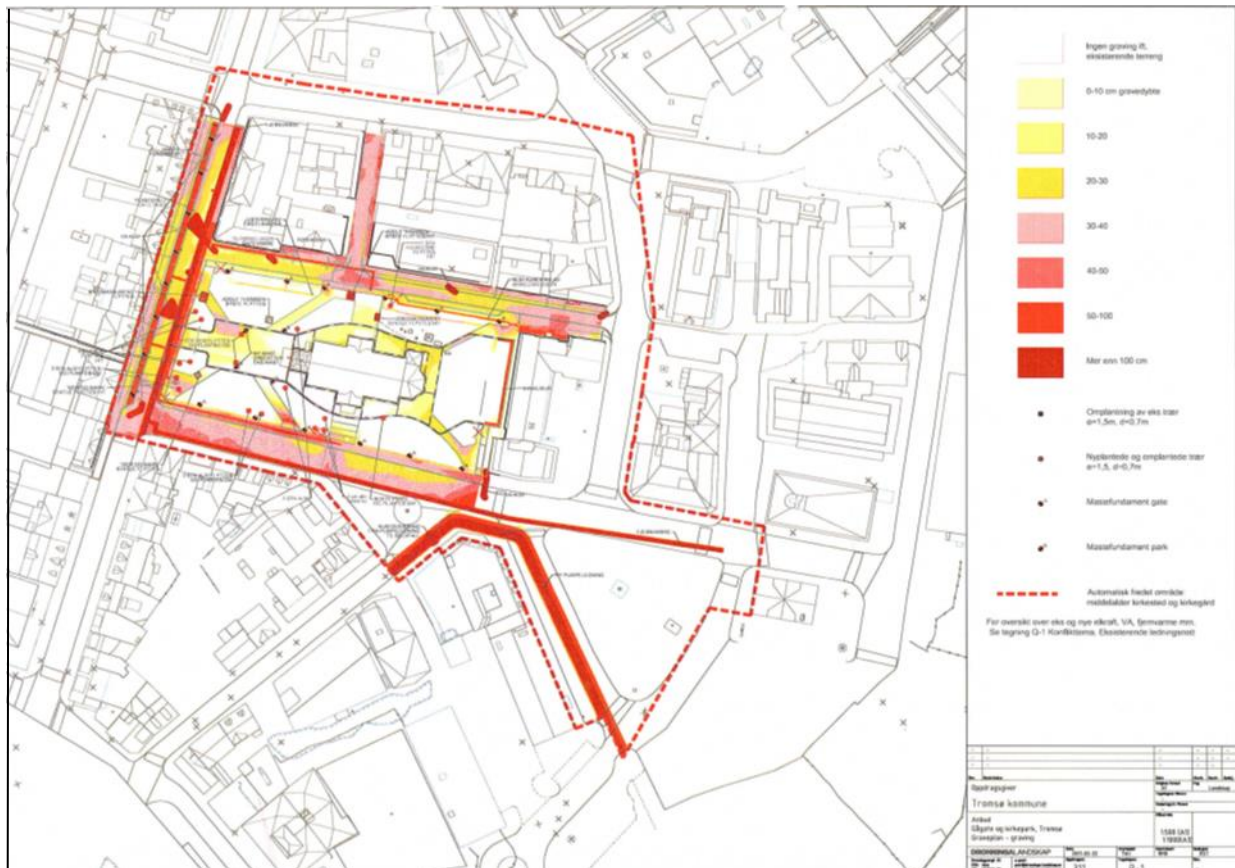
Figur 49: Områdeavgrensningen (stiplet) omfatter Storgata inntil Kirkegata, Bankgata, Lehnesmåtten og Kirkeparken. Tromsø kommune prosjektplan: Opprusting av Storgata og Kirkeparken, 15.01. 2014 Prosjektets størrelse er på 8760 m2 har en totalramme på 50 millioner kroner.

¹⁴⁸ Parken som grenser til den nye gågata vil være Domkirkeparken der grøntarealene skal opprustes og det etableres en vannkanal i bakre del(øst) av Kirkeparken med tilførselsårer gjennom parken (blå park).

¹⁴⁹ Tromsø kommune prosjektplan 2014

¹⁵⁰ Europeisk Landskapskonvensjon 2018

Våren 2018 er Tromsø kommune i innspurten med gravearbeidene. Det er gjort 65 likfunn i tillegg til en liggende gravstein med inskripsjon på og ellers gammel infrastruktur og dårlig drenering i Bankgata og Kirkegata.¹⁵¹ Siden området er fredet er kommunen forpliktet i avtale med Riksantikvaren ved Fylkeskommunen, at gravingen overvåkes av arkeologer som registrerer arbeid og funn. All graving i området skal kommunen på forhånd ha gjort avtale med Riksantikvaren om, der konservatorer i Fylkeskommunen er saksbehandlere for Riksantikvaren.¹⁵²

Figur 50: viser hvor det er planlagt graving i det fredete området rundt Domkirka, jo sterkere rødfarge, jo dypere graving, i følge graveplan av 22.02. 2017. Stiplet rød linje viser automatisk fredet område. Tegnet av Dronninga Landskap AS.

Verne- og fredningsbestemmelsene gir noen begrensninger som har medført at blant annet større grunnarbeider eller fundamenteringer ikke kunne gjennomføres, som for eksempel gravearbeid inntil kirkeveggen for ønsket fundamentering og utvidelse av hovedinngangstrapp eller ekstra drenering langs veggen. Utskifting av eksisterende trapper og rullestolrampe

¹⁵¹ Ræder intervju 2018

¹⁵² Ødegård intervju 2018

er et slikt tiltak og er egnet til å påvirke kirkas arkitektur, hevder Riksantikvaren. Siden Domkirka er listeført og særlig bevaringsverdig, skal tiltak som går ut over alminnelig vedlikehold forelegges Riksantikvaren for uttalelse før Biskopen fatter vedtak etter kirkeloven.¹⁵³

7.2 Utformingen av den nye kirkeplassen.

Kommunens prosjektleder presiserte i 2017 viktigheten av Kirkeparken som et grønt hjerte i byen, som inviterer til bruk og som skal tåle stor slitasje. Materialvalget til gater og fortau, prommenadestier, plen og beplantning, skal være robust og tåle påkjenninger av mye tråkk og arktisk klima. Prosjektlederen framhevet viktigheten av publikums påvirkning på utformingen av Domkirkeparken. Åpne møter med publikum førte til noen endringer i de opprinnelige planene, som at det opprinnelig var planlagt staudebed der det i dag er plen, men publikum reagerte på planene og ville fortsatt ha mulighet til å sitte på plenen, og slik skal det bli.¹⁵⁴

Innsyn til parken og utsyn fra parken

Domkirkeplassen blir mindre synlig jo flere høyhus som bygges i sentrum, for eksempel Sentrum Terrasse med 8 etasjer like nord-vest for Domkirkeparken og flere kjøpesentra og hotell med mer enn 4 etasjer, slik den maksimale høyden var på hus i sentrum i lang tid etter krigen (bortsett fra Strandskillet 3, Hybelhuset). Ny Havneterminal er under oppføring i 2018 og stenger for deler av sikten fra sjøsiden. Fortsatt kan Domkirka og plassen skimtes fra Hurtigrutekaia i linje gjennom den fredete parkdelen av Middelalderkirkegården som ligger på Prostneset, øst for kirka. I høyden ovenfor kirka, ved Kongsbakken videregående skole, kan kirka og deler av parken fortsatt sees, men et leilighetsbygg er planlagt oppført i Vestregata (parallellgata til Grønnegata) med 9 etasjer, vest for Domkirka.¹⁵⁵

Domkirkeområdet blir innelukket som et rom i sentrum der bygningene danner veggene rundt plassen. Den eldre trehusbebyggelsen i nærheten av kirka er enten fredet, har fredet fasade eller er under fredning, slik at den ikke berøres. Parken blir et nytt byrom i sentrum.

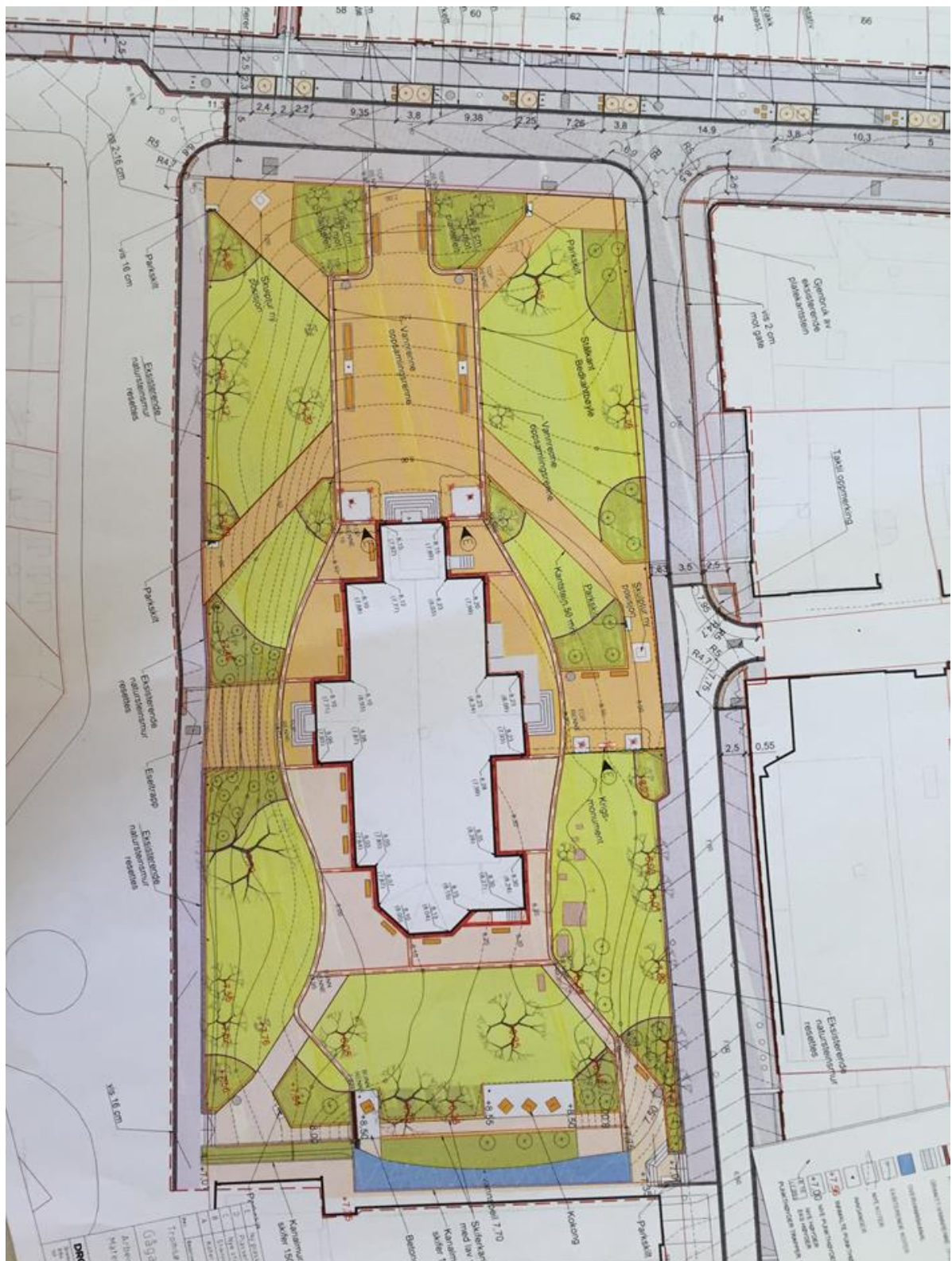
---

¹⁵³ Ødegård intervju 2018, Riksantikvaren brev 2017

¹⁵⁴ Jordheim intervju 2017

¹⁵⁵ Leilighetsbygg iTromsø 2016

Gågate og kirkepark, Tromsø.

Figur 51: Revidert arbeidstegning. Gågate og kirkepark, Tromsø. Dronninga Landskap 06. 03. 2018.

TEGNFORKLARING

	DEKKE AV SKIFER		AVFALLSBEHOLDER
	STEINPARKETT 200X200		PARKSKILT
	STEINPARKETT 100x100		BENKER / KOKONGER / KRAKKER
	MARMORDEKKE		LYSARMATUR
	ASFALTDEKKE		KUM / SLUK
	BETONGFUNDAMENT/DEKKE		SYKKELSTATIV
	SANDBLAST DRENSASFALT		FLAGGSTANG 12M MED FUNDAMENT
	GRUSDEKKE, STABILISERT		FLAGGSTANG 18M MED FUNDAMENT
	TRAPPER OG RAMPER AV SKIFER		
	TAKTIL OPPMERKING		PLEN
	KANTSTEIN AV GRANITT, BREDDE 300 MM		STAUFELT
	KANTSTEIN AV GRANITT, BREDDE 150 MM		NYTT TRE
	STORGATESTEIN AV GRANITT		EKSISTERENDE TRE, BEHOLDNES ELLER PLANTES OM
	TEGLKANTSTEIN I PARKEN, BREDDE 50 MM		
	STALKANT I PARKEN		
	KANT / MUR AV SKIFER 150 MM, VARIERENDE VIS		
	EKSISTERENDE NATURSTEINSMUR, RESETTES		
	BEDKANTBØYLE		
	RIST OVER VANNRENNE		
	OPPSAMLINGSRENNE I GRANITT, DYBDE 0-50 MM		
	VANNRENNE I GRANITT, DYBDE 0-30 MM		
	VANNRENNE I GRANITT LANGS FASADE, DYBDE 0-30 MM		
	GRANITT-VANNRENNE, DYBDE 30 MM		
	OVERVANNSKANAL		
	EKSISTERENDE KOTER		
	NYE KOTER		
	INNGANGER		
	INNMALTE PUNKTHØYDER		
	NYE PUNKTHØYDER		
	NYE HØYDER EKS HØYDER		

PUNKTHØYDER TRAPPER, TRAMMER OG RAMPER: SE DETALJTEGNINGER

Figur 52: Tegnforklaring til arbeidstegning: Gågate og kirkepark, Tromsø, DL 06. 03. 2018.

Da Tromsø kommune vedtok opprustning av Kirkeparkområdet med gågate, ville de gjøre plassen til en «oase» i sentrum av byen.¹⁵⁶ Jeg redegjør her for planleggingen og utførelsen av arbeidet med byrommet med Domkirkeparken.

Figur 53: Gater, fortau og møblering i Storgata foran Domkirke. Foto: Liv Vik (2018).

Gater og fortau

Storgata blir bilfri og drosjeholdeplassen i Bankgata er flyttet over til Kirkegata. Fortauene skal kunne brukes til uteservering der det er serveringssteder. Det er lagt nye brosteinsgater i svart gabbro og grå granitt fra Kina. Fortauene er i Altaskifer og de ulike steinsortene kan oppfattes som ledelinjer av publikum. Noen butikkeiere har benyttet anledningen med renoveringen av fortauene til å justere inngangspartiet slik at adkomsten er gjort tilgjengelig for personer med bevegelseshvansker. Den gjennomførte steinleggingen av områdets gater og fortau gjør stedet til et parkkvartal. Det er glidende overganger fra fortau til gatenivå, bare markert med ulik steinsetting. I forlengelsen av den gamle gågata med oppvarmete fortau, er det montert vannbåren varme i gater og fortau i den nye gågatedelen av Storgata og deler av

---

¹⁵⁶ Ræder 2018

Bankgata.¹⁵⁷ Varmefirmaet ønsket seg en heis med heishus montert på Storgatehjørnet sør for Domkirka der det sto en mitraljøsestilling i krigsårene, se figur 45, for å kunne føre tilsyn med varmerørene under bakkenivå, men det ble avslått av Riksantikvaren. Firmaet har fått tilgang til et rom i kjelleren på Rødbankens hjørne mot Storgata i syd, for å utføre tilsynsarbeid med varmeanlegget i området.¹⁵⁸ Lehnsmåttet (snarveien mellom Storgata og Grønnegata) har som første smug i Norge fått marmorbelagt gulv med vannrenne, marmoren er fra Fauske.¹⁵⁹

Parken

Plassen foran hovedinngangen til Domkirka er utvidet for å kunne romme større ansamlinger besøkende enn tidligere. Parterrene er ikke like tydelige som da parken ble etablert, men det er en tydelig akse fra Storgata til kirkas hovedinngang. På grunn av retningsendringene i gangveiene i parken, er beplantningen i grøntarealene noe forskjøvet og danner ikke fullstendige symmetrier om midtaksen. De gamle kirkegårdsmurene, som ble satt opp etter krigen av bygartner Rolf Sundstrøm, er restaurert. Domkirka har fått nye trapper på alle sider og det legges varmekabler under skiferhellene i trappene. Kommunens prosjektledere presiserer at det er tatt hensyn til universell utforming av Kirkeparken med omkringliggende områder (gater og fortau).¹⁶⁰ Det er varmekabler også i rampen ved nordre inngang. Adkomst til Domkirkas hovedinngang har vært diskutert. Ett forslag for å få til kort rampeløsning var å heve terrenget opp mot grunnmuren, men dette ble ikke godtatt av Riksantikvaren. Rampe ved kirkas nordre inngang ble konkludert som best løsning. Stiene i parken er utvidet til «promenader» og de har vannrenner som skal føre regnvannet til Kirkekanalen i bakkant av den gamle Telegraf-bygningen.¹⁶¹ Pr. april 2018 gjenstår overflatearbeider i Bankgata og Kirkeparken. Det lages snarvei på baksiden av kirka og dekket på gangveiene i kirkeparken blir nytt, ikke sand som lett skitner til kirkegulvet, men et fastdekke som minner om sand og tåler varme (oppvarmet). Det blir opparbeidet en mindre gressplen rundt selve kirkebygget.¹⁶²

---

¹⁵⁷ Ræder intervju 2018

¹⁵⁸ Jordheim intervju 2017

¹⁵⁹ Ræder intervju 2018

¹⁶⁰ Universell utforming 2010. Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven av 1. januar 2009 sier at med universell utforming menes utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene... slik at virksomhetens alminnelige funksjon kan benyttes av flest mulig.

¹⁶¹ Jordheim intervju 2017 og Ræder intervju 2018

¹⁶² Jordheim intervju 2017

Møblering

Langsetter vestre del av Storgata er det plassert faste sittemøbler utenfor butikker og spisesteder der trær skal plantes i kasser ved hver sittegruppe, avfallsbeholdere og lysstolper med doble lys er plassert langs sittegruppene. Tre sykkelstativ har fått plass i nordenden av den nye delen av gågata. Sparebank1 Nord har spandert belysning av kirkebygg og park som en gave til Tromsø by. Benkene i parken skal restaureres og plasseres på solfylte steder, bl.a. langs sørveggen av kirka. I utgangspunktet hadde man sett for seg nye benker som sto i stil med Domkirka og at utformingen tok opp i seg en del av Grosch-arkitekturen, gjerne med detaljer fra de innvendige kirkebenkene. Dette ble for dyrt og man besluttet å restaurere de nåværende benker i tillegg til at man plasserte nye doble benker langs begge sidene av den utvidete hoved traséen foran kirka. Det plasseres fire benker, to på hver side ved adkomsten fra Storgata. Her innbyr plassen til fellesskap og rekreasjon i bybildet. Benker settes også opp rundt sørveggen av kirka og to benker plasseres på plassen ved nordre inngang, rett ovenfor krigsmonumentet. En benk settes opp ved gangveien nord for Kirkekanalen, det nye vannanlegget i parken. To flaggstenger skal plasseres ved hovedinngangen til kirka og opplysningsskilt tiltenkt turister får plass i den nye parken. Ved vannspeilet på baksiden av kirka skal det plasseres fire designstoler formet som kokonger hvor publikum kan trekke seg tilbake og sitte uforstyrret. Fundamentet til stolene måtte forsterkes, for å tåle belastningen av folk og klima.¹⁶³

Beplantning

Dronninga landskap, som fikk kontrakten på parkprosjektet, samarbeidet med Botanisk hage i Tromsø for å finne ut hva som egnet seg best av beplantning her nord, for eksempel skal de gamle almetrærne tas vare på og samles mer. Disse trærne er alet opp i Tromsø. Da domkirka var ny, ble det plantet bjørketrær og disse sto helt til de ble ødelagt av eksos fra bilene og ble erstattet av hurtigvoksende trær som ikke hørte hjemme i det arktiske klima.¹⁶⁴

Impulser fra Europa er ikke så viktige i dag, mener konsulenten, da vi har egen kompetanse på hvilke vekster som tåler vårt klima, slik som ekspertise fra Botanisk hage tilknyttet Universitetet. Man ser for seg at Kirkeparken skal ta høyde for det arktiske klimaet vi lever

---

¹⁶³ Ræder intervju 2018

¹⁶⁴ Jordheim intervju 2017

under og markere Tromsø som en arktisk «hovedstad».¹⁶⁵ Den Europeiske landskapskonvensjonen påpeker nødvendigheten av samarbeid i Europa, og jeg tenker det er viktig å overføre kompetansen inne parkkultur og tilpasning til ulikt klima som de enkelte områder innehar.

Syv beplantninger av blomstrende trær skal plantes langs Storgata. Grantrær fjernes og erstattes av syrinbusker som samles ved staudebed på nordsiden av kirka. Rosenhekken som var plantet bak benkeradene ved inngangspartiet til kirka, tas bort siden den sjelden blomstret. Til høsten skal det plantes ut 20 000 løk og 8000 stauder i blomsterbedene i Kirkeparken. Løkplantene skal være en markering av 100-års jubileum for Tromsø parkvesens opprettelse i 1919. En almelund skal omkranse Domkirkeplassen. Lunder av syrin og roser plantes og skal være i blomst til sommeren 2018. 8 000 lave stauder i kjølige farger er plantet rundt Domkirke-plassen og stauder i varme farger er plantet langs kanalen på baksiden av kirka.¹⁶⁶ Prosjektlederen ytret ønske om at den gamle Dalsbøe-kiosken som i dag står på Prostneset flyttes tilbake på det nord-østre hjørnet av Kirkeparken, men det er usikkert om det kan gjennomføres. Våren 2018 vil parken bære preg av at trær er flyttet på og at trærne trenger tid på seg til å etablere seg på nytt sted. Sommerblomster plantes ut, men den store blomstringen av løkplanter kommer først våren 2019.

Monumenter

Figur 54: *Mor og barn* av Ørnulf Bast
Foto: Liv Vik (2018).

Figur 55: Minnetavle over krigens ofre av Ulf Dreyer
Foto: Liv Vik (2018).

¹⁶⁵ Jordheim intervju 2017

¹⁶⁶ Ræder intervju 2018

Figur 54 er en statue utført av kunstneren Ørnulf Bast og har tittelen: *Mor og Barn*. Den ble gitt av Tromsø Sparebank i 1961. Bysten skal minne tilskuerne om det trygge samfunn.¹⁶⁷ Statuen har stått ved Domkirkeparkens sør-vestre hjørne og skal omplasseres på en egnet plass i samme område.

Figur 55 er krigsminnestavla over krigens ofre i Tromsø 1940 – 45. Minnetavla er formet av maleren og grafikeren Ulf Dreyer og krigsmonumentet ble plassert ved nordvestre hjørne av Domkirkeparken mot Storgata i 1986.¹⁶⁸ Krigsmonumentet er flyttet til området ved nordre inngang til kirka, rett over «Gestapohuset». Statuen av Adolf Thomsen skal plasseres i samme område, ved enden av Adolf Thomsens gate (tverrgate mellom Bankgata og Fredrik Langes gate). De gamle gravstøttene og gravsteinene står fortsatt på nordsiden av parken og nå samles alle de gamle monumentene, bortsett fra Ørnulf Basts *Mor og barn*, som får sin plass i sørvestre hjørnet av Kirkeparken.

Figur 56: Snublesteiner i fortauet i Kirkegata. Foto: Liv Vik (2018).

Tromsø fikk i 2014 sine snublesteiner eller «stolpersteine» som den tyske kunstneren Gunter Demring kalte de små messingplakettene han designet til minne om jøder som ble drept under krigen. Tromsø har 14 snublesteiner og disse er felt ned i fortauet der Tromsøs deporterte jøder bodde eller drev forretning.¹⁶⁹

---

¹⁶⁷ Monumenter i Tromsø 2018

¹⁶⁸ Monumenter i Tromsø 2018

¹⁶⁹ Stolpersteine 2018

7.3 Den nye parken

Administrasjonen i kommunen har arrangert flere møter med politikere og befolkningen for å gjøre parken så brukervennlig som mulig. Innspill skal være ivaretatt og fulgt opp med blant annet plassering av stiene i parken. Parterrene er ikke like symmetriske som de engang var siden gangveiene er plassert der folk har behov for snarveier, som er et resultat av offentlige høringer. Benker blir plassert i solveggen på sørsiden av Domkirka etter ønske fra publikum. Tromsøavisene har jevnlig orientering til byens befolkning om utviklingen i arbeidet i Domkirkeområdet. Siste innspill fra prosjektleder i kommunen var at arbeidet med parken er i rute. Prosjektlederen uttalte i 2017 at man hadde sett på rullestoladkomst inn hovedinngangen, men at rampe var vanskelig å få til på grunn av stor høydeforskjell og begrenset adgang til å forsterke fundamentet for trappen. I dag er det mulighet for bevegelseshemmede å komme inn nordre sideinngang, men dette strir mot prinsippet om at alle skal være likeverdige og ha tilgang til hovedinngangen eller en likestilt inngang til hovedinngangen i offentlige bygg. Prosjektlederen påpekte at man planla opprustning av nordre inngang med et større uteområde der viktige statuer (Thomsen) og minnesteiner skulle plasseres, slik at det kunne bli en alternativ inngang i likhet med de to inngangene i «gammelkirka» på Elverhøy.¹⁷⁰

Ved at Storgata i kvartalet er gjort om til gågate, blir publikum skjermet for støyende biltrafikk. Spisestedene utvider lokalene sine ved å benytte fortauet utenfor hvor gjestene kan sitte ned. Det blir rom for folk til å benytte gågata utenfor kirka og byen har på den måten fått sin «Centralplass». Dagsavisa iTromsø hadde et innslag fra Rødbanken, som også er under fornying. De kunne bringe nyheten om at Kranes Konditori kunne gjenoppstå, i alle fall et serveringssted i de samme lokalene i kjelleren på Rødbanken der Kranes Konditori holdt til inntil ca. 1960. Det blir da utendørs servering i Tromsøs beste solvegg, på sørsida av Rødbanken og Bankgata 13, med utsikt over Domkirkeparken.¹⁷¹

Området på baksiden av kirka med både grønn plen og blått vannspeil kan bli en stille «oase». Til nå har parken bak kirka vært lite benyttet da den delen har vært vanskelig tilgjengelig og benker har manglet. Nå innbyr bakre område av parken til å bli benyttet av publikum, kanskje krølle seg opp i en av kokongene. Området kan muligens sammenlignes med Oslos oase midt

---

¹⁷⁰ Jordheim intervju 2017

¹⁷¹ Dagsavisa iTromsø 2018

i sentrum av byen, bak Oslo Domkirke med Kirkeristen. Noen av buskene og sommerplantene vil pryde parken i sommer, men det store blomsterfloret kommer til neste vår (2019), i følge prosjektlederen. Kirkeparken ryddes og pusses opp og tilpasses vår tid. Om sommeren blir den en blomstrende «oase» og om vinteren er det en opplyst plass i vintermørket. Tromsøs nyrenoverte byrom skal innby til bruk hele døgnet, og vil gi innbyggerne mulighet til å bruke gater og fortau som en forlengelse av Kirkeparken. Det nye urbane byrommet legger til rette for byens uteliv, handel og en levende bykultur.

Figur 57: Tromsøs nye byrom under etablering. Foto: Liv Vik 12.05. 2018.

8 Domkirkeparkens betydning i fire tidsepoker.

For å beskrive Domkirkeparkens betydning i de fire tidsepokene, viser jeg i oppsummeringen til de fire kapitlene om tidsfasene i Domkirkeparkens utvikling og hvordan parken har endret seg fra tiden parken ble etablert og til dagens park i 2018, hva som har påvirket utformingen av parken og hvordan den har vært brukt av byens innbyggere. Det er interessant å merke seg at alle tidsfasene har hatt ildsjeler som har gjort en ekstra innsats for planlegging og/eller vedlikehold av parken.

Fra kirkegård til representativ kirkepark

I «etableringsfasen» av Domkirkeparken (1860 – 1880) da Domkirka var ny, var parken det første offentlige grøntområdet i Tromsø som var bearbeidet til park med plen inndelt i parterrer med geometriske mønstre. Tromsøborgere hadde kjennskap til parkkultur i Europa og Sør-Norge enten gjennom prestekonas undervisning eller de hadde selv vært på reiser sørover og sett opparbeidete parker. Det var i liten grad kultur for park i nord rundt 1860, kun til privat bruk på landstedshagene oppe på øya. Befolkningen var opptatt av å livberge seg ved å dyrke poteter og grønnsaker i kjøkkenhagene. Troms Landhusholdningsselskap konsentrerte seg om teoretisk og praktisk bistand i matproduksjon ved krøtterhold og dyrking av korn og poteter. Det var likevel Selskapet som i 1862 ansatte den første gartneren, Ole Andr. Ellefsen, utdannet sørpå, som skulle fremme hagestell og opparbeide grøntområder i Tromsø. Ut fra bildene fra 1880-årene, kan det se ut til at innbyggerne har brukt parken som et friområde og tråkket opp egne stier i parken. Etableringsfasen for parken har vært ei tid der befolkningen i liten grad har skjøttet parken. Opplysningsvirksomhet gjennom Tromsø Bys Vel og foregangsmannen innen hagestell i nord, Severin Ytreberg, kan ha hjulpet på forståelsen til å ta vare på parken i tiden rundt århundreskiftet.

Monumentale ideer

Tromsø kommunes administrasjon ønsket en ny byplan i 1920-årene og så for seg en større renovering av byområdet og anerkjente arkitekter skulle planlegge Tromsø slik byen ville se ut i framtiden som en «storby». Selv om ikke arkitekt Sverre Pedersens forslag til byplan ble gjennomført, fikk han stor nasjonal og internasjonal anerkjennelse for planen og den er tatt med som et tidsbilde på hvordan Tromsø og Domkirkeområdet kunne utvikles. Pedersens plan var i tråd med barokk byplanlegging og bearbeiding av store områder på Tromsøya. Sverre Pedersen så for seg Tromsø sentrum med en «Centralplass» utenfor Domkirka. I

barokk byplanlegging er det lange siktlinjene i byen med monumentale bygg som en vegg i enden av linjen eller alléen og med store bygninger plassert symmetrisk om midtaksen. Slik var det tenkt ved Domkirkeparken med en lang aveny fra «Centralplassen» utenfor kirka til et Rådhus i Vestregata med ruvende bygninger på hver side av alléen. I Storgata var «Rødbanken» plassert nord for kirkeparken og et tilsvarende monumentalbygg var planlagt sør for parken. Domkirkeparken var tegnet med parterrer som i en barokk park fra Europa, inndelt i spaserganger i et sirlig inndelt geometrisk mønster. Stiene i parken var ikke foreslått slik som innbyggerne selv fant det naturlig å spasere. Skulle Sverre Pedersens byplan gjennomføres måtte flere forretningsgårder i sentrum saneres. Tanken på rivning av etablerte forretninger må ha vært vanskelig å takle for eierne av bedriftene, men så ble da heller ikke de monumentale ideene til Sverre Pedersen med godkjenning fra Tromsø kommune realisert slik de var planlagt.

En park for folket

Den tredje tidsepoken i oppgaven er oppgraderingen av Domkirkeparken etter krigen, som jeg har kalt en park for folket. Tromsø by var kraftig nedslitt og trangbodd. Fem år med okkupasjon preget ikke minst befolkningen, men også materielle omgivelser som hus, gater og grøntområder. Bygartner Rolf Sundstrøm og hans arbeidsfolk gjorde et stort arbeid med å opparbeide byens parker og grønne områder. Innbyggerne ønsket å føle friheten ved igjen å kunne bevege seg utendørs i frisk luft i grønne, blomstrende omgivelser. Planter gir et positivt signal, og en kirkepark med blomstrende tulipaner gir håp om en ny framtid etter år med stengsler og nedtrampet plen. På 1950-tallet tok husmødrene godt vare på stueplantene sine og opplysning innen plantestell var blitt vanlig, både gjennom foredrag av bygartneren, men også gjennom Severin Ytrebergs hagebok for Nord-Norge, som fantes i mange hjem nord i landet. Innbyggerne benyttet Kirkeparken, satte seg ned på en av benkene enten for å snakke med kjente eller bare nyte varmen i solstrålene. Domkirkeparken ble tatt vare på av publikum som en av de grønne lungene i byen. Innbyggerne etterspurte flere parker, som for eksempel utbygging av Folkeparken, hvor det kunne legges til rette for sportslige aktiviteter, bading og bevege seg i frisk luft og grønne omgivelser, i tråd med etterkrigstidens funksjonalistiske tanker og trender. Helserådet makte til hygiene og påla rivning av bakgårdssjåer.

Tanken om også å rive gamle, slitte hus og bygge nytt, ble vanlig utover på 1950-tallet. Et par tiår senere etableres SEFRAK-registeret for å registrere faste kulturminner. I Tromsø startet registrering av bygningene rundt Domkirkeplassen med formål å bevare de gamle bygningene

og/eller fasader for ettertiden. Brukerorganisasjoner etableres og krever at alle innbyggerne skal kunne benytte Domkirkeplassen og ha adkomstmulighet til bygningene som hører til området.

Nytt liv i sentrum

Tromsø kommune ønsket å legge til rette for et aktivt forretningsliv og almen bruk av sentrums byrom og parker. I 2018 skal domkirkeområdet være ferdig oppgradert. Gågata forlenges sørover, slik at Storgata foran Domkirka blir bilfri, og slik at gater og fortau tas i bruk av butikker og spisesteder langs vestre del av Storgata. Byrommet blir større med mindre trafikkstøy. I moderniseringsperioden har det vært viktig for utbygger å ta med forslag fra publikum på utformingen av området inkludert parken og har arrangert flere allmøter og lagt ut informasjon om arbeidets gang gjennom lokalavisene og Facebook-side. Etter innspill fra publikum er de symmetriske parterrene brutt opp. Gangstiene er gjort bredere og planlagt ut fra der folk ønsker å gå heller enn i geometriske mønstre. Baksiden av kirkeparken (østre del) gjøres om til en stille del med mulighet til å sitte og meditere i designstoler eller på en benk. De fleste gamle minnesmerkene er samlet ved nordre kirkeinngang ved en utvidet plass med mulighet til å sitte ned. Kanskje burde et gjerde rundt de gamle gravstøttene, slik bildet på figur 30 viste, hindre at publikum trækker på gravene, da det kan bli stor ferdsel på baksiden av kirka.

Ulike brukerorganisasjonene har vært hørt i planleggingen av det nye byrommet. At alle besøkende til kirka kan bruke hovedinngangen, har vært et større tema. Universell utforming av omgivelsene er en strategi for å oppnå et inkluderende samfunn for ikke å stigmatisere eller diskriminere brukere med ulike funksjonsvansker. Universell utforming angår derfor alle som arbeider med å utforme fysiske omgivelser i offentlige og private virksomheter.¹⁷² Det gjenstår å se om nordre inngang blir brukt som en alternativ hovedinngang da det her ble murt opp en rampe for å lette adkomsten for personer med bevegelsesvansker. Ønsket om en rampe til hovedinngangen, ble ikke godkjent av Riksantikvaren i forhold til vernebestemmelsene. For øvrig har fortau og veier glidende overganger og innlagt varme, slik at området skal kunne brukes av publikum året rundt.

---

¹⁷² Universell utforming 2010

Ildsjelene i arbeidet med den nye parken har vært mange, både publikum, men også Tromsø kommunes planleggere som har hatt tverrfaglig samarbeid med ulike konsulenter, med egne landskapsarkitekter, gartnere, med firmaet Dronninga Landskap AS og med Universitetets botanikere for å få til en beplantning i Domkirkeparken som tåler vårt arktiske klima. Med Kirkeparkens trær, busker, blomster og vannspeil har kommunen et ønske om at publikum bruker det nye urbane byrommet, setter seg ned på en av benkene eller på plenen og nyter byens nye «oase» i sentrum og gjerne handler i butikkene og kjøper seg en kopp kaffe sommer som vinter. Det nye byrommet er ment å brukes også av kommende generasjoner.

Figurliste

- Figur 1: Oversiktskart over Tromsø.
- Figur 2: Tromsø sentrum der Domkirka er markert.
- Figur 3: Parterre fra Christian Gartners hagebok *Horticultura Danica* (1647).
- Figur 4: Barokkens hagekunst i Frankrike, utkast til et «parterre à compliment» av Mollet (1651).
- Figur 5: Nederlandsk hage i renessansestil med parterrer, løvganger og gitterverk, tegnet av Vredeman de Vries ca. 1570.
- Figur 6: Bogstad gård 1788. Kopi malt av Frederik Kastrud Petersen (1839 – 1903) etter maleri av Erik Paulesen (1749 – 1790), olje på lerret 78,3 cm x 61,4 cm.
- Figur 7: Håndkolorert kobberstikk fra Bergen 1564 av Hieronymus Schileus, 32,5 cm x 47,5 cm, og et utsnitt av figur 7.
- Figur 8: Byparken i Bergen omkring 1879. Fotograf: Knudsen.
- Figur 9: Karen og Johan Mack i blomsterhagen på Elvebakken. Foto: Ukjent. Tromsø Museum – Universitetsmuseet.
- Figur 10: Beplantningsforslag til prydhage i Nord-Norge ved Severin Ytreberg.
- Figur 11: Maleri av Karl Rudolf Gebhardt (1903 – 1990), Utviklingen av Tromsø som kirkested og by. Tromsø Museum – Universitetsmuseet.
- Figur 12: Utsnitt av kopi av Skanckes kart av 1813. Kartet viser kirka med kirkegård og bygningene som tilhørte kirka.
- Figur 13: Utsnitt av marineløytnant Dues kart av 1837.
- Figur 14: Reguleringsplan for Tromsø 1875. Tromsø kommunes arkiv.
- Figur 15: Delplan over sentrum av Tromsø med Domkirkeplassen 1875.
- Figur 16: Tromsø sett fra Strandskillet, med Vestregata som den øverste bebygde gate, 1867 Foto: J. A. Friis, Tromsø Museum – Universitetsmuseet.
- Figur 17: Storgata sett nordover, 1865. De første bilder fra Tromsø. Ukjent fotograf. Eilertsen 1978.

- Figur 18: Storgata sett nordover, 1865. Ukjent fotograf. Tromsø Museum – Universitetsmuseet.
- Figur 19: Storgata sett sørover fra Fr. Langesgt i 1875. Tjoringspåle for hest på fortauet utenfor kirka. Foto: Ukjent. Tromsø kommunes fotoarkiv.
- Figur 20: Richard Withs plass i 1883. Foto: Ukjent. Tromsø kommunes fotoarkiv.
- Figur 21: Bankgata 5, ny bygning ca 1900, Tidligere skole fra 1817, en toetasjes trebygning med torvtak. Tromsø kommunes arkiv.
- Figur 22: Tromsø Domkirke ca 1870. Ukjent fotograf, Tromsø Museum – Universitetsmuseet.
- Figur 23: Den gamle presteboligen var blitt brennevinsutsalg (ca 1900). Tromsø kommunes arkiv.
- Figur 24: Bankgata med Giævergården, en av de første murhusene i Tromsø fra 1880-tallet og Dalsbøkiosken fra 1902. Foto Th. Øien. Eilertsen 1978.
- Figur 25: Nordre Kirkegate (Bankgata) med en del av Kirkegata som ble opparbeidet i 1890. «Badet» ble oppført i 1893. Foto: Jørgen Wickstrøm, Tromsø.
- Figur: 26: Plankart av 1875, Domkirkeparken, Tromsø kommune.
- Figur: 27: Kirkeparken med en blanding av bjørk og Heracleum, ca 1885, ukjent fotograf.
- Figur 28: Bankgata 11, kjøpt av Tromsø Privatbank i 1918. Tromsø bad til høyre. Ukjent fotograf. Ytreberg, N., A. 1962.
- Figur 29: Grand Hotell ca 1880. Storgata sett nordover. Tjoringspåle for hest på hjørnet. Fotograf: Jørgen Wickstrøm. Tromsø Museum – Universitetsmuseet..
- Figur 30: Gravsteiner på nordøstsiden av kirka. Tromsø Forretningsbankbygget i bakgrunnen, revet 1969. Foto: Vilhjelm Riksheim, Perspektivet Museums arkiv, iTromsø 06.04. 2018.
- Figur 31: Storgata med Kirkeparken til høyre ca 1880. Ukjent fotograf. Tromsø Museum – Universitetsmuseet.
- Figur 32: Gate og møbleringsplan for Oslo sentrum etter arkitekt Thomas Thiis-Evensens prinsipper. Thiis-Evensen 1992.
- Figur 33: Kirkeristen på baksiden av Oslo Domkirke. Tårnet til Oslo Domkirke til høyre. Oslo kommunes arkiv.

- Figur 34: Sverre Pedersens forslag til byplan av 1922. Tromsø kommunes arkiv.
- Figur 35: Detalj av Sverre Pedersens utkast til byplan for Tromsø. Tromsø byarkiv.
- Figur 36: Sverre Pedersens arkitektoniske behandling av dalsenkning i Tromsø. Bergsgard 1982 s. 338.
- Figur 37: Bygartnerens grøntplan med ferdige anlegg og 1.byggetrinn. Opprinnelig målestokk: 1/10000 Tegning datert 16/12-1957, nr. III av V.
- Figur 38: Beplanting i Domkirkeparken ca 1960. Bygartnerens arbeidskart. Tromsø kommunes arkiv 1794 – 1963.
- Figur 39: Reguleringskart av 1957, Tromsø kommunes arkiv, S2 - 64.
- Figur 40: 17. mai i mellomkrigstiden. Tromsø Sparebank i bakgrunnen. Tromsø Museum - Universitetsmuseet.
- Figur 41: Avisutklipp ang. bygging av Televerksbygget. Tromsø kommunes arkiv 1794 – 1963.
- Figur 42: Telegrafbygningen, nybygd i 1956. Foto: Liv Vik.
- Figur 43: Adolf Thomsens byste. Foto og år er ikke oppgitt. Tromsø Museum – Universitetsmuseet.
- Figur 44: Richard Withs plass ved Tromsø Domkirke. Foto: Kjell Fjørtoft. Tromsø Museum – Universitetsmuseet.
- Figur 45: Mai 1945, Mitraljøsestilling. Foto: Erling Bangsund, Tromsø museum – Universitetsmuseet.
- Figur 46: Kirkeparken og Saga Hotell i bakgrunnen. Foto: Helge O. Larsen. Tromsø Museum - Universitetsmuseet.
- Figur 47: Avisutklipp: Nødvendig med flere bruksparker i byen. Nordlys, 13.juli 1953.
- Figur 48: Utsnitt av kart fra utredningen «Tromsø sentrum. Bevaring av bygningsmiljø i bysenteret.» Plan 504/521 av 23.05.1979.
- Figur 49: Områdeavgrensning omfatter Storgata inntil Kirkegata, Bankgata, Lehnsmåttet og Kirkeparken. Tromsø kommune prosjektplan: Opprusting av Storgata og Kirkeparken, 15.01. 2014.

- Figur 50: Stiplet rød linje: Automatisk fredet område. Dronninga Landskap AS.
- Figur 51: Revidert arbeidstegning. Gågate og kirkepark, Tromsø. Dronninga Landskap 06. 03. 2018.
- Figur 52: Tegnforklaring: Gågate og kirkepark, Tromsø, DL 06. 03. 2018.
- Figur 53: Gater, fortau og møblering i Storgata foran Domkirka. Foto: Liv Vik 2018.
- Figur 54: Mor og barn av *Ørnulf Bast*. Foto: Liv Vik 2018.
- Figur 55: Minnetavle over krigens ofre av Ulf Dreyer. Foto: Liv Vik 2018.
- Figur 56: Snublesteiner i fortauet i Kirkegata. Foto: Liv Vik 2018.
- Figur 57: Tromsøs nye byrom under etablering. Foto: Liv Vik 2018.

Referanseliste

Bøker og artikler

Amundsen, A., B. (1993). Kirkegården – En oppdagelsesferd i et immaterielt kulturlandskap, *NORVEG – 36 – Tidsskrift for etnologi og folkloristikk, Nr. 1 1993*, Oslo: Universitetsforlaget AS. (s. 83 – 97).

Andersen, A. (1994). *Tromsø gjennom 10000år – Handelsfolk og fiskerbønder 1794 – 1900*, Bind 1, Tromsø: Tromsø kommune.

Bergsgard, U. (1982). Profil 8: Sverre Pedersen. Brantenberg, T., Kiran, K., Svendsen, S., E. (red.). (1982). *Byggekunst, arkitektur, plan og miljø - norge i utlandet nr.7*. Oslo: Spesialtrykk A/S. (s. 336 – 339).

Blichner, B., Bruun, M. & Jørgensen, K. (1993). Byparkene – En del av kulturlandskapet, *NORVEG – 36 – Tidsskrift for etnologi og folkloristikk, Nr. 1 1993*, Oslo: Universitetsforlaget AS. (s. 65 – 82).

Borch, E., (1986). *Tromsø Domkirke 125 år, 1861 – 1986*, Tromsø: Nordoffset.

Brunvoll, O., Vannes, G., Berg, H., (red.), (1979). *Hagen i nord, Hageselskapets spesialbok for Nord-Norge*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S og Det norske hageselskap.

Bruun, M., (1992). Parker og grønnområder i byen. *Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring, årbok 1992*, Brumunddal: Hagen Offset a.s. (s.151 – 160).

Bruun, M., (2007). *Norske hager gjennom 1000 år*, Oslo: Andresen & Butenschøn.

Dagsavisa iTromsø, (2018). *Her kan Kranes Konditori gjenoppstå*. 05.05. 2018, Tromsø.

Dunderović, M., (2006). Mastergradsoppgave i kunstvitenskap, Torgallmenningen i Tromsø: Fra effektivisering til det humane bylandskap. Hum.fak., UiT.

Eilertsen, R.(1978). *Billeder fra gamle Tromsø*, Tromsø bymuseum, Tromsø: Troms trykk.

Fleming, J., Honour, H. & Pevsner, N., (1998). *The Penguin Dictionary of Architecture and Landscape Architecture*, London/New York: Penguin Books Ltd.

Gervin, K., (1997). *Oslo Domkirke mennesker og miljø i 900 år*, Oslo: Aschehoug.

Gunnarsjaa, A. (2007). *Arkitekturleksikon*, Oslo: Abstract forlag, Tanum.

- Hage, I. (2015). Christian Gärtner og hagekunsten. Hage, I., Haugdal, E., Hegstad, S. (red.), (2015): *Hager mot nord - nytte og nytelse gjennom tre århundrer*, Stamsund: Orkana Forlag. (s.66 – 95).
- Hage, I. og Bakke, P., A. (1988). Empirebyen Tromsø. Giljane, T.(red.). *Arkitektur i Norge, Tema: Byen i omforming*, Oslo: Bonytt A/S, årbok 1988. (s. 68 – 75).
- Hegstad, S., (2015). Oppe på Øen – 1800-tallets landsteder og hager i Tromsø. Hage, I., Haugdal, E., Hegstad, S. (red.), (2015): *Hager mot nord - nytte og nytelse gjennom tre århundrer*, Stamsund: Orkana Forlag. (s. 184 – 219).
- Hegstad, S.(red.), (1997): *Tromsø, byvandring*, Fotefar mot nord, Tromsø: Tromsø kommune og Troms fylkeskommune.
- Hegstad, S., (1992): Om tilfeldigheter og sammenhenger, *Skjelternytt* 1/1992, Tromsø: Fortidsminne-foreningen Troms avd.
- Helleland, A., (1899). *Typografisk-statistisk beskrivelse over Tromsø Amt*, bind 2, Kristiania: H. Aschehoug & Co.s Forlag.
- Hirschfeld, C., C., L., (1990). *Theorie Der Gartenkunst*, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Hosar, K., (1998). Kirkebakken – bygdas samlingspunkt. Forseth, T. (red.) *Hvor mennesker møtes*, *Fortidsvern* 2/1998, Oslo: Brumunddal, Hagen Offset as. (s.19 – 20).
- Laine, Chr., (2006). The Grand Tour, trädgårdskonsten och Peder Ankers Bogstad. Espeland, E. (red.) & Mikkelsen, L.-E. (red.), (2006). *Internasjonale strømninger i hagekunsten*, Oslo: Bogstad stiftelse. (s.24 – 39).
- Morsund, C. (red.), (1931). *Selskabet for Tromsø Bys Vel 1881 – 1931*, Tromsø: S. Winter-volds Bok- og Akcidenstrykkeri.
- Mørkved, B., (2015)a. *Prestegården i Nordnorsk hagekultur*. Hage, I., Haugdal, E., Hegstad, S. (red.), (2015). *Hager mot nord - nytte og nytelse gjennom tre århundrer*, Stamsund: Orkana Forlag. (s. 126 – 153).
- Mørkved, B., (2015)b. Severin Ytreberg – Nordnorsk hagebruks far. Hage, I., Haugdal, E., Hegstad, S. (red.), (2015). *Hager mot nord - nytte og nytelse gjennom tre århundrer*, Stamsund: Orkana Forlag. (s. 284 – 319).
- Norberg-Schulz, C.,(1992). *Mellom jord og himmel*, Oslo: Pax Forlag A/S.
- Nordlys (1953). *Nødvendig med flere bruksparker i byen*. Intervju med bygartner Rolf Sundstrøm, 13.07. 1953, Tromsø.

Schnitler, C., W., (1916). *Norske Haver i gammel og ny tid*, bind I og bind II, Kristiania: Alb. Cammermeyers Forlag.

Seip, E., (2007). *CHR. H. GROSCHE Arkitekten som ga form til det nye Norge*, Oslo: Pax Forlag AS.

Sitte, C., (1982). *Stadsbyggnad och dess konstnärliga grundsatser, Wien 1909*, Stockholm: Arkitektur förlag AB.

Svendsen, O., (2008). Del III: By og monument: Samfunnets byplanlegging i Nord-Norge. Hage, I., Haugdal, E., Ruud, B. og Hegstad, S.(red), (2008). *Arkitektur i Nord-Norge*, Bergen: Fagbokforlaget. (s. 344 – 377).

Sørensen, E., (2013). *Norsk havekunst under europeisk himmel*, Oslo: Spartacus forlag AS.

Thiis – Evensen, T., (1992). *Byens uttrykksformer – en metode for estetisk byfornyning*. Oslo: Universitetsforlaget.

Ytreberg, N., A., (1955). *Troms Landbruksselskap gjennom hundre år 1855 – 1955: med trekk av fylkets jordbruk fra sagatid til våre dager*. Tromsø: Troms Landbruksselskap.

Ytreberg, N., A., (1946). *Tromsø bys historie*, bind 1, Oslo: Tell Forlag

Ytreberg, N., A., (1962). *Tromsø bys historie*, bind 2, Oslo: Tell Forlag

Ytreberg, N., A., (1952). *TROMSØ, som kirkested og by gjennom syv hundre år 1252 – 1952*. Tromsø: Tromsø kommune.

Ytreberg, Sev., (1921). *Hagebok for Nord-Norge*, Tromsø: Tromsø Stiftstidenes Trykkeri,

Arkivmateriale

Statsarkivet: Tromsø kommune B 195 kode 531 Kultur, Kirkeparken – skriv og kart.

Tromsø Sokneprestembete/domprostembete B 59.

Tromsø kommune, nr. 2921 Parknemdas møteprotokoll.

Tromsø kommunes arkiv: Byggesaksarkivet hos byggesakssjefen:

J.nr.: 1794 – 1963: Kart og tegninger: Reguleringsplan 1875.

- « - Kart og tegninger: S 7-70 1957 Grøntplan for bygartneren .

- « - Kart og tegninger: Protestskriv angående Televerksbygget.

J.nr.: 1741: «Program for konkurranse om byplan for Tromsø 1922».

J.nr.: S2 – 64 Reguleringskart av 1957.

J.nr.: 365 XKA Parkanlegg.

Privat arkiv: Bygartner Rolf Sundstrøms arkiv (1979) bind 1:1946 – 1955, Heimdal. Tromsø.

Brev og planer

Brev: Fra Riksantikvaren, kopi av brev til Nord-Hålogaland biskop 30.06. 2017. Arkivkode: P-plansaker 392, 437, 440-441 Tromsø kom. - Tr. Kopi hos forfatteren.

Tromsø kommune, Prosjektplan: Opprustning av Storgata og Kirkeparken. 15.01. 2014.
Forfatteren fikk kopi i møte med H.J. 07.03. 2017.

Tromsø kommune, Graveplan: Området Storgata og Kirkeparken, tegnet av Dronninga Landskap AS, 22.02. 2017. Forfatteren fikk kopi på mail fra A.R. 12.04. 2018.

Tromsø kommune, Revidert arbeidstegning med tegnforklaring. Gågate og kirkepark, Tromsø. Tegnet av Dronninga Landskap AS, 06.03. 2018. Forfatteren fikk kopi i møte med A.R. 12.04. 2018.

Intervju

Henriette Jordheim, Seksjon for byutvikling, landskapsarkitekt og Tromsø kommunes prosjektleder i 2017 for prosjekt: Opprustning av Storgata og Kirkeparken. Intervju: 07.03. 2017.

Erling Steenstrup, arkitekt og rådgiver angående kulturminner og bygningsvern/plan i Tromsø kommune. Intervju: 18.04. 2017.

Asle Ræder, Seksjon for byutvikling, Tromsø kommunes prosjektleder i 2018 for prosjekt: Opprustning av Storgata og Kirkeparken. Intervju: 12.04. 2018.

Randi Ødegård, konservator/arkeolog, avdeling for kulturarv og miljø, Troms Fylkeskommune. Intervju: 17.04. 2018.

Bildekilder

Perspektivet museums fotoarkiv: <https://www.flickr.com/photos/perspektivmuseum/albums>

Private foto: Liv Vik, Tromsø.

Tromsø Museum – Universitetsmuseet:

<http://www.unimus.no/foto/#/museumsInfo?Museum=TMU>

Tromsø kommunes fotoarkiv: <http://www.tromso.kommune.no/tromsoe-bykart-fra-1931.5128709-274454.html> Velg felt i kartet – eller lenkene nedenfor kartet, for å se detaljer fra gjeldende område i byen. Tromsø bykart fra 1931:

Kirkegata, Bankgata og Kaigata: <http://www.tromso.kommune.no/kirkegata-bankgata-og-kaigata.5200896-274454.html>

Sjøgata: <http://www.tromso.kommune.no/kart-over-sjoegata.5118775-274454.html>

Storgata, Mack og Strandskillet: <http://www.tromso.kommune.no/storgata-mack-strandskillet.5286359-274454.html>

Storgata, Strandskillet og Stortorget: <http://www.tromso.kommune.no/storgata-strandskillet-stortorget.5450042-274454.html>

Nettsider

Arkitekturguiden for Nord-Norge og Svalbard: <http://arkitekturguide.uit.no/>

Bergens Tidende 26.11.2011: Hentet 05.02. 2018. Pratebom, artikkel av professor Dagfinn Moe, Universitetet i Bergen.

http://ekstern.filer.uib.no/matnat/gfi/media/PDF/2011/Tore_Fur evik_BT_26112011.pdf

Bybrannen i Tromsø: Hentet 08.03. 2018

<https://www.nrk.no/arkiv/artikkel/bybrannen-i-tromso-1.6605468>

Byrom:

Hentet 01.03. 2018 www.regjeringen.no/no/dokument/byrom---en-idehandbok/id2524971/

Central Park:

Hentet 08.03. 2018

<https://snl.no/.search?utf8=%E2%9C%93&query=Central+Park>

- Europeisk Landskapskonvensjon: Hentet 08.03. 2018
<https://www.regjeringen.no/no/tema/plan-bygg-og-eiendom/plan--og-bygningsloven/plan/internasjonalt-plansamarbeid/landskapskonvensjonen/id410080/>
- Hyde Park: Hentet 08.03. 2018 https://snl.no/Hyde_Park_-_park_i_Storbritannia
- Holter, Nils, arkitekt: Hentet 08.03. 2018 https://nbl.snl.no/Nils_Holter
- Kirkeristen: Hentet 06.03. 2018 <https://www.oslo.kommune.no/natur-kultur-og-fritid/kunst-og-kultur/museer-og-kultureiendommer/kultureiendommer/kirkeristen/#gref>
- Konsumprisindeks 2018: Hentet 06.03. 2018 <https://www.smartepenger.no/kalkulatorer/105-kalkulator/939-inflasjonskalkulator>
- Le Corbusier: Hentet 08.03. 2018
<https://snl.no/.search?utf8=%E2%9C%93&query=Le+Corbusier>
- Leilighetsbygg: Dagsavisen iTromsø 08.05. 2017.
<https://www.itromso.no/nyheter/2017/05/08/Her-er-planene-for-9-etasjer-hoy-sentrumsblokk-14699540.ece>
- Makadam: Hentet: 31.03. 2018 <https://snl.no/makadamisering>
- Monumenter i Tromsø: Hentet 06.03. 2018
https://no.wikipedia.org/wiki/Liste_over_monumenter_i_Tromsø
- Nissen, Henrik, arkitekt: Hentet 08.03. 2018 https://snl.no/Henrik_Nissen
- Pedersen, Sverre, arkitekt: Hentet 08.03. 2018 https://nbl.snl.no/Sverre_Pedersen
- Snublesteiner: Hentet 06.03. 2018 iTromsø 17.06. 2014 ved Marte Gilstad.
<https://www.itromso.no/nyheter/article9815309.ece>
- Stolpersteine: Hentet 06.03. 2018 <http://www.stolpersteine.eu/>
- Tromsø bys jubileumsgave 1994: Hentet 05.02. 2018 <https://www.tromso.kommune.no/>
- Universell utforming: Hentet 01.03 2018 Nytt rundskriv om universell utforming av 05.07. 2010 <http://regjeringen.no/no/dep/bld/id298/>